

**Retoriset keinot ja kertojan luotettavuus Anna-Leena Härkösen
romaanissa *Ei kiitos***

Jenni Komulainen

Tampereen yliopisto

Viestintätieteiden tiedekunta

Suomen kirjallisuuden maisteriopinnot

Pro gradu -tutkielma

HUHTIKUU 2017

KOMULAINEN, JENNI:

Retoriset keinot ja kertojan luotettavuus Anna-Leena Härkösen romaanissa *Ei kiitos*

Pro gradu -tutkielma, 100 sivua

Huhtikuu 2017

Tässä tutkielmassa analysoin retorisia keinoja Anna-Leena Härkösen romaanissa *Ei kiitos* (2008), mihin perustuen tuotan tulkinnan kertojan luotettavuudesta ja teoksen tematiikasta. Yksi retorisen vaikuttamisen perusperiaatteista on, että puhujan tulee antaa itsestään luotettava vaikutelma kuulijalle. Kertoja pyrkii tähän periaatteeseen, mutta hypoteesini on, että retoristen keinojen analyysin kautta voidaan osoittaa kertoja puhujana epäluotettavaksi. Kertojan epäluotettavuus puolestaan heikentää kertojan väitteiden uskottavuutta. Tutkielmassa kysynkin: Mitä retorisia keinoja voidaan eritellä *Ei kiitoksen* tekstistä, kerronnasta ja henkilöhahmojen välisestä dialogista? Kuinka nämä keinot rakentavat tai ohjaavat kertojasta ja tätä kautta teoksesta tehtävää tulkintaa? Miltä osin retoristen keinojen analyysi antaa syyn epäillä kertojan luotettavuutta? Tutkielmassa pohdin kertojan uskottavuuden lisäksi *Ei kiitoksessa* vallitsevia sukupuolirooleja.

Tutkielmassa koettelen tutkimusmetodia, joka yhdistää kolme erilaista retoriikkaa ja vaikuttamista selittävää teoriasuuntausta. Ensimmäinen valitsemani teoria käsittelee vaikuttamista ja vakuuttumisen perustavia syitä. Retorinen kertomusteoria puolestaan esittää kirjallisuudessa vaikuttamiseen pyrkiviä tasoja ja tekijöitä olevan useita aina tarinamaailmasta implisiittiseen tekijään ja lukijaan. Kolmas valitsemani teoreettinen suuntaus käsittelee tekstin luomia tunteita eli tekstin affektiivisuutta. Vaikuttavassa tekstissä affektiivisuus toimii erityisesti vastaanottajan tulkintaa ohjaavana tekijänä. Yhdistettynä kahteen edelliseen tekstin herättämät tunteet vaikuttavat sekä retoriikan perustaviin syihin että useammalla kerronnan tasolla kertojan luotettavuuteen.

Ei kiitoksen tapahtumiin osallinen minäkertoja Heli painottaa puheessaan aviomiehensä negatiivisia ominaisuuksia ja perustelee yhteisöllisestä moraalinakemyksestä poikkeavaa valintaansa eri keinoin: ennalta johdatellen, mahdollistaen itseensä samastumisen ja järkisyihin vedoten. Tämä kuitenkin antaa syyn epäillä kertojan arvoja ja moraalialia. Tutkielman retorinen tarkastelu sisältää perinteisten retoristen keinojen analyysin lisäksi kerronnan affektiivisuutta, intertekstuaalisuutta ja voimasanojen analysointia. Osa-alueista jokainen joko tukee tai uudelleenohjaa kertojasta ja kerrotusta tehtävää tulkintaa. Retoristen keinojen monitahoinen analyysi, jota tutkielmassa toteutan eri kerronnan tasoilla ja niitä vertaillen, todentaa kertojan puolustavan oikeuttaan aviorikokseen sekä välittää tietoa kertojan tunteista tämän itsensä sanomaa enemmän. Tätä kautta tutkielmassa tulkitaan kertojan arvoja ja impulsiivista luonnetta, mikä vaikuttaa myös kertojan uskottavuuteen. *Ei kiitoksen* kertoja näyttää implisiittisesti toteuttavan perinteisesti naistapaiseksi miellettyä käytöstä, vaikka hän eksplisiittisesti asettuu tarinassa perinteisesti maskuliiniseksi miellettyyn sukupuolirooliin.

Avainsanat: Retoriikka, vaikuttaminen, voimasanat, epäluotettava kertoja, *Ei kiitos*

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuskysymykset ja -aineisto	1
1.2	Keskeiset käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat	5
1.2.1	Retoriikan perusta Aristoteleen ja Kenneth Burken mukaan	6
1.2.2	Retorinen kertomusteoria ja implisiittisen tekijän intentio	10
1.2.3	Affektiivisuus vaikuttamisen keinona	14
2	Kerronnan retoriikka	16
2.1	Kerronta, rakenne ja implisiittinen identifiointi	17
2.2	Kertojan kielelliset tehokeinot	25
2.3	Visuaalinen kohosteisuus	32
3	Dialogi ja vaikuttaminen	40
3.1	Retorisia kuvioita Helin diegeettisessä puheessa	41
3.2	Ironia ja luonne dialogin perusteella	45
3.3	Hyökkäävää ja puolustavaa retoriikkaa	48
4	Voimasanat retorisenä keinona	56
4.1	Voimasanat puheessa	57
4.2	Puhujan luonne kiroilutilanteiden perusteella	63
4.3	Kerronnan kiroilun suhde dialogin kiroiluun	67
5	Intertekstuaalisuus aktivoi merkityksiä	71
5.1	Intertekstuaaliset tunteet ja affektiivisuus retorisenä keinona	72
5.2	Kertojan eksplisiittiset viittaukset	77
5.3	Intertekstien Matti	81
6	Lopuksi	89
	Lähdeluettelo	95

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja -aineisto

Jos joku kuvittelee, että juoksen tässä tunteitteni perässä kuin holtiton teini, hän on väärässä. Minä toimin kylmästi ja harkiten. Itse asiassa se tuntuu ainoalta järkevältä asialta, jonka voin itseni eteen tehdä. Tämä on järkisyrjähyppy. (*Ei kiitos*, 234; tästä eteenpäin *EK*.)

Kun aviomies kieltäytyy seksistä, kokee *Ei kiitoksen* (2008) päähenkilö Heli oikeudekseen hakea tyydytystä toiselta mieheltä. Syrjähyppyä Heli perustelee järjellä: Matin kaltaisen aviomiehen kanssa seksuaalisesti aktiivisella naisella ei ole muuta vaihtoehtoa. Helin päätös tuntuu oikeutetulta, vaikka kulttuurisesti aviorikokseen liittyy moraalinen dilemma. Mikä esitettyssä saa lukijan luottamaan Helin harkintakykyyn ja unohtamaan eettiset periaatteet? Onko kerronnassa jotain, mikä puolestaan murtaa luottamusta kertojaan puhujana? Esimerkiksi onko kerrotun perusteella lukijalla syytä epäillä kertojan antamia faktoja, tulkitseeko kertoja hahmojen kokemia tilanteita oikein tai herättääkö kertojan omaamat arvot lukijassa epäluottamusta (ks. Phelan 2005, 50)?

Tässä tutkielmassa analysoin retorisia keinoja Anna-Leena Härkösen *Ei kiitos* -romaanissa, mihin perustuen tuotan tulkinnan kertojan luotettavuudesta ja teoksen tematiikasta. Hypoteesini on, että kertoja epäluotettavuus voidaan todentaa retoristen keinojen analyysin kautta. Näiden tavoitteiden perusteella haluan tutkielmassani vastata etenkin seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä vaikuttavia eli retorisia keinoja voidaan eritellä *Ei kiitoksen* tekstistä, kerronnasta ja henkilöhahmojen välisestä dialogista?
- 2) Kuinka nämä retoriset keinot rakentavat tai ohjaavat kertojasta ja tätä kautta teoksesta tehtävää tulkintaa?
- 3) Miltä osin retoristen keinojen analyysi antaa syyn epäillä kertojan luotettavuutta?

Tutkimusmetodini yhdistää klassisen retoriikan ja retorisen kertomusteorian tutkimusmetodeja toisiinsa. Tutkielma hyödyntää retoriikan, narratologian ja lingvistiikan tutkimusta. Kaunokirjallisuudessa esiintyvät retoriset keinot ja se, kuinka ne vaikuttavat, ovat usein tutkimuksissa sivuttu aihe tai työkalu, mutta harvemmin pääasiallisena huomion kohteena.

Anna-Leena Härkösen tuotannosta aikaisemmin tehdyt tutkimukset käsittelevät muun muassa teoksien kieltä ja koomisuutta sekä kertojan kokemuksellisuutta, mutta niitä ei ole aikaisemmin tutkittu retorisesta näkökulmasta. *Ei kiitos* -romaani on osa tutkimusaineistoa Jukka Sahlbergin tutkiessa suomalaisten romaanien välittämää opettajakuvaä väitöskirjassaan *Hyvin toimeentulevat irralliset. Opettajan representaatioita suomalaisissa romaaneissa* (2009). *Ei kiitos* -romaaniiin kohdistuva tutkimus on näin ollen lähes olematonta, eikä teosta ole aikaisemmin lähestytty retorisiin keinoihin keskittyvän analyysin kautta. Sahlberg (2009, 310, 60) kuvaa Mattia *Ei kiitoksen* kertojan sanoin seksipakolaiseksi ja *Ei kiitoksen* maailmaa sellaiseksi, ”jossa naisen asema on arvioitu perusteellisesti uudelleen”. Tulkintaansa Sahlberg (mt, 312) perustelee sillä, että *Ei kiitoksessa* mies toimii seksiä säännöstelevänä seksuaalisen vallan käyttäjänä naisen sijasta. Sahlbergin tulkinta herättää mielestäni kysymyksen siitä, miksi Matti pakenee fyysistä läheisyyttä ja onko naisen rooli *Ei kiitoksessa* olla vain Matin seksuaalisen vallankäytön uhri.

Avaan tutkielmani keskeisiä käsitteitä ja teoreettisia kehyksiä seuraavassa alaluvussa tarkemmin. Tätä ennen esittelen Anna-Leena Härköstä kirjailijana ja kohdeteosta lyhyesti, sillä haluan osoittaa, että *Ei kiitoksessa* ilmenevät Härkösen proosalle tyypillisiä piirteitä. Anna-Leena Härkösen (s. 1965) kirjallinen tuotanto on monipuolinen ja pitää sisällään sekä huumoria että vakavia aiheita. Yli 30-vuotisen uransa aikana Härkönen on julkaisut pääosin romaaneja, mutta myös novelleja, omaelämäkerrallista kirjallisuutta ja näytelmiä. (Härkönen 2011, 192–196.) Suomalaisessa nykykirjallisuudessa Härkösen teokset asettuvat korkea- ja ajanvietekirjallisuuden molemmille puolille, sillä teosten kieli ja kerrontatapa huvittavat lukijaa (ks. Tiittula & Nuolijärvi 2013, 195; Heikkilä-Haluttunen 2013, 248). Teosten teemat sen

sijaan käsittelevät usein universaalisti jaettuja mutta tabuiksi¹ miellettyjä aiheita. Härkönen kirjoittaa siitä, mistä julkisessa keskustelussa monesti vaietaan.

Härkönen (2011, 170–172) muistelee haaveilleensa kirjailijan ammatista jo lapsena ja tarpeen kirjoittaa olleen kova. Nuori kirjailijanalku löysi ihmisläheisen ja humoristisen äänensä kirjailijana aikuisuuden kynnyksellä, jolloin julkaistiin esikoisteos *Häräntappoase* (1984) (mt.). *Häräntappoase* kertoo kaupungista maalle lähetetyn Allu Korvan kasvukipuista ja ensirakkaudesta. Jo silloin Härkönen on osannut kuvata yhden sukupolven sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittämiä paineita. (Karkulehto 2013, 110.) Julkaistessaan kolmannen romaaninsa *Akvaariorakkautta* (1990), nuoren naisen seksuaalisesta kehityksestä ja paineista, Härkönen ajatteli kirjoittaneensa viimeistä kertaa seksiin liittyvästä aiheesta (Härkönen 2011, 174). Toisin kävi, sillä seksuaalista vallankäyttöä avioliitossa käsittelevä *Ei kiitos* julkaistiin vuonna 2008. *Ei kiitos* -romaanista voidaan eritellä perinteisiä sukupuolirooleja sekä ravistavia että toistavia teemoja, mikä on Härkösen tuotannolle ominaista.

Kuten moni muukin Härkösen teos, *Ei kiitos* sai ristiriitaisen vastaanoton lukijoiltaan. Härkönen sanoo kirjalle olleen sosiaalista tilausta, vaikka kriitikot olettavat kirjan kirjoitetun vain myyvän aiheen vuoksi. (Härkönen 2011, 178, 186.) Mielestäni teokselle on kuitenkin annettava enemmän painoarvoa monipuolisten tulkintamahdollisuuksien sekä sen herättämän kiinnostuksen vuoksi. Tutkielmassa kuvaamani tulkinnalliset mahdollisuudet osaltaan osoittavat, miksi teos on sekä kohahduttanut että ihastuttanut lukijoitaan.

Julkaisuvuotensa myydyimpien² romaanien joukkoon kuuluva *Ei kiitos* on ilmestymisensä jälkeen saanut kiinnostusta myös näytelmä- ja elokuva-adaptaatioiden saattelemana. Heikki Paavilaisen käsikirjoittama näytelmä *Ei kiitoksesta* sai ensi-iltansa Hämeenlinnan kaupunginteatterissa vuonna 2009. Romaanin juonta seuraava elokuva-adaptaatio julkaistiin vain muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 2014, kun ohjaaja-käsikirjoittaja Samuli Valkama nosti ikääntyvän naisen seksuaalisuuden ja miehen kieltäytymisen valkokankaalle.

Ei kiitoksen tarinassa keskiöön nousee naisen halu, minkä kautta romaani välittää intensiivisiä tunteita ja ravistelee seksuaalisuuteen liittyviä tabuja. Romaani on kirvoittanut mielipiteitä

¹ Tabulla tarkoitetaan jotain, minkä tekeminen tai mistä puhuminen katsotaan vahingolliseksi, kartettavaksi tai kielletyksi (*Kielitoimiston sanakirja* 2017, hakusana *tabu*).

² Tilasto: Vuoden 2008 myydyimmät kirjat Suomessa. (<http://www.kustantajat.fi/files/output/699/vuoden+2008+myydyimmat+kirjat.pdf> 29.9.2016)

muun muassa ronskin kielenkäyttönsä, kiertelemättömien seksikohtaustensa ja himokas nainen vastaan kieltäytyvä mies -asetelmansa vuoksi. *Ei kiitoksen* päähenkilö, 42-vuotias Heli Valkonen, toimii saksan ja englannin kielen opettajana aikuiskoulutuksessa. Heli on naimisissa tietokonepelien pelaamisesta kiinnostuneen luokanopettaja Matti Valkosen kanssa. Elämä Matin ja Helin välillä on ulkopuolelta nähdessä sopuisaa, mutta pariskunnan seksuaalisen halun painopisteet eroavat toisistaan.

Teoksen kulun voi nähdä rakentuvan kolmesta osasta tapahtumien fyysisen ja psyykkisen tilan perusteella. Ensin *Ei kiitoksessa* kuvataan Valkosten perheen arkea sekä Helin ja Matin välisen avioliiton lähtötilannetta. Romaanin miljöö muuttuu, kun pari matkustaa Kreikkaan juhlimaan neljäntoista hääpäiväänsä. Vuosipäivän kynnyksellä odotusten tuoma paine purkautuu riitoina, mikä avaa avioparin parisuhteen tummempia sävyjä lukijalle. Matkalta palattuaan Heli ryhtyy seksisuhteeseen aikuisopiskelijansa Jarnon kanssa. Rakastaja tuo väliaikaisen helpotuksen Helin tuntemaan seksuaaliseen kaipuuseen. Lopputulos on kuitenkin se, että Heli ei ole tyytyväinen tilanteeseensa niin Matin kuin Jarnonkaan kanssa. Kohdeteoksen tapahtumien yksityiskohtia avaan tarkemmin käsittelyluvuissa tarpeen mukaisesti.

Tutkielma etenee seuraavien aiheiden ja kysymysten mukaisesti: Ensimmäinen analyysiluku johdattaa erilaisiin kerronnassa käytettyihin retorisiin keinoihin. Kuinka kertoja pyrkii saamaan lukijan puolelleen, ja mikä puolestaan heikentää kertojan uskottavuutta? Luvussa muodostan mielikuvan siitä, mikä on kertojan intention ensisijainen teesi sekä esitän tapoja, joille tätä teesiä puolustetaan. Nämä ovat lisäksi kysymyksiä, joiden vastauksia syvennän läpi tutkielman.

Kolmannessa luvussa siirryn tarkastelemaan vaikuttavaa puhetta tarinamaailman sisällä ja dialogin merkitystä lukijalle retorisen kertomusteorian näkökulmasta. Luku keskittyy erityisesti siihen, millaisia vaikuttamisen keinoja voidaan eritellä Helin puheesta riita-tilanteissa? On mielenkiintoista, kuinka kertojan hahmon puhe tarinamaailmassa ja kerronta toimivat vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi muuttuuko tulkinta kertojan luotettavuudesta, kun dialogin retoriikkaa tarkastellaan suhteessa muuhun kerrontaan?

Neljäs luku tukee ja syventää edeltävissä luvuissa tehtyä dialogin ja kerronnan vaikuttavien keinojen analyysia. ”Voimasanat retorisenä keinona” noudattaa pragmatiikkaan perustuvaa retoriikantutkimusta, jolloin teoksen sanoman tulkinta tarkentuu pienien yksityiskohtien

avulla. Tarkoituksena on samalla osoittaa, kuinka mielikuvien rakentamisessa yksityiskohdat ohjaavat tilannesidonnaista tulkintaa. Kiro sanojen analysointi retoriikan näkökulmasta näin laajasti poikkeaa perinteisestä retoriikantutkimuksesta, minkä vuoksi nostan ne esiin omassa luvussaan.

Tutkielman viidennessä luvussa syvennyn *Ei kiitoksen* intertekstuaalisuuteen vaikuttamisen keinona. Kuinka viittaukset muihin teksteihin toimivat retorisisina elementteinä romaanissa? Miten ne vaikuttavat *Ei kiitoksesta* ja sen kertojasta tehtävään tulkintaan? Kuinka intertekstuaalisuuden kautta tehdyt johtopäätökset sitoutuvat aiemmin tutkielmassa tehtyihin huomioihin teoksen tematiikasta?

Tutkielmani viimeinen luku vetää yhteen tutkielmassa tehdyt johtopäätökset kertojan luotettavuudesta retoriikan näkökulmasta sekä kertaa tiivistetysti *Ei kiitoksen* kerronnan retorisia keinoja. Lisäksi loppuluvussa hahmottelen, millaisia tutkimuksia kirjallisuuden retorisesta luonteesta tai *Ei kiitoksesta* voisi tulevaisuudessa tehdä. Seuraavaksi esittelen niiden teorioiden ja käsitteiden pääpiirteet, joista tutkielmani perusta muodostuu.

1.2 Keskeiset käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat

Vaikuttamisesta puhuttaessa nousevat esiin erilaiset retoriikanteoriat. Tässä tutkielmassa koettelen tutkimusmetodia, joka yhdistää kolme erilaista retoriikkaa ja vaikuttamista selittävää teoriasuuntausta. Ensimmäinen valitsemani teoria käsittelee vakuuttumisen ja vaikuttamisen perustavia syitä. Retorinen kertomusteoria puolestaan esittää kirjallisuudessa vaikuttamiseen pyrkiviä tasoja ja tekijöitä olevan useita. Kolmas valitsemani teoreettinen suuntaus käsittelee tekstin luomia tunteita eli tekstin affektiivisuutta. Vaikuttavassa tekstissä affektiivisuus toimii erityisesti vastaanottajan tulkintaa ohjaavana tekijänä. Yhdistettynä kahteen edelliseen, tekstin herättämät tunteet vaikuttavat sekä retoriikan perustaviin syihin että useammalla kerronnan tasolla.

Retoriikkaa eli vaikuttamisen taitoa on teoretisoitu jo antiikin aikaan, ja se on saanut tutkimuksellista huomiota jälleen viime vuosikymmenen taitteessa uuden retoriikan edustajien, kuten Kenneth Burken ja Stephen Toulminin, myötä. Antiikin teorioita ei kuitenkaan ole

hylätty, vaan niitä on pikemminkin lavennettu ja sovellettu (Mäntynen ja Sääskilahti 2012, 195), mikä puoltaa kolmen erilaisen retoriikanäkökulman yhdistämistä. Retoriikka tutkimuskohteena on lisäksi mielenkiintoinen näkökulma sen poikkitieteellisten mahdollisuuksien vuoksi. Usein retorisia tekijöitä analysoidaan poliittisista teksteistä, mutta koettelen tutkielmassani metodin soveltuvuutta yhtä lailla kaunokirjallisen teoksen tulkintaan.

Retoriikan hallitsee se, jolla on ”taito vedota ja suostutella puhutun tai kirjoitetun sanan avulla” (Hosiaislouma 2003, 779). Retoriikantutkimus kiteytyykin kysymykseen siitä, miten tekstillä pyritään vaikuttamaan yleisöönsä (Mäntynen ja Sääskilahti 2012, 195). Romaanin kerronnasta, dialogista ja rakenteesta löytyviä retorisia tapoja, joilla kuulijaan pyritään vaikuttamaan, erittelen muun muassa Aristoteleen ja retoriikantutkija Kenneth Burken retoriikkaan liittyviä teorioita soveltaen.

Liitettynä kaunokirjallisuuteen retoriikantutkimus voidaan mieltää osaksi kerronnan keinojen tutkimusta. Tutkimukseni analyysin ja siitä tekemieni päätelmieni tukena tulenkin käyttämään retorisen kertomusteorian tutkijoiden Wayne C. Boothin ja James Phelanin näkemyksiä kertojan roolista ja luotettavuudesta. Käyttämiäni teorioita retoriikasta yhdistää oletus siitä, että retorilla keinoilla ja strategioilla teksti voidaan esittää muuna kuin mitä se sisältönsä puolesta on (esimerkiksi Puro 1998, 82). Tässä tutkielmassa tulen purkamaan näitä vaikuttamisen keinoja ja strategioita koettaen selvittää sisällön ja retoriikan välillä vallitsevia eroja.

1.2.1 Retoriikan perusta Aristoteleen ja Kenneth Burken mukaan

Antiikin Kreikan filosofi Aristoteleen teoria lienee klassisin retoriikan määrittelyistä ja valitsemastani näkökulmasta yhä validi³, vaikka onkin saanut rinnalleen täydennystä uuden retoriikan suuntauksista. Aristoteleen *Retoriikka* (alkuperäinen suomennos 1997) voidaan katsoa oppaaksi hyvästä puhetaidosta, ja jonka oppeja uuden retoriikan suuntaukset

³ Mediumien muutoksesta huolimatta vaikuttamisen osapuolet (vaikuttaja, vaikutettava ja vaikuttamisen väline) eivät muutu, minkä vuoksi vaikuttamisen syyt perustavat yhä puhujan luonteeseen, argumentoituun ja tehostettuun puheeseen sekä vastaanottajan mielentilaan. Aristoteleen retoriikan teorian ajattomuudesta puhuu esimerkiksi Timo Huhtinen artikkelissaan Aristoteles, retoriikka ja sijoittajasuhteet. *Tieteessä tapahtuu* 7/2009. Myöskään Jukka-Pekka Puro (1998, 87, 89) mukaan uusi retoriikka ei poissulje klassisen retoriikan oppeja eivätkä ”klassisen retoriikan tarjoamat peruslähtökohdat [...] ole vanhentuneet, vaikka ne edellyttävätkin aikalaismetodiaa ja tiettyä tulkintavaa otetta taustakseen”.

täydentävät analyysivälineistöllään (Mäntynen ja Sääskilahti 2012, 196). Ne lähtökohdat, joihin vaikuttaminen näkemykseni mukaan perustuu, ovat kuitenkin lähtöisin *Retoriikasta*. Samat vaikuttamisen perusteet toimivat muun muassa kommunikaatioteorian sekä Kenneth Burken samastamisen käsitteen kivijalkana.

Aristoteleen (2012, 10) mukaan retoriikan taitaa puhuja, joka onnistuu löytämään kustakin asiayhteydestä sen, mikä tilanteessa on vakuuttavaa, ja saa kuulijan uskomaan väitteensä todeksi antamiensa havaintojen perusteella. Vakuuttumisen syyt Aristoteles jakaa kolmeen. Ensimmäinen vakuuttumisen syistä on *logos*, jolloin itse argumentoitu ja retorisin keinoin tehostettu puhe esimerkkeineen on vaikuttajana suhteessa yleisöön. Kuitenkin myös puhujan persoona ja luonne vaikuttavat puheen uskottavuuteen. Hyväluonteinen eli luotettavaksi mielletty puhuja vakuuttaa kuulijansa helpommin kuin epäluottamusta herättävä henkilö. Luonteeseen perustuvaa vakuuttamisen keinoa kutsutaan *ethokseksi*. Kolmas vaikuttava tekijä on vastaanottajan mielentila, johon puhuja kuulijaansa johdattaa, *pathos*, sillä tunnetila vaikuttaa ihmisen päätöksentekoon. (Aristoteles 2012, 10–11; käsitteet Haapanen 1996, 31.) Tämän Aristoteleen tekemän kolmijaottelun mukaisesti haluan tutkielmassani huomioida niin puhujan, kommunikaation kuin vastaanottajan. Nämä huomioiden retorinen analyysini tarkastelee ”kielellisiä prosesseja siitä näkökulmasta, kuinka jotkin todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kannattaviksi ja kuinka kuulijat, lukijat tai keskustelukumppanit saadaan sitoutumaan niihin” (Jokinen 2016, 338). Ethos, logos ja pathos⁴ muodostavat yhdessä vaikuttamisen perusteiden kolmion, sillä ne toimivat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Esimerkiksi puheen perusteella kuulija päättelee asioita puhujan luonteesta. Tämä päätelmä puolestaan vaikuttaa kuulijan mielentilaan ja siihen, miten kuulija tulkitsee puhujan viestiä tai suhtautuu kerrottuun.

Aristoteleen retoriikanteoria kohdistuu pääosin vaikuttavan puheen tuottamiseen, mistä huomaa teorian ja oppien olevan aikansa tarpeeseen tuotettua materiaalia. Sovellan teoriaa siitä lähtökohdasta, että sitä on mahdollista soveltaa myös muihin mediumeihin, kuten romaanin kertojaan ja rakenteeseen sekä hahmojen väliseen vuoropuheluun. Tutkielmani lähestymistapa tukee uuden retoriikan näkökulmaa, jonka mukaan klassinen retoriikka ei ole kokenut käännettä, vaan sen toteutusmuodot ovat muuttuneet (ks. Puro 1998, 87).

⁴ Käsitteistä voidaan käyttää myös suomen kieleen sopivampia käsitteitä *eetos*, *logos* ja *paatos*.

Näkemykseni mukaan klassista retoriikkaoppia on mahdollista soveltaa, laajentaa ja jatkaa uusissa yhteyksissä yhdessä nykypäivän analyysivälineistön kanssa. Aristoteleen teorian mukaan jaotellut osa-alueet kattavat vaikuttamisen perusteet, mutta kohdeaineistosta poimimieni katkelmien tarkempi analyysi vaatii tuekseen nykyaikaisempaa kirjallisuudentutkimuksen käsitteistöä. Monet näistä niin sanotuista nykypäivän keinoista ovat Aristoteleella vain mainintoja tai vanhahtavia ja yksioikoisia käsitelmääritelmiä.

Burken retoriikanteoriaa käsittelevässä artikkelissaan Hilkka Summa (1996, 51) toteaa, että 1900-luvun alkupuoliskolla retoriikantutkimukseen on suhtauduttu vähätellen. Retoriikan- ja kirjallisuudentutkija Kenneth Burke on yksi niin kutsutun 'uuden retoriikan' kehittäjistä, jotka nostivat vaikuttamisen jälleen mielenkiinnon kohteeksi. Tätä ajanjaksoa kutsutaan retoriikan uudeksi aikakaudeksi. (Mt.) Uuden retoriikantutkimuksen tarkoituksena on ollut päivittää antiikkinen retoriikka sopimaan nykyajan tarpeisiin. Burken retoriikanteorian pohja rakentuu antiikin teorioihin (Burke 1969, xiv), mikä tukee aristoteelisen vaikuttamisen kolmion⁵ käyttöä. Burke (mt.) laajentaa klassista retoriikkaoppia ajatellen, että Aristoteleen painottama suostut-
telun taito pohjautuu samastamiseen.

Erona tähän ja moneen muuhun näkemykseen retoriikasta on kuitenkin se, että Burke on kiinnostunut niin kutsutusta salakavalasta vaikuttamisesta, jolloin vakuuttaminen ei perustu loogiseen ajattelumalliin. Argumentointi saa tällöin toissijaisen aseman suhteessa muihin retoriisiin keinoihin. Burke tuo retoriikantutkimukseen uusia termejä ja laajentaa jo olemassa olevia. Burke (1969,55) ei ole Aristoteleen tavoin kiinnostunut opettamaan vaikuttavinta mallia puheesta, puhujan persoonasta tai yleisön mielentilasta. Sen sijaan häntä kiinnostaa se, mikä sanotussa yhdistää puhujaa ja yleisöä (mt, 22).

Yksittäisiä retorisia keinoja esittelen eritellessäni niitä tutkielman seuraavissa luvuissa, mutta haluan tässä yhteydessä avata käyttämiäni *identifikaation* ja *ironian* käsitteitä. Kenneth Burke esittelee teoksessaan *A Grammar of Motive* (1945) retoriikan neljä perustrooppia, joista ironia on yksi. Perustrooppien (metafora, metonymia, synekdokee ja ironia) tarkoituksena on edistää ajattelua ja ymmärrystä erilaisten näkökulmien suhteiden osoittamisen kautta. Ironia on näkökulma, jolla kyseenalaistetaan ensisijaisesti annettu ajatus, ja ironian tunnistava ymmärtää kirjaimellisesta merkityksestä poikkeavan ajattelutavan. Sen tarkoituksena on

⁵ Aristoteellisesta vaikuttamisen kolmiota puhuttaessa tarkoitan edellä esittämäni oppia ethoksesta, logoksesta ja pathoksesta.

esittää toimijan (tutkimuksessani kertojan) suhdetta tilanteeseen. (Burke 1945, 503, 512.) Aristoteleen (155, 2012) mukaan ironista ilmausta käyttävä ”pyrkii huvittamaan itseään [,] ilveillessään muita”. Toisin sanoen ironian kohde nähdään naurunalaisena, kun ensisijainen ja todellinen merkitys ymmärretään toisistaan eroaviksi. Tällöin esimerkiksi ansion muodossa esitetty asia kuvastaa kohteensa puutteita ja epäkohtia. (Kupiainen 1972, 17.)

Ironia voidaan nähdä vielä tätäkin monitahoisempana ominaisuutena, sillä ironiseksikin tulkittua viestiä voidaan ymmärtää eri tavoin, viestillä on useita tuottajia ja puheen tuottajalla kirjallisuudessa useita erilaisia rooleja⁶. (ks. Rahtu 2006, 52). Toinen tutkimushypoteesini on, että ironia on merkittävä retorinen keino *Ei kiitoksessa* asettamastani tutkimusasetelmasta tulkiten. Kaunokirjallisuudessa ironian toteutuminen vaatii tekstin äärelle kahdenlaisia lukijoita: ironian ymmärtävät että ironian harhaanjohtamat (Tammi 1992, 124). Tämän vuoksi tulkiten *Ei kiitosta* usein kummankin yleisön näkökulmasta.

Puhuja voi kielikuvin ja erikoisin rakentein esittää väitteensä suotuisasta näkökulmasta. Kielen erikoisuuksien lisäksi vakuuttuminen tapahtuu Burken (1969, 55) mukaan identifikaation eli samastamisen kautta. Identifikaation syntymiseksi puhuja voi luoda puheensa niin, että pyrkii osoittamaan samankaltaisuuden kuulijassa ja puhujassa sekä heidän näkemyksissään. Tällöin puhuja pyrkii vaikuttamaan kuulijaansa samastamisen tai ryhmäytymisen tunteen kautta. (Mt.) Identifikaatio voi tapahtua myös käänteisen mielikuvan kautta. Tällöin puhuja esittää esimerkiksi vaihtoehtoisen kannan heikkouksineen, mihin vastaanottaja ei voi samastua ja päätyy hyväksymään puhujan näkökulman.

Samuus ja samastaminen tulee erottaa tässä yhteydessä toisistaan. Samastaminen on kognitiivinen prosessi, joka vaikuttaa kokijoidensa päätöksentekoon. Burke (1969, 20–21) selventää, että vaikka vuorovaikutussuhteessa olevat toimijat eivät ole identtiset tai toimi identtisesti, heidän kiinnostuksensa kohteet ja ymmärtämisensä mallit voivat olla samankaltaiset. Kun tämä toteutuu kerran, voi tuntea olevansa samaa ryhmää vaikuttajan kanssa. Osapuolten välinen kertaluonteisesti koettu yhtäläisyys saattaa tällöin tuottaa illuusion siitä, että he ovat muutoinkin samankaltaisia keskenään. (Mt.) Tämä vuorovaikutuksen keino toistuu teoksessa henkilöhahmojen välillä sekä silloin, kun kertoja pyrkii luomaan

⁶ Esimerkiksi *Ei kiitoksen* Heli on tarinassa moniroolinen, sillä hän on sekä tarinan kertoja että tarinamaailmassa toimiva hahmo.

samastumispinta-alaa yleisönsä kanssa. Kertojan valinnat ja henkilöhahmoille annetut asemat ovat tällöin merkittävässä roolissa tekstiä tulkittaessa.⁷

Perinteisesti identifikaatioon pyrkivä nimeäminen eli identifiointi tapahtuu erottamalla vähintään kaksi ryhmää toisistaan. Erottelu voi tapahtua esimerkiksi me-he-jaottelua käyttämällä, jolloin puhuja ja yleisö on nimetty edustamaan jaottelun mukaista me-osapuolta. (Burke 1969, 58.) Sovellan tutkielmassani identifikaation käsitettä puhuessani myös *implisiittisestä identifioinnista* luvussa 2.1. Käsitteellä tarkoitan tilannetta, jossa puhuja esittää itsensä ja yleisönsä me-puolen edustajiksi epäsuorasti. Kaunokirjallisuudessa tämä on tekstistä välittyvä ominaisuus. Molemmissa tilanteissa on kuitenkin kyse samankaltaisuuden kokemisesta puhujan ja yleisön välillä.

1.2.2 Retorinen kertomusteoria ja implisiittisen tekijän intentio

Uusi retoriikantutkimus haluaa tavoittaa tekstin puhujan intention ja tutkia, millä keinoin puhuja tavoitteissaan onnistuu. Lingvistinen retoriikantutkimus sisällyttää tutkimukseen myös ne tekstit, joissa vaikuttamispyrkimykset ovat klassista retoriikkaa implisiittisempiä. (Mäntynen ja Sääskilahti 2012, 195.) Retorinen kertomusteoria näkee kertomuksen välittävän vähintään kahden eri toimijan intentiota, mikä on läpi tämän tutkielman kulkeva näkemys. Näiden kahden eli tekijän ja kertojan lisäksi kertomuksesta voidaan usein tavoittaa vielä henkilöiden ja dialogin kautta välittyvä toiminnan taso. (Vrt. Tammi 1992, 29.) Haluan täsmentää yllä käytetyn tekijän käsitteen tarkoittavan Wayne C. Boothin (alkuperäinen 1961, tässä tutkielmassa Booth 1991) teoriaan pohjautuvaa *implisiittistä tekijää*⁸ ennemmin kuin varsinaista kirjailijaa. Boothin (mt, 71) mukaan varsinaisen kirjailijan ja kertojan välissä vaikuttaa implisiittinen tekijä, jonka lukija mielessään muodostaa lukemastaan tekstuaalisten vihjeiden perusteella. Esimerkiksi viitatus teokset tai kirjoittamisen tapa välittävät mielikuvaa muun muassa siitä, millaisia arvoja ja ominaisuuksia implisiittiseen tekijään liitetään (Booth 1991, 71, 151; Tammi 1992, 10). Toisin sanoen tässä tutkielmassa käytän teoreettista mallia, jonka mukaan tekstistä voi tulkita niin implisiittisen tekijän, kertojan kuin henkilöhahmojenkin

⁷ Sotilaan toimet ovat esimerkiksi oikeutetumpia, jos hän on arvioijan (eli yleisön) kanssa samalla puolella. Sen sijaan vastustaja (vaikka fyysinen tapahtuma sama) mielletään murhaajaksi. Aiheesta kirjoittaa esimerkiksi Burke 1969, 19–20.

⁸ Implisiittinen tekijä suomennetaan usein sisäistekijäksi. Käytän tutkielmassani kuitenkin Boothin ja Phelanin teorioita mukailevaa implisiittistä tekijää. Implisiittinen kuvaa mielestäni sisäisyyttä paremmin juuri sitä, että tekstin perusteella voidaan päätellä tai olettaa tekijästä asioita, joita tekstissä ei kuitenkaan suoraan sanota.

intentioita. Sen sijaan fyysisen kirjailijan intentiota ei näkemykseni mukaan voi tekstin perusteella tavoittaa.

Tarinan kertoja kertoo tarinaa omista motiiveistaan ja lähtökohdistaan, mikä välittää kertojan omaa intentiota. Kerrotusta lukija voi kuitenkin samanaikaisesti muodostaa mielikuvan implisiittisestä tekijästä ja tämän intentiosta eli siitä, millaista viestiä teos on mahdollisesti luotu välittämään. Mikäli kertojan ja implisiittisen tekijän välittämät viestit voidaan erottaa toisistaan, ohjaa implisiittisen tekijän välittämät arvot kertojasta ja kerrotusta tehtävää tulkintaa. (Booth 1991, 71.) Tarkoitukseni ei ole keskittyä kaikkiin niihin piirteisiin, joiden perusteella mielikuvaa implisiittisestä tekijästä luodaan, vaan keskittyä niihin tekstuaalisiin vihjeisiin, jotka saavat epäilemään kertojaa. Se mielikuva, jonka implisiittisestä tekijästä tässä tutkielmassa rakennan, perustuu tekijän intention tavoittamispyrkimykseen, minkä vuoksi käytän implisiittiseen tekijään liittyvää teoriaa rajatusti. (vrt. Tammi 1992, 24–25).

Shlomith Rimmon-Kenanin (1991, 128) mukaan ”epäluotettavuuden keskeiset lähteet ovat kertojan tietämyksen rajoittuneisuus, asianosaisuus ja ongelmallinen arvomaailma”. On huomattava, että tapahtumiin osallistuvan minäkertojan näkemys on aina subjektiivinen ja kertojan näkemyksen rajoittuneisuus on luonnollista. Tällöin kertojan arvot ja moraaliset valinnat suhteessa implisiittisen tekijän ja lukijan arvoihin nähden korostuu. Mikäli kertojan arvojen voidaan huomata toimivan ristiriidassa implisiittisen tekijän arvojen ja normien kanssa tai kertojan arvomaailmaa on vaikea hyväksyä, kertojan luotettavuutta kannattaa epäillä (Booth 1991, 158; Rimmon-Kenan 1991, 128).

Epäluotettavan kertojan teoria tunnustetaan yhdeksi antoisimmista kirjallisuudentutkimuksen teorioista (esimerkiksi Nünning 2005, 90). Teorioiden välillä ei kuitenkaan ole täyttä yhteisymmärrystä implisiittisen tekijän määritelmästä. Booth (1991, 19–20; 71) näkee implisiittisen tekijän viimekädessä todellisen kirjailijan äänien kanavaksi, sillä todelliset tekstuaaliset valinnat ovat kuitenkin kirjailijan tekemiä. Kuten edellä esitin, rajaan oman näkemykseni Boothista poiketen vain tekstistä konstituoitavaan implisiittiseen tekijään asti. Ongelmana Boothin tulkinnassa on nähty se, että lukijan ja tämän arvomaailman rooli jää ikään kuin taka-alalle (Nünning 2005, 92). Lukija ei kuitenkaan jää Boothin teoriassa täysin huomiotta. Booth (1991, 300) kuvaa implisiittisen tekijän välittävän salaista viestiä tekijän ja lukijan välillä, mitä kertoja ei tiedosta. Lukijan havaitessa esimerkiksi puutteita kertojan

moraalissa tai ymmärryksessä, hän ei pidä kertojaa luotettavana (mt.). Tämä tuo tekstiin kertojan ulkopuolisen tekijän, mikä näkyy rakenteen aiheuttamana ironiana (Salin 2003, 202).

Ei kiitoksessa lukijan ei täydy tarinaa ymmärtääkseen tehdä eroa kertojan ja implisiittisen tekijän välille, mutta omassa luennassani huomioin implisiittisen tekijän vaikuttajana eli retorisen toimijana. Implisiittisestä tekijästä mielikuvan luominen on tärkeä osa retorista lukutapaa (Phelan 2005, 216). Lukija voi jäljittää näitä näkemyksiä ja kertomisen syitä suhteuttamalla lajikonventiotietojansa muun muassa esitykseen muotoon, rakenteeseen ja dialogiin (mt, 18). Haastavana näen sen, miten osoittaa retorisia keinoja tekijän puheesta, jonka muoto on implisiittistä.

Implisiittisen tekijän havaitsevan lukijan on mahdollista samastua implisiittisen tekijän näkemykseen kertojan tarjoaman vaihtoehdon sijaan (Booth 1991, 158–159). Boothin teoriaa on kritisoitu siitä, että se jättää huomiotta mahdolliset näkökulman vaihdokset kerronnassa (Tammi 1992, 15). Näkökulman vaihdoksia *Ei kiitoksen* kerronnassa ei tapahdu, minkä vuoksi Boothin teoria sopii analysoinnin välineeksi, vaikka näkemykseni esimerkiksi kirjailijan intention tavoittamisesta on erilainen. Ristiriitoja tuleekin etsiä sekä kerrotusta että kerrotun ja näytetyn väliltä. Kerrotulla tarkoitan niitä kohtia, joissa kertojan sisäinen maailma, kuten tunteet ja ajatukset ovat ensisijaisia. Näyttämisellä puolestaan tarkoitan havaittavia tapahtumia ja toimintoja. (Esimerkiksi Booth 1991, 8.)

Boothin määritelmää implisiittisestä tekijästä ja kirjallisuuden retorisesta luonteesta tukee ja laajentaa James Phelan. Phelanin (2005, 18) mukaan kertomus on retorista toimintaa, jossa sekä kertoja että tekijä kertovat jollekin jossakin tilanteessa ja jostain syystä, että jotain tapahtui. Kertojan ja hänen päämääränsä lisäksi (implisiittisellä) tekijällä on samanaikaisesti omat syynsä tarinan esittämiseen, jolloin kertomuksen retorinen toiminta on kerrostunutta. (mt.) Perinteiseen retoriikantutkimukseen tässä tutkielmassa erona on täten retorisen kertomusteorian myötä se, että saman tekstin voidaan nähdä lähettävän kahtaanlaista, kertojan ja implisiittisen tekijän intention mukaista viestiä (ks. mt, 50). Toisin sanoen tarinaa kerrotaan molempien toimijoiden näkemystä ja tarkoitusta välittäen: kertoja kertoo eksplisiittisesti ja implisiittisen tekijän intentiosta lukijan on mahdollista tehdä päätelmiä kerrotun perusteella ja kerrottua sekä kertojaa arvioimalla.

Kertojan luotettavuutta arvioitaessa huomio kohdistuu kertojan kolmeen päätehtävään, jotka ovat tilanteen tai tapahtumien kertominen, havaintojen tulkinta sekä arvottaminen (Phelan 2005, 50). Kertojan epäluotettavuuden tavat Phelan (mt, 51) jakaa Boothin (1991) määritelmää laajentaen kuuteen osa-alueeseen päätehtävien mukaan: väärin kertomiseen, väärin tulkitsemiseen ja väärin arvottamiseen sekä vaillinaiseen kertomiseen, vaillinaiseen tulkintaan ja puutteelliseen arvottamiseen.⁹ Kertojan tietoisuus ja tarkoitus määrittävät usein lukijan tulkintaa siitä, voiko kertojan epäluotettavuutta sanoa tahalliseksi vai tahattomaksi. Esimerkiksi kertojan tapahtumien tai hahmojen kuvaus voi poiketa todellisuudesta, koska hänen tietämyksensä, arvonsa tai ymmärryksensä on rajoittunutta. Kertoja saattaa korjata aiemmin väärin kertomaansa ymmärryksen lisääntyessä. Näissä tilanteissa faktojen väärinkertomisesta johtuva kertojan epäluotettavuus on enemmän tahatonta kuin tahallista.

Usein kertojan rajoittunut tietämys johtaa hänet myös tilanteen väärintulkitsemiseen ja -arvottamiseen. Vaillinainen kertominen eli se, että kertoja kertoo tilanteesta tahallisesti enemmän tai vähemmän kuin tietää, tulkitaan helpommin kertojan oman edun tavoitteluksi. Vaillinaisella tulkitsemisellä tarkoitetaan esimerkiksi hahmon kokemien tunteiden vääristelyä tai sivuuttamista ja kerronnan aukkoisuutta eli elliptisyyttä. Aina kerronnan elliptisyyden tarkoitus ei ole pimittää tai vääristää kertojan antamaa tietoa. Se saattaa kuitenkin johtaa siihen, että lukija ymmärtää tai täyttää kerrontaan jätetyt aukot väärin, mikä herättää lukijassa epäluottamusta kertojaa kohtaan. Samaan tapaan kertojan moraalinen tai eettinen periaate voi olla arveluttava, mutta kertojan itse tiedostamaa tai hänen tietoisuutensa ulkopuolella eli väärin tai puutteellisesti arvotettua. (ks. Phelan 2005, 51–52.)

Implisiittinen tekijä, teksti ja kertoja sekä lukija toimivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa, jolloin yhden toimijan tulkinta vaikuttaa toiseen. Phelan (2005, 23) on jakanut vuorovaikutuksen kirjallisuudessa neljään tasoon, jotka ovat alisteisia toisilleen. Nämä neljä vuorovaikutuksen tasoa ovat:

1. henkilöiden välinen vuorovaikutus ja vuorovaikutuksen arviointi tarinamaailmassa
2. kerrotun ja kertojan suhde (tämä kattaa epäluotettavan kertojan arvioinnin lukijan näkökulmasta)

⁹ Phelanin (2005, 51) käyttämät termit ovat misreporting, misreading, misvaluating ja underreporting, underreading, underregarding.

3. implisiittisen tekijän ja kertojan sekä yleisön välinen vuorovaikutus
4. lukijat ja heidän suhteensa kerrottuun omien arvojen ja uskomustensa välillä.
(Mt, 23.)

Tulen tutkielmassani käyttämään näitä Phelanin vuorovaikutuksen asteita eritellessäni vaikuttamisen tapoja eri tahoilla. Tällöin näen puhujina henkilöhahmot tarinamaailmassa, kertojan tekstin äänenä ja implisiittisen tekijän tekstistä välittyvänä mielikuvana. Myös Pekka Tammi jakaa kertomakirjallisuuden vaikuttavat toimijat¹⁰ kolmeen: henkilöhahmoin, kertojaan ja tekstiin (Tammi 1992, 10). Tekijän käsitteen Tammi (mt, 22–23) puolestaan jakaa tekstin perusteella konstituoituun, kuviteltuun tekijään ja fyysiseen tekijään, mikä mielestäni sitoo implisiittisen tekijän osaksi sitä, minkä Tammi määrittelee tekstiksi. Jälkimmäisestä tekijämääritelmästä käytän itse termiä kirjailija. Implisiittinen tekijä on siis mielikuva fiktiivisestä toimijasta, joka sisällöstä eli tekstistä ja sen muodosta epäsuorasti välittyy (mt, 24). Tämän vuoksi on mielestäni tärkeää, että kunkin eritellyn katkelman tulkintaa suhteutetaan teoksen kokonaisuuteen tulkintaa tehtäessä. Sekä kertojalla että implisiittisellä tekijällä on yleisönsä, jonka teksti määrittää (mt, 115–116). Lukijalla tai yleisöllä tarkoitan tutkielmassani tekstin määrittelemää lukijaa autenttisen lukijakokemuksen sijasta.

1.2.3 Affektiivisuus vaikuttamisen keinona

Monet retoriset valinnat perustavat juurensa tunteiden välitykseen ja yleisön tunteisiin vetoamiseen. Esimerkiksi Aristoteleen (2012, 11) mukaan ”[v]akuuttuminen perustuu kuulijoihin, kun he puheen johdosta joutuvat tunnetilaan”. Lukijaan voidaan vaikuttaa sekä henkilöhahmojen tunteiden että lukijan oman kokemuksen kautta. (Helle 2013, 8; Lyytikäinen 2016, 37–38.) Myös Phelan (2005, 24–25) on huomionut lukijassa kertojaa ja hänen tilannettaan kohtaan syntyvät tunteet ja niiden merkityksen tulkinnalle. Hänen mukaansa lukija tulkitsee kertojan tilannetta muun muassa kielellisen prosessin synnyttämien tunteiden kautta. Tämän vuoksi haluan nostaa esiin vielä *affektin* ja *affektiivisuuden* käsitteet.

Affektin käsitettä käytetään usein tunteista puhumisen yhteydessä, mutta käsitteen merkityksen varsinainen sisältö on lopulta varsin riippuvainen tutkimusalasta ja -kohteesta. Kirjallisuudentutkimuksen saralla affektin käsite on määritelty muun muassa seuraavasti.

¹⁰ Tammi käyttää näistä toimijoista nimikettä ”agentit” (Tammi 1992,10).

Affekti on Deleuzen¹¹ mukaan jotain sellaista, joka syntyy, kun johonkin vaikutetaan tai kun jokin vaikuttaa johonkin. [--] Kyse on ”tuntemuksesta”, voimasta, joka syntyy aina kahden asian välille. (Helle 2013, 8.)

Hellettä (2013) mukaillen tulkiten affektin käsitettä kirjallisuudentutkimuksessa niin, että kyse on tunteen välittämisen ja välittymisen tutkimuksesta. Tällöin tarkoituksena ei ole tunnistaa yksittäistä tunnetta eli emotiota, kuten viha tai inho, eikä affekti ole synonyyminen käsitteen ’tunne’ kanssa. Kun tunne tai tuntemus on lukijan ulkopuolisen, tekstissä esiintyvän tekijän aikaansaama, on kyse affektista tunteen sijaan (Helle 2016, 109). Affekti on tunne, joka vastaanottajassa on syntynyt tekstin vaikutuksesta. Affektiivisuutta tutkittaessa käsitellään niitä ominaisuuksia tekstissä, jotka ovat välittyvien tunteiden taustalla (Helle ja Hollsten 2016, 14). Käsittelen affektiivisuutta vaikuttamisen keinona, joka aktivoituu muun muassa esitysmuodon tai representoidun tilanteen kautta.

Affektiivisuuden tutkimuskohteet kirjallisuudessa ovat monipuolisia ja monitulkintaisia. Tunteet ja emotionaaliset kokemukset voivat välittyä niin tarinamaailman henkilöhahmojen välillä kuin hahmolta tai kirjallisesta muodosta lukijalle (Helle 2013, 14). Lukija voi esimerkiksi samastua hahmon tunteisiin tai luonteeseen, mutta myös reagoida tekstin esittämään tilanteeseen ja hahmoihin (Lyytikäinen 2016, 43; vrt. Helle ja Hollsten 2016, 14). Suhtaudun kohdeaineistooni sillä oletuksella, että affektiivisuus on yksi romaanissa esiintyvistä vaikuttamisen keinoista.

Kirjallisuudentutkimuksessa affektin käsitettä on soveltanut Helteen ohella Pia Hekanaho. Hänen mukaansa affektiivisuudella kerronnan keinona on osansa lukukokemuksesta nauttimisessa, kun lukija voi lukemansa vuoksi kokea esimerkiksi mielihyvää tai jännitystä (Hekanaho 2011, 35). Varsinaista psykologista affektiteoriaa en tutkimuksessani hyödynnä tai siihen ota kantaa, vaan enemmän analysoin kohtia, joissa affektoituminen syntyy ja on osana vaikutusprosessia. Mielenkiintoista on, millaisen näkökulman *Ei kiitoksen* hahmojen, kertojan ja pääsanoman tulkintaan affektiivisuus antaa. Affektisuuden kautta vaikuttaminen liittyy niin kerronnallisiin kuin dialogisiin seikkoihin *Ei kiitoksessa*.

¹¹ Helle viittaa tässä Gilles Deleuzen määritelmään. Lisää Deleuzen määritelmästä esimerkiksi teoksessa *Difference and Repetition* (2012).

2 Kerronnan retoriikka

Edellä olen esittänyt niiden teorioiden ja teoreettisten käsitteiden pääpiirteet, jotka kulkevat analyysini taustalla läpi tutkielman. Aloitan tutkimukseni erittelemällä kerronnassa esiintyviä retorisia keinoja, ja analysoimalla keinoja kontekstissaan. Luvussa keskityn erityisesti kerronnan rakenteeseen ja kieleen sekä *Ei kiitoksen* tekstin visuaaliseen muotoon, mikä toimii samalla johdantona kerrotun ja kertojan väliseen suhteeseen retoriikan näkökulmasta. Tutkimusasetelmani vuoksi retoristen keinojen analysoinnin ohella oleellista on se, miltä osin kerronnassa tai kertojan suhteessa kerrottuun on jotain, mikä tarjoaa vaihtoehtoisen – kertojan uskottavuutta vähentävän – tulkintamahdollisuuden? Välittääkö kerrottu myös implisiittisen tekijän sanomaa ja poikkeako se kertojan välittämästä sanomasta? Pohtiessani näitä kysymyksiä avaan myös enemmän romaanin juonta ja rakennetta.

Ensimmäisessä alaluvussa kiinnitän huomioni *Ei kiitoksen* kertojan ensimmäisen persoonan kerrontaan ja rakenteeseen. Osoitan, millä tavoilla kertoja luo itsestään mielikuvaa vakuuttavana puhujana ja miten kertoja pyrkii saamaan lukijan tunnetilan vastaanottavaiseksi. Luvussa eritellään lisäksi jotain kerronnan osien välisiä suhteita, jotka ovat ongelmallisia kertojan luotettavuuden kannalta. Alaluvussa 2.2 analysoin kerronnan kielen yksityiskohtia, klassisia retorisia figuureja ja trooppeja, joilla kertoja vahvistaa välittämäänsä viestiä. Kolmannessa alaluvussa erittelen ja tulkitSEN tekstin typografian kautta välittyviä visuaalisia ominaisuuksia, jotka etenkin välittävät mielikuvaa oletetun tekijän intentiosta. Kerronnan retoriikka -luvussa tavoitteenani on luoda oletus sekä kertojan että implisiittisen tekijän intention mukaisesta pääsanomasta. Mitä väitettä tai ajatusta kertoja puolustaa? Miltä osin mielikuva implisiittisen tekijän tarkoituksesta haastaa kertojan teesiä? Tällöin lukijan voi nähdä viimekädessä vaikuttavan puheen vastaanottajana ja arvioijana, sillä lopulta lukija tekee kerrotun perusteella päätöksen siitä, uskooko kertojaa vai ei.

2.1 Kerronta, rakenne ja implisiittinen identifiointi

Ei kiitos alkaa Helin näkökulmasta esitetystä ensimmäisen persoonan kerronnasta¹², jossa kertoja on itse osallisena kuvaamiinsa tapahtumiin. Minä, johon kerronnassa viitataan, on sama läpi teoksen tarinan loogisen etenemisen perusteella. Lukija alkaa heti *Ei kiitoksen* alussa muodostamaan mielikuvaa kertojasta ja Helin henkilöhahmosta, mikä vaikuttaa siihen, miten lukija kertojaan ja kerrottuun suhtautuu. Aluksi lukija onkin täysin kertojan kertoman ja kertojan tekeminen tulkintojen varassa.

Kaikki alkoi siitä kun juutuin hissiin. Ei. Kaikki alkoi siitä kun menin naimisiin.

Ei. En tiedä mistä kaikki alkoi. (EK, 7.)

Kerronnan avaavien virkeiden välillä vallitsevasta ristiriitaisuudesta ja kertojan epävarmuudesta lukija voi päätellä kertojan tilan olevan hämmentynyt ja pohtiva. Ensimmäisellä lukukerralla lukija voi päätellä kertojan pohtivan avioliittoaan, mutta se, mitä kertojan viittaama ”kaikki” pitää sisällään, jää aluksi lukijan tietoisuuden ulkopuolelle. Lukija ei ensilukemalta tiedä, että ne tapahtumat, joihin *Ei kiitoksen* Heli kerronnassaan seuraavaksi keskittyy, ovat romaanin alkaessa jo tapahtuneet. Kertojan tarinan aluksi viittaaman hissikohtauksen ja kerrontahetken analogia todentuu konkreettisesti vasta teoksen edetessä, kun kertoja romaanin keskivaiheen jo ylityttyä kuvaa itseään osana hetkeä, jossa on juutunut hissiin.

Myöhemmin, kun lukija tietää alkuluvun kuuluvan romaanissa laajemmin kuvatus hetken ulkopuolelle, hän ymmärtää kertojan alkuvirkkeiden tarkoitetun kertojan yleisölle eikä vain olevan vain kertojan ajatuksia. Tällöin ne toimivat kommenttina tai ohjaavana tietona romaanissa seuraavaksi kerrottavalle tapahtumaketjulle. Lisäksi hämmentynyt tila voi olla yksi kertojan puolustuskeino teoilleen. Ensilukemalta kertojan hämmentynyt tila kuitenkin toimii kertojan luotettavuuden eduksi, sillä hänen voidaan päätellä kertovan tarinan pohtiakseen, mistä kaikki alkoi. Elliptisyys ei vaikuta erityiseltä retoriikalta tai tarkoitukselliselta tiedon

¹² Tapahtumiin osallistuvasta 1. persoonan kertojasta voisi käyttää Phelanin (2005, xi) mukaan myös nimitystä hahmokertoja (*character narration*), sillä se kuvastaa saman hahmon samanaikaista toiminnallista että kertovaa roolia.

pimittämiseltä. Tulen palaamaan katkelman käsittelyyn tarkemmin tutkielmassani vielä myöhemmin.

Alkukatkelmassa on niin sanottua luonnollista retoriikkaa. Ne herättävät vastaanottajassaan mielenkiintoa kertojaa ja kertojan tilannetta kohtaan eli herättelee lukijan kiinnostusta. Mieleen voi nousta esimerkiksi kysymyksiä, kuten: Mitä hississä tapahtui? Mitä avioliitossa tapahtui? Kuka kertoja on ja miksi hän on niin hämmentynyt, että ”ei tiedä”? Näin alkuvirkkeissä luodaan lukijalle odottavaa ja vastaanottavaa tilaa, mikä tehostaa tulevassa hissi-kohtauksessa tapahtuvien toimien merkitystä. Samanaikaisesti lukija odottaa kertojalta vastauksia näihin kysymyksiin.

Kertoja antaa vastauksia lukijalle heränneisiin kysymyksiin vähitellen, mikä on nähdäkseni osa rakenteellista jännitettä. Kertoja ei heti paljasta, mitä hississä tapahtui. Sen sijaan kerronta jatkuu siitä, että kertoja esittelee itsensä lukijalle. Esittäytyttyään kertoja siirtyy nopeasti kertomaan henkilökohtaisempia tietoja itsestään, millä on tulkintani mukaan retorinen tarkoitus. Avautumalla ja kertomalla itsestään puhuja voi lisätä vastaanottajan pitämistä suhteessa itseensä ja samuuden tuntua (Griffin 2012, 128). Malli, jossa dialogi, tarinan eteneminen sekä kertojan itsestään ja luonteestaan avautuminen vuorottelevat, jatkuu läpi romaanin.

Kertojahahmon esittäytyminen, ensimmäisen persoonan käyttö ja kertojan esittämät mielipiteet luovat kertojasta mielikuvaa inhimillisenä toimijana. ”Myös henkilöt voivat kertoa, jolloin he omaksuvat kertojan roolin suhteessa kertomaansa alisteiseen sisäkkäistarinaan säilyttäen samalla henkilön roolin suhteessa tekstiin” (Tammi 1992, 11). Nämä keinot toimivat ensisijaisesti kertojan uskottavuuden hyväksi.

Minun nimeni on Heli Valkonen. Minua kutsutaan Helluksi. Olen neljäkymmentäkaksivuotias [--] saksankielen opettaja. Voitteko kuvitella ikävämpää kieltä? En minäkään. Mutta äiti pakotti minut valitsemaa ranskan sijasta saksan, kun olin lukiossa. Siitä on kuulemma enemmän hyötyä maailmalla. Hän oli väärässä. [--] Olen epätoivoisesti rakastunut aviomieheeni. (EK,7.)

Tällöin kertoja esittäytyy persoonana, johon lukijalla on mahdollisuus samastua tai johon lukija voisi ystävystyä. Ystävänä pidetään niitä, jotka pitävät samoista asioista (Aristoteles 2012, 68).

Kertoja huomioi esittäytyessään lukijan lisäksi puhuttelemalla tätä suoraan ja tarjoamalla käyttöön lempinimen itsestään. Vakuuttuminen onkin varmempaa kuulijan tuntiessa itsensä puhujan ystäväksi, sillä puhujan puolella oleva henkilö pyrkii hyväksymään sanotun vastustajaa todennäköisemmin (Aristoteles 2012, 47). Yhteisten kokemusten osoittaminen on yksi tapa luoda samuuden tunnetta, johon identifikaation teho vaikuttajana pohjautuu. Samalla kertoja luo kahdenkeskistä jutustelua viestivän tilan kerrontaansa.

Puhuja edesauttaa pyrkimyksiään sillä, että valikoi puheeseensa asioita, joihin kuulija kokee yhteneväisyyttä. Samastettavan asian kautta voidaan vedota esimerkiksi kuulijan tilanteeseen, ideologiaan tai arvoihin. (Burke 1969, 55–56.) Samastuminen voi tapahtua myös keinotekoisesti sen sijaan, että lukija ja kertoja olisivat todellisuudessa samankaltaisia tai samassa tilanteessa. Yhteisten kokemusten kautta kertoja pyrkii vaikuttamaan vastaanottajan hyväksyntään. Esimerkiksi romaanin alussa kertoja kertoo olevansa naimisissa, teini-ikäisen Sissi-tyttären äiti ja tekevänsä työtään vastoin omaa tahtoa. Samastumispinta-alaa on näin ollen annettu, jolloin lukijalle avataan mahdollisuus kuvitella olevansa samassa tilanteessa Helin kanssa. Lukijan samastuminen kertojan tilanteeseen luo asetelman, jossa yleisö asettuu helpommin puolustamaan kertojan näkemystä. Mikäli yleisö ei voi samaistua puhujaan, hyvien asioiden kertominen itsestään näyttäytyy kuulijalle vain kiillotetun ja valheellisen mielikuvan välittämisenä. Puheen retoriikka kääntää tällöin yleisönsä puhujaa vastaan. (Mt, 56.)

Samasta katkelmasta voidaan erotella epäsuoraa eli implisiittistä identifiointia, kun kertoja niin sanotusti määrää tai ainakin houkuttelee yleisöään olemaan samaa mieltä kanssaan. Mikäli kertojan yleisö ei haasta kertojan näkemystä, identifikaatio toteutuu ikään kuin huomaamatta. ”Voitteko kuvitella ikävämpää kieltä? En minäkään.” (EK, 7.) Kohdassa kertoja puhuttelee metafiktiivisesti yleisöään, mikä näkyy kysymyssanan monikon toisesta eli te-persoonasta. Puhuttelemalla lukijaa ja sanovansa olevansa samaa mieltä lukijan kanssa, kertoja luo tilanteen, jossa yleisön mielipide on ennalta asetettu. Se, että kertoja asettaa itsensä ja lukijansa samanmielisiksi voidaan päätellä kielteisestä fokuspartikkelista sanassa ”minäkään”¹³ (EK, 7). Mikäli kertoja vain ilmoittaisi ”kukaan meistä ei voi kuvitella ikävämpää kieltä”, identifiointi eli tiettyyn ryhmään nimeäminen olisi suoraa. Kertojan luonteen arvioin-

¹³ Liitepartikkeli kursivoitu. Tässä kohden ei ole kursivaa alkuperäisessä tekstissä.

nille on luotu positiivinen lähtöasetelma, kun kertoja niin sanotusti ystävystyy yleisönsä kanssa.

Sen sijaan, että alkukappaleen epäröinti tulkittaisiin ensilukemalta epäluotettavuudeksi, saattaa lukija kokea epäröinnin kertovan inhimillisyydestä. Esittelemällä itsensä sellaisena kuin on, kaunistelematta esimerkiksi suhdettaan työhönsä, koetaan Heli kertojana rehelliseksi ja luottamuksenarvoiseksi romaanin alkuvaiheessa. Vielä kahdessa ensimmäisessä osiossa kertoja ei paljasta tekojaan, vaan vain avioliitossaan kokemansa seksuaalisen puutoksen ja siitä seuraavan kärsimyksen.

Kertojan retoristen pyrkimysten erittelyssä voidaan hyödyntää Aristoteleen käsitteitä ethoksesta ja pathoksesta. Oikeanlaista eli vastaanottavaa tunnetilaa kuulijalleen kertoja tavoittelee identifioinnin lisäksi erilaisten kieleen liittyvien tehokeinojen, kuten vastakohtien esittämisen avulla. Vastakohdat muodostavat retorisen kontrastiparin, joista toinen esitetään haluttavana ja toinen negatiivisena (Jokinen 2016, 365). Muun muassa kuvaukset avioliitosta ennen ja nyt ovat toisistaan poikkeavia, jolloin kertoja luo kärjistämällä eron tapahtumien senhetkisen tilan ja parin historian välille. Tämä ero on yhtenä selittävänä tekijänä sille, miksi Heli olisi oikeutettu pettämään miestänsä. *Ei kiitoksen* kertoja esimerkiksi kuvaa olevansa rakastunut mieheensä, mutta ei koe miehen enää rakastavan häntä. Hän kuvaa, kuinka aikaisemmin rakkautta on osoitettu kukkakimpulla ja keskittämällä nuori vaimo aviomiehen matkavalokuvien pääkohteeksi. Sittemmin aviomiehen lomakuvien kohteeksi ovat päässeet ruoka-annokset ja maisemat, mikä siivittää Helin kertoman itseironiseen, mutta alakuloiseen sävyyn. ”Olen päässyt sen yli. Joskus voisin kuolla suruun.” (EK, 8.) Tämä yllättävä virkkeiden vastinpari heijastaa kertojan kaksisuuntaista suhtautumista tilanteeseen. Hän väittää hyväksyvänsä muutoksen, mutta kokee kärsivänsä siitä kuitenkin joskus. Samalla hän tulee listanneeksi syitä avioliiton epäonnistumiseen.

Yhtenä tehokeinona kertojan puheessa on vastakohta-asettelu eli polarisaatio, mikä myös vaikuttaa siihen, millainen mielikuva kertojasta ja hänen luonteestaan syntyy.

Haluan korostaa, että olemme aikuisia ihmisiä. Olemme hyväksyneet esimerkiksi sen, ettei elämässä saa kaikkea. [--] Jotkut kutsuvat sitä seestyneisyydeksi. Minä kutsun sitä katastrofiksi. (EK, 8.)

Jos hän [Matti] tietäisi, miten idioottimaiselta hän näyttää pelatessaan, hän lopettaisi pelaamisen. Ei lopettaisi. (EK, 12.)

Ääripäiden, kuten katastrofi ja seesteisyys, vuorottelu ovat kertojan puheessa yllättäviä käänteitä ja rinnastuksia, jotka tuottavat kerrontaan humoristisen sävyn. Koomisuus kerronnassa on keino, jolla kertoja herättää lukijassa ”myötätuntoista naurua” (Lyytikäinen 2016, 44) ja iloa, minkä voi tulkita affektiksi, joka peittää osan kertojan ominaisuuksista. Yllättävyydessään humoristiset virkeparit muodostavat mielikuvaa puhujan positiivisesta luonteesta, sillä kertoja ei surkuttele kohtaloaan, vaan tuo epäkohdat esiin huumorin kautta. Samalla kertoja pystyy välittämään lukijalle tietoa esimerkiksi suhtautumisestaan aviomieheensä ilman, että kertojaa tuomitaan mustamaalauksesta.

Vaikka kertojan romaanin alussa käyttämä ”olemme” (EK, 8) identifioi pariskunnan tiimiksi, ääripäiden käyttö ja sen tuoma ironia irrottaa kertojan tästä yhteisestä näkemyksestä. Todellisuudessa kertoja ei hyväksy sitä, että kaikkea ei voi saada, vaikka aikuisen pitäisi ajatella näin. Muutoinkin *Ei kiitoksessa* muodostuu pidemmän päälle kaksi eri puolta: Helin ja Matin. Koska Matista rakennettava mielikuva perustuu Helin kertomaan ja dialogeihin, tulkitsemme Matin äänen olevan vaiennettu. Romaanin alussa lukija ikään kuin asetetaan suoraan kertojana toimivan Helin puolelle, kun Matin omaa ääntä tai ajatuksia ei voida välittömästi havaita, mikä on selvä retorinen asetelma. Vastapuoli ei voi puolustaa itseään samassa kertovassa tilanteessa. Kertoja antaa kuitenkin paljon tietoja Matista mielikuvan synnyttämiseksi.

Komiikka peittää myös kertojan moraaliin liitettäviä ominaisuuksia romaanin alussa.

Ja hän pyysi, että jos ottaisin hänen kuolemansa jälkeen vielä toisen miehen, vaatisin silti lapsiamme hautaamaan minut samaan hautaan, jossa hän itse makaa. Minä suostuin. Suostuin kaikkeen. Mutta hän ei vielä kukaan osoita minkäänlaisia kuolemissen merkkejä. (EK, 8.)

Kertoja myöntää Matin toiveiden mukaisesti hyväksyvänsä hautaamisen samaan hautaan mahdollisesta uudesta parisuhteesta huolimatta. Samanaikaisesti kertoja epäsuorasti ilmaisee, että jos nykyinen aviomies kuolisi, hän luultavasti ottaisi uuden miehen. Moraalisesti arveluttavaksi katkelman tekee sen viimeinen virke, jonka tulkitsemme implikoivan kertojan

mahdollisesti jopa toivoneen aviomiehen kuolemaa. Olisihan se ymmärrettävä syy uudelle suhteelle. Lukija tulkitsee virkkeen mieluummin huumoriksi, koska toive puolison kuolemasta on yhteisöllisestä näkökulmasta moraaliton.

Ääripäiden vuorottelua tapahtuu myös silloin, kun kertoja esittää tunteitaan Mattia kohtaan tai kuvaa häntä - välillä rakastaen ja välillä vihaten. Toistuvasti kertoja sanoo rakastavansa miestänsä tai kehuu häntä. ”Niin hyvännäköinen, että tekee mieli lyödä” (EK, 11). Kehut välittävät mielikuvaa kertojan epätoivoisen palavasta rakkaudesta miestänsä kohtaan. Joskus kertoja tyytyy kuitenkin kuvaamaan Matin luonnetta yleisemmällä tasolla tai kuvaa Matin toimia hetkessä, mikä poikkeaa rakastavasta ja läheisyyttä korostavasta näkökulmasta.

Yleisesti ottaen Matti kyllä tekee kotitöitä. Huokailee tehdessään, mutta tekee. Hän ei koskaan imuroi mattojen alta. Luulee etten minä huomaa. (EK, 12.)

Hän nousee verkkaisesti ylös. Pian hän hyppää altaaseen raskaana kuin ryhävalas ja kauhoo itsensä vauhdilla toiseen päähän. [...] Kun hän näkee minun lähestyvän, hän lähtee uimaan pakoon. (EK, 140.)

Kertojan kuvaus luo mielikuvaa Matista, mutta niiden perusteella voidaan tulkita myös kertojan asenteita kertomaansa kohtaan (ks. Phelan 2005, 20). Kertoja esimerkiksi kuvaa Matin kotitöiden tekemistä huokaillen ja suurpiirteisesti sekä vertaa häntä ryhävalaaseen. Ensilukemalta nämä kohtaukset välittävät mielikuvaa Matista, joka suhtautuu taloudenhoitoa kohtaan välinpitämättömästi. Lisäksi virkkeellä ”[l]uulee etten minä huomaa” (EK, 12) kertoja pyrkii osoittamaan, että hän on Mattia fiksumpi, koska mies ei ymmärrä hänen huomanneen. Kuvatessaan Matin toimia uima-altaalla, kertojan kuvaus assosioi Matin osaksi pakenemista ja ei-sulavaa liikehdintää. Samanaikaisesti lukija mieltää Matin kömpelöksi ja vaimoan karttavaksi persoonaksi. Molemmissa kertoja osoittaa negatiivisia ominaisuuksia Matista oman oletuksensa kautta, sillä kertoja ei voi tietää Matin todellisia ajatuksia. Kertojan epäluotettavuus mahdollistuu, sillä kertojan kykyjen rajoittuminen johtaa mahdolliseen väärintulkittamiseen (ks. Phelan 2005, 51). Väärintulkittamista ei kuitenkaan tässä yhteydessä voida osoittaa, vaikka sitä voidaan epäillä.

Implisiittisempää negatiivisen mielikuvan rakentamista on kertojan tapa tarkastella Mattia ikään kuin vierasta ihmistä.

Siinä hän [Matti] istuu kalpeana ja ryppyisenä kuin mankeloimaton lakana. Silmät tiirailevat taivaalle kuin onnettomuuksia odottaen. (EK, 196)

Katson Mattia vielä hetken. Hän kirjoittaa selvästi meiliä, sormet hyppelehtivät vimmatusti näppäimillä. Hän näyttää äkkiä aivan vieraalta ihmiseltä. (EK, 266.)

Kertoja antaa ymmärtää Matin olevan olemukseltaan elämäniloa luotaantyöntävä sekä Matissa olevan puolia, joita kertoja ei tunnista. Tämä on identifikaation toinen puoli, jossa samastamisen lisäksi erotetaan vastaanottaja toisesta mahdollisesta ryhmästä (Summa 1996, 58). Näin voidaan synnyttää lukijan ja kertojahahmon välinen me vastaan muut -jako. Burken teoriaan peilaten ei ole merkitystä, onko kertojan antama näkökulma oikea. Sen sijaan merkittävämpää on, että tätä tiettyä viestiä toistetaan ja vahvistetaan sopivin väliajoin. (Mt, 59.) Kun kerrontaan on hivutettu negatiivisia kohtauksia ja mielikuvia Matista, lukija saattaa perustaa mielikuvansa aviomiehestä niihin epäilemättä kertojan motiiveja. Mikäli lukija huomaa kertojan toistuvasti liittävän Mattiin negatiivisia mielikuvia, sama kerronta voi tuottaa myös eksplisiittisesti mainittua päinvastaisen tulkinnan. Tällöin kertojan rakkaus aviomiestään kohtaan näyttäytyy kyseenalaisena ja lukijan huomio kiinnittyy jälleen kertojan arvojen arvioimiseen.

Ei kiitoksen ensimmäiset luvut¹⁴ koostuvat pitkälti tästä ensimmäisen persoonan kerronnasta, jossa on muutamia otteita henkilöiden välillä käydyistä dialogeista. Tämän kuvauksen perusteella lukija määrittelee siis henkilöhahmojen ja kertojan persoonallisuutta. Romanin loppua kohden dialogin määrä suhteessa kerrontaan lisääntyy hiukan, mikä kiihdyttää tapahtumien tahtia. Tällöin tapahtumat eivät suodatu Helin ajatusten kautta, vaan tapahtumat rakennetaan pääosin kertojan näyttämä dialogeja tulkitsemalla. Nämä elliptiset aukot kerronnassa ja kuvauksessa lisäävät lukijan oman tulkinnan ja tarinan täydentämisen mahdollisuutta. Silloin on merkitystä sillä, millaisena persoonana lukija Heliä pitää.

Mainitsin luvun alussa siitä, että *Ei kiitoksen* alussa kertoja ei käy suoraan asiaan. Aristoteleen (2012, 145) mukaan asian välttely kertoo siitä, että puolustettu kanta tarvitsee lisää uskottavuutta. Puhujan ei kannata esittää heti sellaista, jota puhuja häpeää tai pelkää kertoa. Sen sijaan kuulija kannattaa johdatella asiaan tai kaunistella asiaa (mt). Rakastajan mu-

¹⁴ *Ei kiitos* on jaettu 37 lukuun.

kaantulo tapahtuu romaanissa hyvin myöhäisessä vaiheessa, vasta jaotteluni mukaisessa kolmannessa osiossa. Pidän tätä edeltäviä osioita kertojan johdatteluna ja puolustautumisena, jonka kautta varsinainen päätapautuma esitetään. Johdattelu voidaan tulkita kertojan häpeäksi. Alustettu kerronta paljastaa kertojasta enemmän lukijalle kuin pelkkä aviorikos. Samanaikaisesti johdattelu on myös implisiittisen tekijän mahdollisuus paljastaa kertojan luonteesta ja toimintatavoista enemmän.

Samankaltainen johdattelu toistuu kerronnassa myös lyhyemmällä aikavälillä. Esimerkiksi luvussa 21 esiintyy kertojan laaja tunteiden purkaus, jossa hän puhuttelee ajatuksissaan Mattia. *”Minä syytän sinua siitä, ettet edes yritä muuttua. Ja itseäni siitä, että yritän muuttaa sinua.”* (EK, 212). Puhuttelun kautta lukijalle välittyy tehokkaasti kertojan negatiiviset tunteet Mattia kohtaan¹⁵, mikä korostaa mielikuvaa Matin passiivisuudesta. Kertoja paljastaa katkelmassa pettymyksensä, katkeruutensa, surunsa ja aseettomuutensa Matin toiminnan suhteen. Mielikuva kertojasta, jonka odotukset on petetty ja sydän murrettu, vahvistuu. Mielikuva siitä, että kertoja on epätoivoinen, vahvistuu.

Muodon ja affektiivisuuden sijaan tässä kohtaa on olennaista epätoivon korostamisen ajallinen sijainti. Vain kymmenisen sivua katkelmaa myöhemmin, tarinamaailmassa ajallisesti eroa arviolta muutama päivä, Heli jää Jarnon kanssa jumiin hissiin. Se on hetki, johon kertoja on alussa viitannut ja joka kiinnostaa lukijaa. Kun Heli ei voi paeta Jarnon läsnäoloa, hän päätyy hississä suutelemaan tätä. Kuten kertoja on *Ei kiitoksen* alussa viitannut, tämä on se tapatuma, josta Matin ja Helin parisuhteen ongelmien voisi kuvitella alkaneen. Suutelu seurauksena syntyy pian Helin päätös seksisuhteeseen ryhtymisestä. Kertoja kuitenkin sanoo kaiken alkaneen jo aiemmin, jo avioliiton aluksi. *”Kaikki alkoi siitä kun menin naimisiin”* (EK, 7). Se, että ongelmat ovat alkaneet jo ennen hänen päätöstään ryhtyä suhteeseen, on teesi, jota kertoja havainnoillaan puolustaa. Tätä hetkeä edeltävät tapahtumat ovat johdattelua, jonka perusteella kertoja vastaa kysymykseen, mistä kaikki alkoi.

Päätöksentekohetki kulminoituu kertojan toteamukseen *”Sissi on jo kolmetoistavuotias, aivan tarpeeksi vanha käsittelemään sitä tosiasiaa että äiti on huora”* (EK, 233), mikä osoittaa Helin punnitsevan yhteisön reaktioita mikäli jää suhteesta kiinni. Päätöstä tehdessään kertoja käyttää pahinta mahdollista yhteisön diskurssia puhuessaan itsestään ilotyttöön viittaavalla

¹⁵ Katkelman laajempi erittely löytyy luvusta 2.2. Yllä lainattu vain osa katkelmasta.

pilkkanimellä. Sanavalinta on tapa, jolla kertoja ennakoii mahdolliset vastaanäkemyskset hänen päätöstään kohtaan. Vahvaan sanavalintaan liittyy ajatus lapsen joutumisesta äitinsä tekojen uhriksi ja naisesta yhteisön leimaamana, mikä kavahduttaa lukijaa. Vaikka vaihtoehdot eivät ole näin yksioikoisia, lukija helposti valitsee Heliä tukevan päätelmän ja sulkee itsensä täysin pois tuomitsevien joukosta. Lähden seuraavassa alaluvussa käsittelemään näitä kielen retorisia yksityiskohtia tarkemmin.

Tuntojenpurkauskohtauksen ja sen seurausten arvottamista määrää lukijan tulkinta tilanteesta. Implisiittisen tekijän vaikutus on läsnä, mikäli arvomaailmojen välinen ristiriita voidaan havaita (Booth 1991, 75) tai se hyväksytään. Mikäli purkaus taas saa lukijassa aikaan myötätuntoisen affektin, hyväksytään Helin päätös ryhtyä seksisuhteeseen Jarnon kanssa. Myötätuntoisella affektilla tarkoitan sitä, että lukija esimerkiksi pystyy samastumaan kertojan epätoivoon ja turhautumiseen, minkä myötä Helin ratkaisu nähdään hyväksyttävänä.

2.2 Kertojan kielelliset tehokeinot

Seuraavaksi erittelen kertojan käyttämiä kielellisiä tehokeinoja yksityiskohtina, mikä eroaa kerronnan rakenteeseen liittyvistä retorisisista keinoista, mutta syventää näkemystä kertojan luonteesta ja viestistä. Näen kertovan tekstin kertojan vaikuttavana puheena, ja seuraavaksi käsittelemäni yksityiskohdat luovat tähän puheeseen kohosteisuutta. Teho perustuu siihen, että ne tuovat tekstiin erilaisuutta, josta lukija pitää (Aristoteles 2012, 119). Kohosteisuus kielessä on siis erilaisuutta, joka kiinnittää yleisön huomion tiettyihin yksityiskohtiin. Erilaisuutta puheeseen tuovat esimerkiksi erilaiset kielikuviot ja poikkeavat lausemuodot. Näiden avulla kertoja myös auttaa yleisöään ymmärtämään asioita esittämänsä näkökulman kautta.

Painotan analyysissäni niitä keinoja, jotka esiintyvät kertojan puheessa toistuvasti. Tässä kohti haluan muistuttaa, että *Ei kiitoksen* minäkertojana toimii romaanin päähenkilö Heli. Vaikka näen dialogin osana kerrontaa, jätän Helin puheen tarinamaailmassa kertojan kielellisten tehokeinojen ulkopuolelle. Käsittelemisen keinoja tarinamaailman sisäisessä puheessa eli dialogissa tutkielmassani myöhemmin.

Kertoja tehostaa puhettaan kautta teoksen luetteloimalla. Näissä luetteloissa hän esimerkiksi kuvaa itseään tai tunteitaan niin, että luettelon jokainen osa syventää tai muokkaa edellä kerrottua. Joskus luettelo antaa tietoa jopa metaforisella tasolla.

Kello [--] on jäljessä. Kuten minäkin. Myöhästynyt. Jäänyt junasta. (EK, 9).

Minä haluaisin häntä. Jumalattomasti. Peruuttamattomasti. Naurettavasti. (Mt, 21.)

Olin nähnyt tarpeeksi pelimiehiä ja adhd-tapauksia. Luonnevikaisia. Sovinisteja. Sitoutumiskammoisia. (Mt, 75.)

Luettelon kautta kuvaaminen lisää puhujan uskottavuutta ja ymmärrettävyyttä (Jokinen 2016, 364). Ensimmäisessä katkelmassa kertoja kuvaa itseään myöhästyneeksi tarkoittaen, että ei voi itse enää vaikuttaa siihen, mitä on jo tapahtunut. Katkelma voidaan kontekstissaan tulkita metaforiseksi, jolloin kertoja haluaa sanoa ongelmiin puuttumisen tapahtuneen liian myöhään. Toisessa esimerkissä kertoja kuvaa ja korostaa seksuaalisen halunsa määrää ja laatua. Luetteloimalla kertoja ilmaisee halunsa olevan pysähtymätön ja kenenkään hallitsemattomissa. Ikään kuin halu aviomiestä kohtaan olisi inhimillisyyden mittojen ulkopuolella. Samalla tavoin kertoja kuvaa tapaamiensa miehien määrää ja korostaa näiden miesten luonteen huonoutta luetteloinnin avulla. Kertoja todistaa tavanneensa riittävästi miehiä, koska pystyy littaamaan useita erilaisia miestyyppejä. Kuvaus kertoo lisäksi siitä, millaisia suhteita Helillä on ennen avioliittoaan ollut.

Luetteloinnin lisäksi anafora eli toisto on yksi huomion herättämisen keino (Kantola 2001, 275), jota kertoja kerronnassaan käyttää. Nämä kohdat painottavat ja välittävät kertojan kokemaa tunnetta, joka useimmiten kuvaa ärtymystä. ”Keskustan ulkopuolella asuminen on rikos. [--] Rikos, rikos rikos!” (EK, 39.) Sen sijaan, että lukija huomaisi kertojan suvaitsemattomuuden (esimerkiksi taajamassa asumisen suhteen), huomio kiinnittyy kertojan kokemaan tunteeseen. Tämä antaa mahdollisuuden tunteen välittymiselle eli affektille, jolloin lukija saattaa kokea saman tunteen kertojan kanssa ja hyväksyä väitteen. Toisaalta sanoisin kertojan olevan luonteeltaan hivenen teatraalinen kuvausten ja sanavalintojensa perusteella. Näin siksi, että luettelointi, metaforisuus ja toistot voidaan proosatekstissä tulkita liialliseksi kerronnaksi (Aristoteles 1997, 123). Kertoja on puheessaan yksityiskohdissa vakuuttava, mutta liiallinen todistelu ja retoristen keinojen käyttö viestivät samanaikaisesti epävarmuudesta.

Kertoja käyttää kerronnassaan hyödykseen metaforia, jolloin rinnastetaan kaksi asiaa toisiinsa ymmärtäen ne samankaltaisiksi tai tämän samankaltaisuuden kautta. Kerronnassa esiintyvät metaforat osoittavat kertojan näkökulman kohteeseensa (ks. Burke 1945, 504). Metaforassa lyhyellä ilmaisulla annetaan tulkitsijalle joukko mielikuvia liitettäväksi metaforan kohteeseen. Kertojan käyttämiä metaforia ovat esimerkiksi ”tarmonpesä”, ”sulkeutunut simpukka” ja ”ruumiillistunut maailmanloppu” (EK, 141), joilla hän kuvaa Mattia. Kohdassa kertoja välittää kokevan minänsä tunteja, mikä on vapaata epäsuoraa kerrontaa. Valitsemalla sanoja, joihin kytkeytyy negatiivinen tunnelataus, voi puhuja moittia lausumansa kohdetta (Aristoteles 2012, 120). Metafora tiivistää mielikuvan kohteesta, jolloin alitajuisesti liitetään tiettyjä ominaisuuksia kuvattuun kohteeseen.

Metaforat vaativat avaamista, jotta voin sanoa, millaisia ominaisuuksia kertoja niiden avulla aviomieheensä liittää. Kertoja kokee, että Mattin piti olla ”tarmonpesä” eli ihminen, jossa jakaminen ja tekeminen suorastaan syntyvät. Sen sijaan Matti on kertojan mielestä sellainen, jonka avaaminen vaatii väkivaltaa. Todennäköistä kuitenkin on, että niin sanottu avaaminen johtaa avauskohteen kuolemaan tai rikkoutumiseen. Näitä mielikuvia pesä ja simpukka metaforina välittävät. Tätä kuvausta kertoja liioittelee liittämällä kuvaukseensa vielä maailmanloppun, josta hahmottuu päätepysäkki tai loppu, josta ei enää uskota voivan edetä ja joka kuolettaa kaiken ympäriltään. Nämä kuvaukset ovat väkeviä äärimmäisyydessään, mutta lyhyt muoto ei pakota tämän liioittelun huomaamiseen. Tällä tavalla avaamalla kertojan käyttämiä metaforia voi huomata, että kertoja liioittelee kuvauksiaan, mikä vahvistaa tulkintaa kertojan teatraalisuudesta.

Väkevät sanavalinnat ja yksityiskohtaiset kuvaukset toistuvat usein kertojan puheessa. Esimerkiksi kertojan kuvatessa haluaan tai fyysistä aktia, hän käyttää fyysistä kanssakäymistä korostavaa diskurssia, millä voi olla affektiivinen vaikutus lukijaansa. Yksityiskohtainen, paikoin liki pornografinen kuvaus voi herättää lukijassa tuntemuksia aina häpeästä himoon. Muun muassa *Ei kiitoksen* alussa kertojan sanavalinnat pallit, ”sperma”, ”kyrpä” (EK, 22), jotka kuvaavat miehen genitaalialueita, rakentavat affektiivista suoraan seksiin viittaavaa sanaverkostoa. Kertojan himoa myötäelävä lukija saattaa tuntea pettymystä Mattin kieltäytyessä seksistä, jolloin lukija on kertojan tunteita ja teesiä ymmärtävässä tunnetilassa. Sama sanasto toistuu seksikohtauksissa Jarnon kanssa, mutta näissä kertoja pääsee kliimaksiinsa miehen keskeyttä-

mättä. ”Saan orgasmin ja näen tähtiä, kuita, planeettoja ja avaruusolioita” (EK, 247). Kliimaksin kuvaus hyödyntää luettelointia, joka kuvastaa korostetusti seksistä seurannutta mielihyvää. Kertojan valinta näyttää tässä valossa hyväksyttävältä, kun kertoja saavuttaa yhden tavoitteensa.

Parisuhteeseensa liittämäänsä arvomaailmaa ja toimintamallia kertoja kuvailee usein, joskus pitkästikin. Näissä kuvauksissa huomiota herättää niiden päättäväinen, jopa ehdoton muoto. Esimerkiksi kertoja saattaa kuvata omaa luotettavuuttaan ja tarmoaan laajasti.

Tuo kaikki on kadonnut jonnekin. Mutta minä en aio antaa periksi. Parisuhteen saa toimimaan tarmolla. Jos vain kylmästi päättää rakastaa, ja päättää rakastaa vain sitä yhtä, niin sitten rakastaa. Pitää päättää rakastua aina uudelleen siihen samaan mieheen. Vaikka Brad Pitt yrittää tunkea mukaan fantasioihin, hänet on tönittävä pois ja vaihdettava tilalle yhä uudelleen oman ukon ruho. (EK, 181.)

Ehdottomuudesta kertoo se, kuinka kertoja sanoo olevansa periksi antamaton kaikesta huolimatta. Katkelmassa kertojan väite on, että rakastaminen onnistuu päättämällä. Väitteensä ehdottomuutta kertoja ilmaisee käyttämällä nesessiivirakennetta¹⁶ esimerkiksi kohdissa ”pitää päättää rakastua” ja ”on tönittävä ja vaihdettava” (EK, 181). Lausemuoto on tehokas myös siksi, että sen persoona, hän, on jätetty pois. Tämä muutos tapahtuu katkelman toisen ja kolmannen virkkeen rajalla, jolloin kertoja ei puhu enää suoraan itsestään. Subjektin poisjätto lauseesta muokkaa merkitystä niin, että ohjeistus mielletään kertojan avioliittoa yleisluontoisempana ohjeena. Kertoja ei tällöin suoraan sano, että hän haaveilee itse Brad Pittistä, vaan esittää fantasian geeneerisenä. Faktuaalistaminen ja generisointi ovat keinoja, jotka häivyttävät muut vaihtoehdot ja niiden myötä todellisuuden (vrt. Jokinen 2016, 352). Oman mielipiteen generisointi on myös yksi epäluotettavan kertojan ominaisuus, sillä tällöin kertoja tulkitsee tilannetta väärin (ks. Phelan 2005, 51).

Kertojan asenteen, jonka mukaan hän on sitoutunut rakastamaan, voi mielestäni kyseenalaistaa. Eli se, minkä kertoja päätöksellä esittää, voi järjen osalta kumota. Esimerkiksi kertojan usko pakottamiseen ja hänen käyttämänsä mieskuvaukset heikentää kertojan

¹⁶ Nesessiivirakenne on kieliopillinen nimitys verbikonstruktiolle, jossa subjekti on genetiivissa tai puuttuu ja finiittiverbi 3. persoonassa. Rakenne ilmaisee usein välttämättömyyttä, velvollisuutta ja suositeltavuutta. Välttämättömyys syntyy predikaattiverbin kautta ja siihen liittyy A-infiniitin perusmuoto. (VISK 2017, hakusana *nesessiivirakenne*.)

uskottavuutta. Vieraan miehen kertoja esittelee tunnettuna komeana miehenä, mutta oma miehensä sen sijaan ”ukon ruhona” (EK, 181). Ruho synnyttää metaforana mielikuvan elottomasta ulkokuoresta rakastettavan kohteen sijaan. Kertojan viestiä horjuttaa lisäksi se, että hänen toimintansa eroaa siitä pian. Tulkintani mukaan vain muutamia päiviä myöhemmin kertoja pohtii jo Jarnoa. ”Jarno on tullut tunnille [--] ja katseli minua sinisillä silmillään” (EK, 221). Jarnoa, joka edustaa kaikkia niitä miestyypppejä, joita hän on kuvannut välttelevänsä. Jarno on kerrotun perusteella sitoutumiskammoinen, naisia halventava ja heidän tunteillaan leikittelevä mies. Kertoja kuitenkin toimii vastoin puheitaan halutessaan suhteen Jarnon kanssa. Tällöin puhujan kertomat faktoina itsestään esittämät tiedot voidaan tulkita osin vääristyneiksi.

Kun lauserakenne poikkeaa arkikielestä, on kyse tehokkaasta lausemuodosta eli kielen figuureista. Figuurissa virkkeen esimerkiksi sanajärjestys tai lauserakenne eroaa kielen perinteisestä tyylistä. (Kupiainen 1972, 54.) Yllä esittämäni virkkeen ehdottomuus on yksi näistä huomiota herättävistä lausemuodoista. Satunnaisesti kertoja keskeyttää kerrontansa ja huomioi kerronnassaan yleisönsä, minkä luen toiseksi poikkeukseksi kertojan lausemuodoissa.

Matti pelaa olohuoneessa sotapeliä. Mennään katsomaan hiukan lähempää. (EK, 11.)

Ja oletteko huomanneet, että nämä liitosalueilla asuvat ovat aina kutsumassa ihmisiä ties mihin talkoisiin ja puutarhajuhliin [--]. (EK, 39)

Kyllä minä tiedän mitä te ajattelette. Että jätkä on lapsellinen ääliö, miten siihen voisi kukaan aikuinen, järkevä ihminen rakastua? No, minä voin. Hyvinkasvatettu tyttö rakastuu mieheen, joka kyläilee hänessä. (EK, 304–305.)

Olen aiemmin tässä tutkielmassa esittänyt, että lukijan puhuttelu ensinnäkin luo jutustelevaa tunnelmaa kerrontaan, mikä näkyy keskimmäisestä katkelmasta. Samassa katkelmassa kertoja myös kritisoi kysymysmuotoisesti valitsemaansa kohdetta. Luen katkelmat osaksi retorisia keinoja, sillä niillä on halutun viestin välittymistä vahvistava tehtävä. Halutulla viestillä tarkoitan teesiä, jota kertoja omasta näkökulmastaan puolustaa ja jonka kertoja haluaa välittää edelleen yleisölleen. Ylimpänä olevassa esimerkissä kertojan käyttämä muoto kutsuu lukijaa eläytymään tilanteeseen. Alemmassa kertoja ennakolta huomioi mahdollisesti

häntä vastustavat näkökulmat, jolloin hän suojautuu vasta-argumenteilta (ks. Jokinen 2016, 364).

Lukijaa puhuttelevat ja lukijan huomioivat rakenteet erottavat kertomahetken ja kerrotut tapahtumat toisistaan. Kertoja esimerkiksi pyytää lukijaa katsomaan Mattia samanaikaisesti, kun hänen hahmonsa tarinamaailmassa tekee ruokaa keittiössä. Ajallinen eroavaisuus on jälleen todiste siitä, että kertojalla on mahdollisuus valita, miten tapahtumia kuvaa ja millaisena ne lukijalle välittää. Ilman tätä, kertoja-puhujan luotettavuuden tulkitseminen retoristen keinojen kautta ei välttämättä olisi yhtä mielekästä: nyt kertoja näyttäytyy itsensä ja roolinsa tiedostavana subjektina eli vaikuttamaan pyrkivänä.

Kertoja käyttää tehokasta lausemuotoa myös silloin, kun hän esittää tarinankerronnan keskellä retorisia kysymyksiä. Retorinen kysymys poikkeaa arkikielen kysymyksestä siinä, että puhuja ei odota saavansa kuulijalta vastausta kysymykseensä. Kertoja käyttää retorisia kysymyksiä heti romaanin alussa, kun esittelee itseään ja aviomiestään lukijalle.

Mitä muuta minä hänestä kertoisin? Hän on pedantti, tunnollinen ja luotettava.

(EK, 8.)

Katsotaanpa vaihteeksi minua. [Tämän jälkeen luettelo Helin piirteistä] Entä suuni?"

(EK, 17.)

Kysymyksillä kertoja katkaisee ja jäsentää puhettaan, jolloin esittelystä ei tule kerralla liian pitkä listaus esiteltyjen hahmojen ominaisuuksia. Retorisilla kysymyksillä kertoja lisää myös teesiensä vakuuttavuutta.

Yksi pano kerran viikossa. Onko se ihan totta liikaa vaadittu tältä elämältä? (EK, 24.)

Mutta kohta minä en enää jaksaa. Kuinka paljon voi toista ihmistä hoitaa? Kuinka rakastaa sellaista, jolle mikään rakkaus ei riitä? (EK, 194.)

Kertoja korostaa vaatimuksensa vähyyttä, kun esittää retorisen kysymyksen vaatimuksestaan. Ikään kuin kertoja ei vaatisi elämässään ja avioliitossaan mitään muuta. Hän esittää, että hänellä on Matille vain tämä yksi pieni pyyntö. Toisessa katkelmassa kertoja puolestaan korostaa sitä, kuinka paljon vaivaa on aviomiehestä, jolla on aina jokin syy olla rakastelematta

hänen kanssaan. Tämä on kertojan reaktio siihen, että Matti hieroo ohimoitaan herätessään aamulla. Heli tulkitsee tämän siten, että Matti koettaa viestittää päänsärystä ja tätä kautta esittää syyn seksin välttelemiselle. Retorisen kysymyksen kautta kertoja esittää lukijalle jälleen syitä sille, miksi hän ajautuu syrjähyppyyn. Yhdeksi syyksi hän esittää, että Matti on sellainen, jolle mikään ei riitä.

Retorisia kysymyksiä, toistoa ja luettelointia sekä niiden kautta tehtävää päättelyketjua kertoja käyttää myös yhdessä. Näin esimerkiksi silloin, kun hän ensimmäisen syrjähyppyn jälkeen pohtii omia tunteitaan.

Olen sitä paitsi vähän rakastunut myös Mattiin. Ja lähikaupan myyjään, siihen jolla on ulkonevat korvat ja flunssainen ääni. Ja Davidiin [Beckham], tietysti. Häntä minä rakastan hautaan asti. Mutta ihan rehellisesti: miltä minusta todella tuntuu? Tämän megapetoksen ja hutsukeikan jälkeen? Hyvältä. Aivan mahtavalta. [--] Jotain oleellista kuitenkin puuttuu. [--] Sitten tajuan. Syyllisyys. Minulta puuttuu syyllisyys. (EK, 252.)

Kertoja vakuuttaa ratkaisunsa olleen oikea, koska se on tehnyt hänen olonsa paremmaksi, mitä kertoja katkelmassa korostaa. Tulkintani mukaan kertoja haluaa myös uskoa, että tämä ei muuta hänen rakkauttaan Mattia kohtaan. Samanaikaisesti kertoja kuitenkin paljastaa rakkaudesta sen, mitä lukija on jo aiemmin voinut epäillä. Se, että kertoja asettaa Matin, lähikaupan myyjän ja näyttelijän samalle rakastamisen tasolle, on ristiriitainen sen rakkauskäsityksen kanssa, joka rakastavaan avioliittoon perinteisesti liitetään. Ristiriita etäännyttää kertojan kokemuksen yhteisöllisestä arvomaailmasta, mikä on risteyskohta implisiittisen tekijän ja Burken samastamisen välillä. Perinteiseen rakkauskäsityksen omaksumun ja siihen samastunut lukija etäännyy kertojasta ja tämän rakkaus tulkitaan heppoiseksi. Tällöin implisiittisen tekijän arvot ohjaavat hylkäämään kertojan näkemyksen. Mikäli lukija puolestaan samastuu kertojan kuvaamaan kokemukseen ja hyväksyy tämän ensisijaisesti tarjoaman käsityksen rakkaudesta, implisiittistä tekijää ei välttämättä havaita.

Ensimmäiseksi epäilyä herättää syyllisyyden puuttuminen, sillä se välittää pettämisen hyväksyviä arvoja. Toinen epäilyä herättävä tekijä, jonka vuoksi lukija ei välttämättä hyväksy kertojan näkemystä, on aikaisemmin mainitsemani purkaus¹⁷ ja näiden kahden tapahtuman sijainti:

¹⁷ ”Minä syytän sinua siitä, ettet edes yritä muuttua. Ja itseäni siitä, että yritän muuttaa sinua.” (EK, 212). Käsittelen katkelmaa tässä tutkielmassa sivulla 25.

kertojan epätoivoa on korostettu juuri ennen kuin lukijalle selviää Helin pettäneen aviomiehtään. Kolmanneksi ristiriitaa herättää se, että purkaus on esitetty kursivoiden. Kursivointi toistuu romaanissa paikoittain, kun kuvataan kertojan ajatuksia. Kursivointeja yhdistää se, että niissä kohdin kertojan tunnereaktio on normaalia karkeampi ja välittömämpi. Lisäksi tämä tunnereaktio kohdistuu usein toiseen henkilöön tarinamaailman sisällä. Erittelemällä ja analysoimalla näitä kursivoituja osia kerronnasta, voidaan huomata kertojan suhtautuvan ympäristöönsä negatiivisena pidetyin tuntein. Tämä on ristiriidassa esittämäni päätelmän kanssa, jossa sanoin kertojan suhtautuvan surkuttelun sijasta kokemiinsa epäkohtiin humoristisesti. Näin ei siis aina olekaan. Kursivointi viittaa lisäksi siihen, että nämä kohdat halutaan huomattavan. Herää kysymys siitä, kuka haluaa lukijan huomaavan nämä kursivoidut kohdat.

Hahmon tuomitseminen ei kuitenkaan ole lukukokemuksessa ensisijaista, minkä vuoksi ristiriitaa ei välttämättä havaita. Tieto, joka tosimaailmassa tekisi hahmosta sietämättömän, hyväksytään kiinnostuksen vuoksi. Lukija on kiinnostunut siitä, miten tapahtumat etenevät ja uskovat hahmon hyvään. (Booth 1991, 130.) Näin tapahtuu etenkin silloin, jos lukija samastuu hahmon tunteisiin ja tämän tekemiin ratkaisuihin.

2.3 Visuaalinen kohosteisuus

Kuten edellä olen osoittanut, *Ei kiitoksen* tekstissä on paikkoja, joissa sekä kertojan että implisiittisen tekijän läsnäolo ovat samanaikaisesti havaittavissa, vaikka vain kertojaääni voidaan kuulla. Tässä luvussa erittelen tekstin ominaisuuksia, joihin kertojan vaikuttaminen ei yllä samalla tavalla. Nämä ovat kohtia, jotka erottuvat kerronnasta luettavassa muodossa eli visuaalisesti. Analysoin toimivatko nämä visuaalisesti kohosteiset kohdat retorisenä keinona, joiden kautta lukija voi muodostaa mielikuvan implisiittisestä tekijästä tai implisiittisen tekijän intensiosta. Tekstuaalisiksi tehokeinoiksi, jotka luovat visuaalista kohosteisuutta *Ei kiitoksessa*, erotan lyhyet pisteelliset virkkeet, jotka rikkovat tai kiertävät kielioppinormeja, kertojan lyhenteissä käyttämät kapiteelit ja tekstin kursivoinnin (vrt. Kielitoimiston ohjepankki 2015, haku sana *tekstin korostuskeinot*). Tulkitsen lisäksi keinojen suhdetta kontekstiinsa.

Aiemmin esitin luetteloinnin ja listauksen olevan osa kertojan kielen retorisia yksityiskohtia. Näiden luetteloiden muodoissa on kuitenkin eroja, jotka erottavat luettelot toisistaan etenkin luettavassa muodossa. Ensimmäisenä erittelen niitä sana- ja lauseluetteloita, jotka ovat erotettu toisistaan pisteellä. Voiko näiden tulkita välittävän tietoa kertojan ohitse, mikä vahvistaisi mielikuvaa implisiittisestä tekijästä?

Ilahduttaa. Vituttaa. Itkettää. (EK, 187.)

Minä haluan lisää. Ja lisää. Ja lisää. (EK, 251.)

Kertoja käyttää *Ei kiitoksessa* usein esimerkkien kaltaisia listoja eheiden virkkeiden sijasta. Ensimmäisessä esimerkissä kertoja erittelee omia tunteitaan riitatilanteessa elliptisesti pelkillä tunnekausatiiviverbeillä ja käyttämättä konjunktia, mikä on normien mukaiseen virkerakenteeseen verraten katkonaista. Sen sijaan muoto ilmaisee kertojan tunteita tehokkaammin ja välittömämmin kuin vaihtoehtoinen, eheä tunnekausatiivilause ”Matin käytös ilahduttaa, vituttaa ja itkettää minua”. Nämä kertojan kokemat tunteet ovat reaktio siihen, miten häntä on kohdeltu tai mitä hänelle on sanottu. Ne eivät kuitenkaan vetoa lukijan tunteisiin tai järkeen suoraan, vaan kertoo siitä, mitä kertoja tuntee.

Katkonainen esitysmuoto ja se, että jokainen eritellyistä tunteista on preesenssissä, saa tulkitsemaan, että kertoja tuntee kaikkia näitä tunteita samanaikaisesti. Kertojan kuvaamat ilo, ärtymys ja suru ovat toisistaan paljon poikkeavia tunteita. Tämän vuoksi katkelman voi tulkita viestivän epäsuorasti, että kertoja ei välttämättä itsekään tiedä, mitä oikeastaan tuntee. Lähinnä kertojan tilan voisi tulkita olevan hämmentynyt. Katkelmaan sisältyvä implisiittinen viesti on vähäinen, mutta vaikuttaa siihen, millaisessa tilassa puhujan voi tulkita tästä eteenpäin olevan.¹⁸ Tulkinta siitä, missä tilassa kertoja puhuessaan on, vaikuttaa siihen, kuinka vakavasti hänen sanomansa voidaan ottaa. Uskottavuuden kärsiessä myös puhujan eetos kärsii.

Toisessa esimerkeissä toistolla kertoja ikään kuin vyöryttää kuvaamaansa tapahtumaa, mikä toimii kielioppinormeja rikkovana edellistä esimerkkiä tehokkaammin. Poikkeavaa on se, että kertoja käyttää konjunktioilista ”ja lisää” -ilmaisua virkkeen asemassa. Sanan ”lisää” toistaminen antaa lukijan ymmärtää, että mikään ei riitä kertojalle: hän haluaa lisää seksiä. Toistosta ja kielioppinormien rikkomisesta lukija voi päätellä, että kertoja toimii tällä hetkellä himon

¹⁸ Kohtauksen tulkinta syventyy luvussa 4.3.

vallassa. Katkelma korostaa kertojan tuntemaa kiihkoa, vaikka ei eroakaan kertojan itsensä välittämästä tiedosta. Nämä katkelmat viestivät kertojan emotionaalisesta tilasta enemmän kuin kertoja itse kertoo. Tieto kertojan tilasta ja itseilmaisun tavasta voi vahvistaa tai heikentää muiden retoristen keinojen kautta tehtyä tulkintaa, sillä asettelu vaikuttaa siihen, miten lukija kokee ja tulkitsee kohtausta (ks. Helle 2016, 116).

Vyöryttäminen ja sen visuaalinen muoto lisää myös kerronnan affektiivisuutta, mikä näkyy seuraavassa katkelmassa.

Katson kättä, joka sojottaa ilmassa ja ehdin miettiä, minkälaista jälkeä se tekee minun kasvoihini. Hajottaa ehkä tärykalvon, jos osuu korvaan. Sattuu. Murskaa. Tuhoaa. Mutta käsi laskeutuukin alas. (EK, 336.)

Esimerkissä Heli kuvaa kättä, jonka Matti on kohottanut lyödäkseen. Jokainen luetteloiva kuvaus on merkitykseltään edellistä tuhoisampi, mikä tiivistää kohtausten jännitystä. Tämä on pienessä muodossa osa rakenteellista retoriikkaa, jolla on affektiivinen vaikutus. Piste väli-merkkienä katkaisee kerronnan, jolloin tieto siitä, lyökö Matti vai ei, välittyy lukijalle hitaammin. Lukija ikään kuin odottaa lyöntiä yhdessä kertojan kanssa, jolloin hän voi samastua Helin asemaan. Provosoituaan miestänsä ja loukattuaan aviomiehensä tunteita kertoja olettaa Matin lyövän häntä. Kontekstissaan lukija voi tulkita tilannetta niin, että kertoja kokee ansainneensa lyönnin. Toinen vaihtoehto on, että lukija näkee tapahtuman stereotyyppisenä perheväkivaltatilanteena. Kun lyöntiä ei tapahdu, lyöntiin asti päätenyt lukija yllättyy, mikä on myös affektiivista. Tällöin lukijan mahdollisesti tuntema inho tai pelko väistyy, minkä myötä Matti ei näyttäydy lukijalle negatiivisessa valossa – vastoin kertojan aiempia kuvauksia.

Edellä esittämiäni esimerkkejä tekstuaalisena tehokeinona voidaan pitää kyseenalaisena, sillä pisteytyksen tuomat tauot havaitaan myös esimerkiksi ääneen luettaessa. Väitän kuitenkin, että esimerkiksi

Minulla. On. Oikeus. Hakea. Seksuaalinen. Tyydytys. Muualta. (EK, 234.)

on tehokkaampi luettuna kuin kuultuna. Pisteytettynä sanat erottuvat omina elementteinään, jossa jokaisella sanalla on oma merkityksensä. Luetussa tekstissä katkelma tulkittaisiin vain

hidastetuksi ja painotetuksi virkkeeksi. Kertaan, että Phelanin (2005, 18) kertomusteorian perustana on tiivistetysti se, että joku kertoo jotain jollekin jossakin tilanteessa ja jostain syystä. Kokonaisuutena virke edustaa kertojan ensisijaista teesiä ja syytä sille, miksi kertoo tarinaa. Puheesta on löydettävä pääteesi, jotta yleisön on mahdollista asettua sen puolesta tai sitä vastaan. Pisteytys tuo kertojan teesin havaittavaksi, mikä on myös implisiittisen tekijän havaitsemiseksi välttämätöntä.¹⁹ Kertoja haluaa kuulijansa uskovan, että hänellä on oikeus hakea tyydytys muualta. Jotta intention mukainen tavoite täytyisi, puhujan on pyrittävä esittämään asia uskottavasti vastaanottajalleen (esimerkiksi Leiwo, Luukka ja Nikula 1992, 92). Ambivalenssi kertojan ja lukijan näkemyksessä horjuttaa kertojan uskottavuutta.

Kertojan teesin havaitseminen johtaa kontekstissa esiintyvien perustelujen etsimiseen. Samalla sivulla väitteen kanssa kertoja esittää noin kymmenen perustelua sille, miksi hänellä on oikeus rakastajaan. Näitä perusteluja ovat esimerkiksi:

Ei Jarno sattumalta ilmestynyt kurssilleni. Hänet lähetti itse Jumala. Jumala halusi sitä ja minä halusin sitä. [--] Alle kymmentä [työntöä yhdynnässä] ei lasketa. [--] [T]een empiiristä tutkimusta: Voiko syrjähyppy pelastaa avioliittoni? Tai edes minut? (EK, 234.)

Jumala, ”ei lasketa” ja epätieteellinen tutkimus sekä kehäpäätelmä ”[t]een tämän siksi, että teen tämän” (EK, 234) ovat kuitenkin argumentteja, joita sivistyneeksi tai tietoiseksi kutsuttavan yleisön kannattaa epäillä. Monet epäloogiset perustelut implikoivat, että kertojalla ei ole pettämisen järjellä hyväksyttävää syytä. Kertoja kuitenkin väittää muuta, sillä samassa yhteydessä kertoja kuitenkin sanoo toimivansa ”kylmästi ja harkiten” sekä pettämisen olevan ”järkisyryjähyppy” (EK, 234). Tästä voidaan päätellä kaksi asiaa: Kertojalla on tarve perustella tekemisensä, mikä tarkoittaa kertojan tiedostavan avioliiton ulkopuoleiseen seksisuhteeseen yhteisöllisesti liitetyn moraalisen ongelman. Liialliset ja löyhät perustelut, joiden kautta kertoja päätöksensä suhteeseen ryhtymisestä tekee, puolestaan ilmentävät kertojan sivuuttavan helposti yleisen käsityksen yhteisöllisestä oikeasta ja asettavan omat tunteensa etusijalle.

Implisiittisesti kertoja näyttäytyy naisena, joka koettaa tunteidensa ajamana perustella oikeaksi valintaa, joka muiden näkökulmasta on väärä. Kertoja kuitenkin itse jyrkästi kieltää tun-

¹⁹ Mikäli lukija hyväksyy kertojan väitteen perusteluineen, implisiittisen tekijän intention tavoittelu ei ole koheesion synnyttämiseksi olennaista.

teidensa vaikutuksen, mikä voitaisiin tulkita naistapaiseksi toiminnaksi. Sen sijaan kertoja sanoo toimivansa rationaalisesti. ”Jos joku kuvittelee, että juoksen tunteitteni perässä kuin holtiton teini, hän on väärässä” (EK, 234). Epäsuorasti kerrottu osoittaa kertojan vääristelevän totuutta oman asiansa ajamiseen, mutta mielestäni sen tahallisuus tai tahattomuus on veteen piirretty viiva: kertoja saattaa itse uskoa oikeuteensa pettää, vaikka tietää valintansa olevan eettisesti väärin ja järjellä perustelematon.

Esimerkkien valossa tulkitsem, että virkkeiden katkonaisuus on sekä kertojan että implisiittisen tekijän viestiä välittävä retorinen keino. Ne kuvastavat sekä kertojan tunnetta että välittävät tietoa hänen luonteestaan. Raja kertojan ja implisiittisen tekijän välillä on paikoin kuitenkin häilyvä. Tehokeinona katkonaisuus herättää lukijan huomion, mutta implisiittisen tekijän intentio ei erotu näin pienestä tehosteesta yksinään. Enemmänkin keinon voisi sanoa välittävän murusia implisiittisen tekijän intentiosta. Suhteessa toisiinsa valitsemieni esimerkkien tulkinat johtavat päätelmään, että kertojan syyhyn kertoa tarinaa liittyy hänen tuntemansa hämmennys ja intohimo sekä yleisemmin miehen ja naisen rooleihin liittyvät stereotypiat.

Typografian kautta tehokeinona tekstissä toimii myös kapiteelein kirjoitetut lyhenteet, joskin niiden osuus tekstissä on vähäinen. Isoin kirjaimin kirjoitetut akronyymit luovat tekstiin visuaalista kohosteisuutta, vaikka kirjoitusasu noudattaa suomen oikeinkirjoitussääntöjä. Suomen oikeinkirjoitussäännöt hyväksyvät tämänkaltaisten lyhenteiden kirjoittamisen isoin tai pienin kirjaimin (ks. Kielitoimiston ohjepankki 2015, hakusana *kirjainlyhenteet*) Huomio kiinnittyy siihen, missä yhteydessä kerronnassa käytetään nuorisoslangiin liitettyjä lyhenteitä, kuten ”LOL” (EK, 69) ”POP” (EK, 99) ja ”SLS” (EK, 314) ja kuinka kertoja niihin suhtautuu.²⁰

Yllä mainitsemistani esimerkeistä ensimmäinen esiintyy Helin tyttären puheessa, ja kertoja tulkitsee sen mutinana. Kertoja tulkkaa käsitteen merkityksen ja antaa ymmärtää Sissin suhtautuvan äitinsä neuvoihin naureskellen. Koska Sissi on nuori, naureskeleva asenne tuntuu hyväksyttävältä. Myös Heli itse vaatii tulkkausta, kun hänen paras ystävänsä Manna vastaa Helille lyhenteellä heidän puhuessa Mannan suhtautumisesta miehiin. Kun Heli ei ymmärrä Mannan käyttämää parhaatkin on perseestä -lyhennettä, Manna päätyy käyttämään kokonaista virkettä. Mannan sanoma ei aiheuta Helissä vastaväitteitä tai ainakaan sitä ei kerrota. Molemmissa tilanteissa lyhenteillä välitetään puhujan vähättelevää tai naivia suhtaututumista

²⁰ LOL 'laughing out loud'; POP 'parhaimmatkin on perseestä'; SLS 'so last season'

johonkin. Samalla voidaan huomata, että lyhenteet eivät kuulu Helin hahmon omaan sanastoon.

Lyhenteiden kirjoittaminen isolla implikoi niiden olevan kertojan käytössä vielä vakiintumattomia. Samaa viestii se, että kertoja haluaa ja tarvitsee niitä käytettäessä tulkkausta. Kertoja päätyy kuitenkin itse käyttämään lyhenteitä puhuessaan Jarnolle. Näiden perusteella tulkitsemisen, että lyhenteet eivät ole kertojan puheelle luontaista, vaan nuoriin ja nuoruuteen liitettyjen ominaisuuksien lainaamista. Kertojan voi tulkita käyttävän lyhenteitä, koska hän haluaa olla ikäistään nuorempi. Muissa yhteyksissä esitetyt virkkeet ”[minun] oli tarkoitus kuulostaa rennolta ja *nuorisomaiselta*” (EK, 241) ja ”[t]een tämän [--] paetakseni vanhuutta” (EK, 234) vahvistavat tulkintaa siitä, että kertoja haluaa tuntea itsensä nuoreksi. Samalla hän tulee osoittaneeksi, että lukee Jarnon nuoriin, sillä ei salli hänelle tulkkaustarvetta. ”Täytyyks *mun* tulkata sulle [Jarno] nuorison kieltä” (EK, 314).

Visuaalisista keinoista viimeisenä käsittelen tekstissä esiintyvää kursivointia, joka usein sijoittuu kertojan mielensisäisen puhuttelun yhteyteen. Puhuttelu on yksi tehokkaista lausemuodoista eli kielen figuureista (Kupiainen 1972, 54). Seuraavaa katkelmaa edeltää kohta, jossa Heli pyytää aviomiästään levittämään aurinkorasvaa selkäänsä. Matti ei kuitenkaan jaksaisi nousta.

- Ei tartte vaivautua, pysy siinä vaan! minä kivahdan. Ehkä tuo baarimikko levittää sitä rasvaa muhun erittäin mielellään! Matti laskeutuu takaisin makuulle.

Sinä huijasit minua. Esitit oikeaa tarmonpesää, mutta nyt et saa edes yhtä aurinkovoidetta selkään levitettyä. Esitit reipasta, positiivista ihmistä ja todellisuudessa olet omaan maailmaasi vajonnut pelihullu, sulkeutunut simpukka, ruumiillistunut maailmanloppu.

- Kuulitko? [Heli]
- Kuulin. [Matti] (EK, 141.)

Näitä mielipiteitä tai kokemuksia ei siis esitetä suoraan aviomiehen kuultavaksi vaan ne voidaan tulkita ennemmin lukijan luettavaksi. Puhuttelua, jonka kuulija ei ole puhetilanteessa läsnä, kutsutaan apostrofiksi (Kesonen 2007, 180). Apostrofinen muoto erottuu muusta ker-

tovista kommenteista ja asettaa lukijan seuraamaan kertojan subjektiivisia ajatuksia, mikä voidaan nähdä harkittuna retorisena asetelmana kertojan puheessa. Tällöin puheen yleisö kokee yhdessä kertojan kanssa sen, että Matti on muuttunut. Virkerakenteen muoto on tässä mielensisäisessä puhuttelussa toistuva. Ensin kertoja ajattelee sitä, mitä aviomiehen piti olla, kunnes adversatiiviset²¹ kohdat, kuten ”mutta” ja ”todellisuudessa” (EK, 141), kumoavat edellä esitetyn. Tällöin ensimmäinen ja toinen lause muodostavat kontrastin toisiinsa nähden. Muuttumisen voi ajatella olevan yksi perustelu kertojan teesille, sillä kerronnassa on aiemminkin vertailtu Mattia ja parisuhteen tilaa ennen ja nyt. Kursivointia ei kuitenkaan ole välttämätöntä tulkita näin.

Tekstin kursivoinnin voi myös tulkita välittävän tietoa kertojajäänen ulkopuolelta. Tällöin lukija voi mieltää kursivoidut kohdat tekijän korostamiksi kohdiksi teoksessa eli ne ovat osaltaan muodostamassa kuvaa implisiittisestä tekijästä ja intentiosta. Mikäli nämä ovat kohtia, jotka implisiittinen tekijä haluaa lukijan huomaavan, millaista viestiä ne implisiittisesti välittävät? Kuten edellä, muutkin kursiivit sijaitsevat kohdissa, joissa ilmaistaan kertojan tunnetilaa, kokemuksia tai ajatuksia.

- Ohimossa vihloo jotenkin omituisesti.

Vedä samantein mekko päälles.

- Ikävää. (EK, 142.)

Minun säälin hetkeni menee ohitse. Tunnen ainoastaan raivoa.

- No minkälainen sä olet? Kerro.
- On monia tapoja rakastaa.

Ja se sun tapas on perseestä. Se on näkymätöntä, epämääräistä, kelvotonta rakkautta.
(EK, 172–173.)

Näitä ajatuksia kertojan hahmo ei kuitenkaan tarinamaailmassa anna ilmi, vaan kertoja kritisoi mielensisäisesti muiden sanomisia ja tekemisiä. Heli kokee päänsärkyä kokevan miehensä naismaisena, eikä hänen rakkautensa täytä Helin kriteereitä. Kursivointi, apostrofinen muoto ja tilannesidonnaisuus luovat yhdessä toisen tulkintatavan. Dialogissa Heli hillitsee tunteensa,

²¹ Adversatiivissa lauseliitoksissa vähintään kaksi lausetta kontrastoituvat toistensa kanssa. Tällöin lauseita yhdistävä konnektiivi (kuten ”mutta”, ”todellisuudessa” tai ”puolestaan”) esittää näkökulmaeron ensimmäisen ja toisen lauseen välillä. Lauseiden adversatiivisesta suhteesta tarkemmin VISK §1102 ja §1104 (<http://scripta.kotus.fi/visk/sisallys.php?p=1102> ja <http://scripta.kotus.fi/visk/sisallys.php?p=1104> 16.1.2017)

mutta kerronta paljastaa ne lukijalle ja kursiivi korostaa niitä. Koska edellä esitetyt kursivoidut osat kertoja kohdistaa tarinamaailmaan eikä kertojan yleisölle, tulkitsemisen kursivointien edustavan kertojan tunteiden purkauksia sen sijaan, että hän tietoisesti pyrkisi niillä vaikuttamaan yleisön tunteisiin. Tulkinta vaikuttaa sekä puhujan eetokseen että paatokseen. Kertojan uskottavuus kärsii, sillä tunteidensa vallassa oleva kertoja ei välitä vilpittömyydestä totuutta. Toiseksi lukijan vastaanottava tunnetila vaihtuu sanomaa hylkiväksi. Tällöin mielikuva siitä, että kertoja on alisteinen implisiittisen tekijän intentiolle, vahvistuu.

Edellä olen eritellyt kertojan käyttämiä retorisia keinoja, jolla hän tehostaa ja välittää kertomaansa ja muodostanut ehdotuksen kertojan intentiosta. Huomiota herättäneissä kohdissa kertoja uskottelee vian, josta hänen tyytymättömyytensä aiheutuu, olevan muun muassa miehissä, ajassa ja erityisesti Matissa. Samanaikaisesti hän kuitenkin itse usein toimii ristiriidassa kertomiensa ajatuksien kanssa, mikä herättää lukijassa epäluottamusta. Kertojan ensisijainen pyrkimys on mielestäni saada lukija ymmärtämään hänen tekemiänsä valintoja, vaikka ymmärtää sen itsekin ”megapetokseksi” (EK, 252). Kertoja esittää, että on tehnyt kaiken epätoivoisena ja pelastaakseen avioliittonsa.

Kursivoinnilla ja kielen kohosteisuudella herätetään lukijan huomio. Retorinen kommunikointi on monitahoinen tapahtuma, jolloin muun muassa psyyke ja tunteet sekä arvot linkittyvät lukijan tapaan arvioida kertojaa ja hahmoja (Phelan 2005, 19). Mikäli lukija ei samastu Helin tuntemuksiin, voi lukija havaita ristiriidan Helin ajatusten välillä. ”Miksi tästä pitäisi tulla enemmän? Minulla [Helillä] on nykyin jo enemmän kuin monella muulla.” (EK, 135.) Aikaisemmin Heli on todennut hyväksyvänsä Matin sellaisena kuin on, kunnes muuttaa mieltään tämän toimista hermostuessaan. Hermostuminen näkyy kerronnassa esimerkiksi silloin, kun kertojan puheeseen sekoittuu kokevan minän mielen esitys. Tekstin visuaalinen muoto, kuten kursiivi ja pisteytykset korostavat kohtia, joissa kertoja ei pysty hillitsemään itseään. Kursivoinnin tulkitseminen kertojan tunteiden purskahduksiksi antaa ymmärtää, että kertoja tulkitsee tilanteita järjen lisäksi myös tunteella eikä aina hillitse sanomisiaan.

3 Dialogi ja vaikuttaminen

Henkilöiden välinen vuorovaikutus tarinamaailman sisällä on yksi Phelanin (2005, 23) määrittelemistä vuorovaikutuksen tasoista. Tasoa soveltaen tarkastelen tässä luvussa henkilöhahmojen välistä puhetta ja heidän käyttäytymistään sekä reaktioita toisiinsa. Tällöin henkilöhahmot pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa ollen toistensa puhujia ja kuulijoita. Luvussa painotan Helin käyttämiä vaikuttamisen tapoja dialogissa ja sitä, kuinka dialogi suhteessa muuhun kerrontaan vaikuttaa kertojan uskottavuuteen.

Se, mitä kertoja lukijalle paljastaa, on kertojan valitsemaa tietoa (Tammi 1992, 89). Dialogi on osa kerrontaa, sillä kertoja valikoi ja niin sanotusti kehystää luettavaksi päätyvät vuoropuhelut. Dialogissa esitetty on kuitenkin hahmon puheen suora esitys, jolloin kulloinkin puhuvan hahmon ääni kuuluu muuta kerrontaa välittömämmin (Nykänen ja Koivisto 2013, 9, 11). Kertoja ei kuitenkaan jää täysin dialogin ulkopuolelle, sillä esimerkiksi johtolauseet ja vuoropuheluun liittyvät kommentit ohjaavat vuoropuhelun tulkintaa ja ymmärtämistä (mt, 14). *Ei kiitoksessa* kertoja esittää tällöin omaa suhdettaan sanomaansa ja kuulemaansa. Haasteelliseksi dialogin tulkitsemisen tekee se, että lukijan täytyy luottaa kertojan välittämään puheeseen. Suhtaudun aineistooni kuitenkin sillä oletuksella, että dialogi perustuu keskusteluun, joka tarinamaailmassa on käyty.

Dialogintutkimuksessa mielenkiintoista on, että se paljastaa esimerkiksi teoksessa esitettyjen henkilöiden välisiä toimintatapoja ja jännitteitä sekä heidän suhtautumistaan toisiinsa (Nykänen ja Koivisto 2013, 16). Dialogin perusteella lukijan on mahdollista arvioida hahmon arvomaailmaa, sen joko hyväksyen tai hyläten (mt, 18–19), mikä on yksi kanava hahmoihin liittyvän affektin aktivoitumiseen. Toinen mielenkiinnonkohteeni luvussa on se, millaista kuvaa dialogi rakentaa esimerkiksi Matista ja Helin suhtautumisesta häneen. Vertaamalla käytyä dialogia muuhun kerrottuun, oletan pystyväni osoittamaan ambivalenssia esimerkiksi kerrotun ja kertojan hahmon tarinamaailmassa sanoman välillä. Olen siis kiinnostunut myös siitä, missä kohdin dialogi toimii implisiittisen tekijän mielikuvaan ja tämän vaikutuskanavana. Oletukseni on, että puhe paljastaa tilanteesta sellaista, mitä muusta kerronnasta yksin ei huomata.

3.1 Retorisia kuvioita Helin diegeettisessä puheessa

Tilanteissa, joissa ei ole yhtä oikeaa toimintatapaa tai vastausta, on mahdollista käyttää retorista puhetta harkinnan ja päätöksen taustalla (Aristoteles 2012, 13). Puheilmaisuus on tällöin ”esitettävä oikealla tavalla”, jotta vaikutus on halutun kaltainen (mt, 117). Seuraavaksi tarkastelen dialogia tarinamaailmassa retoriikan näkökulmasta. Painotan luvussa Helin osuutta argumentointiin perustavissa keskusteluissa, jotta voin vertailla Helin tarinamaailmassa ja kerronnassa esittämiä näkökulmia. Erittelen millaisia retorisia kuvioita henkilöhahmon puheista on löydettävissä, millä tavalla he lisäävät uskottavuuttaan puhujana kuulijalleen ja kuinka he pyrkivät saattamaan kuulijansa haluamaansa tunnetilaan.

Seuraavassa katkelmassa Heli toruu tyttärtään Sissiä, kun huomaa tämän ottaneen lävistyksen kieleensä. Torumisen aikana Heli vetoaa järkeen, osoittaa oman tunnetilansa ja koettaa muuttaa tyttärensä tyytyväisen mielentilan katuvaiseksi.

- Sä oot ottanut kielilävistyksen, minä sanon. Huudan.
- So? hän sähäyttää.
- Eksä käsiti että tommosista voi tulla vaikka mitä tulehduksia! Sun olis pitänyt kysyä meiltä, sä olet alaikäinen ja pelkkä lapsi muutenkin. Voi herrajumala mitä mä sun kanssa teen? [--] Suu on kostea ja siinä on erittäin runsas bakteerikanta, minä jatkan.
- Jos se tulehtuu niin se voi levitä aivoihin ja ihminen kuolee, ajattele miten kauheeta! (EK, 14.)

Ensimmäinen retorinen reaktio näkyy Helin äänenkäytön tavassa. Hän täsmentää lukijalle korottaneensa ääntään ja tämä on pääteltävissä myös tekstissä näkyvistä huutomerkeistä. Toiseksi katkelmasta voidaan eritellä listaus lävistämisen vaaroista, jonka perusteella Heli pyrkii vaikuttamaan tyttärensä mielipiteeseen kielilävistyksestä. Heli päättää listauksensa äärimmäiseen esimerkkiin lävistyksen vaarallisuudesta, mikä voidaan tulkita liioitteluksi (ks. Ratia 2007, 135), sillä tyttärellä on myös muita lävistyksiä, jotka Heli on jo hyväksynyt. Helin tarkoituksena on tulkintani mukaan herättää Sississä pelkoa lävistystä kohtaan, mitä kautta hän alkaisi katua lävistyksen ottamista.

Heli huomauttaa Sissin olevan alaikäinen, millä hän pyrkii viestimään Sissin toimineen vastuuttomasti. Tässä kohden Heli vetoaa omaan vanhemmuuteensa auktoriteettina ”sun ois pitänyt kysyä meiltä [--]” (EK, 14). Heli pyrkii puhujana osoittamaan Sissille oman tunnetilansa, jotta Sissi ymmärtää hänen olevan tosissaan ja vihainen. Mainitsemani huutaminen on tästä yksi esimerkki. Näihin kohtiin lukeutuvat lisäksi Helin käyttämä retorinen lausemuoto eli retoriset kysymykset ”mitä mä sun kanssa teen?”²² ja ”[e]ksä käsitä että [--]” (EK, 14). Näillä Heli kutsuu Sissiä miettimään sitä, että hän on teollaan vaarantanut itsensä ja saanut äidin pettymään. Nämä keinot eivät kuitenkaan herätä tyttäressä affektia, tai ainakaan sitä ei voi tekstistä havaita, joka saisi tämän luopumaan omasta näkökulmastaan lävistyksiä kohtaan.

Kun tytär ei vaikuta katuvalta, Heli muuttaa äkisti taktiikkaansa. Mikäli asennonvaihdos on tietoinen valinta, voidaan se nähdä yhdeksi retoris-strategiseksi kuvioksi Helin puheessa. Jotta Heli voi ymmärtää ensimmäisen tapansa olevan yksinään tehoton, hänen on pitänyt samastua vakuutettavaan kohteeseen eli Sissiin. Tämä on yhtymäkohta Burken identifikaation ja Aristoteleen retoriikan välillä. Asettamalla itsensä vastaanottajan asemaan, puhuja löytää parhaan tavan vakuuttaa kuulija. (Burke 1969, 58–59.)

- Oma on kieles ja oma on elämäs.
- Miten sä voit sanoa noin?
- Miksen vois? [--] Eihän mun sitä tartte katsella. Mutta Järviset varmaan ilahtuu kun ne hakee lentokentältä tommosen pikku punkkarin kotiinsa. (EK, 15.)

Tämä kuvio, muutos puhujan asenteessa, toistuu kahdesti Helin puheessa. Tällainen puhujan asennonvaihdos on verrattavissa paikalliseen kesuuraan²³, sillä se edustaa merkittävää käännekohtaa valitussa kokonaisuudessa. Ensimmäisen kerran suhtautumisen muutos havaitaan, kun Heli muka myöntyy ja antaa Sissille luvan päättää lävistyksensä. Kohdassa Heli torumisen sijaan alkaa suhtautua Sissiin ja lävistykseen välinpitämättömämmin. Helin asenteen muutos yllättää puolustuskannalla olevan Sissin, jolloin Sissi laskee suojaustaan. Sissin psyykkisen suojauksen laskiessa Heli muuttaa jälleen asennettaan viittaamalla toiseen auktoriteettiin kohdassa ”Järviset varmaan ilahtuu [--]” (EK, 15). Järviset ovat perheen tuttavien Lontoossa, jonne Sissi on lähipäivinä lähdössä oppimaan englantia. Virke palauttaa Helin

²² Käsittelen virkkeen interjektiota ”voi herranjumala” luvussa 5.1.

²³ Runousopissa kesuuralla tarkoitetaan tahtilepoa, jolloin mitallisessa runossa säkeiden keskellä on tahdillisesti poikkeama tai tauko (Kupiainen 1972, 39). Käsitettä käytetään myös puhuttaessa näytelmän oleellisesta käännekohtasta. (Valkama 2014, 153)

asenteen lävistystä kohtaan aikaisempaan ironian kautta, jolloin myös aiempi myönnitys näyttäytyy ironisena.

Ironia on yksi Burken (1945, 503–517) neljästä keskeisestä troopista, joiden kautta ymmärretään ja esitetään totuutta. Ironian suhde totuuteen on dialektinen, eli viesti aktivoi kaksi toisistaan eroavaa merkitystä (mt, 503, 512). Sissi tietää, että Helin asenne lävistykseen on kielteinen, minkä vuoksi sekä hän että lukija voi päätellä edellä esitetyn tuttavaperheen ilahtumisen ja Helin myöntymisen olevan ironisia asenteita. Sen sijaan, että tuttavaperhe ilahtuisi oikeasti, Heli esittää Järvesten paheksuvan kielilävistystä ja tätä kautta tyttöä, ”pientä punkkaria” kokonaisuudessaan. Tämä saa Sissin lopettamaan itsensä puolustamisen ja poistumaan tilanteesta, mikä on erävoitto Helille.

Helin ja Sissin välillä käydyn keskustelun perusteella Heli on tarinamailmassa puhujana uskottava. Lyhyessä katkelmassa Helin käyttämien retoristen keinojen kirjo on laaja ja vaikutus vastapuoleen on havaittavissa, kun Sissi poistuu sanattomana. Kohtaus saattaa kuitenkin jättää lukijan pohtimaan, ovatko lapsen pelottelu kuolemalla ja toisten puolesta puhuminen sallittuja keinoja puolustaa omaa näkemystään. Tällöin Helin ja lukijan arvomailmat voivat erota toisistaan, mikä heikentää Helin uskottavuutta puhujana. Arvomailmojen erotessa lukija niin sanotusti hylkii Helin valintoja, mikä on nähdäkseni yksi Helin hahmon ominaisuuksien herättämä niin sanottu moraalinen affekti (ks. Helle ja Hellroos 2016, 16).

Heli käyttää tarinamailman puheenvuoroissaan pääosin samoja retorisia keinoja kuin muussa kerronnassa. Dialogissa esimerkiksi toistuu Helin tapa välittää viestiään kysymysten ja ironian kautta riippumatta siitä, kuka on puheen vastaanottajana.

- Sissi ota tuo pallo pois kielestä kun ukki ja mummi tulee, sanon. – Ukki saa muuten sydänkohtauksen.
- Saakoon. Tää on mun elämä.
- Miksi turhaan järkyttää vanhaa miestä? (EK, 84.)
- Mua säälittää vähän se sun mies, hän [Jarno] sanoo. [--]
- Haluatsä että pidetään sille hiljainen hetki ennen ku ruvetaan hommiin? (EK, 270.)

- Tässä ei oo kysymys seksistä! Matti kiihtyy. – Mähän en oo pannu sitä!
- Et tietenkään. Ketä sä nyt panisit? (EK, 336.)

Ensimmäisessä katkelmassa Sissin ja Helin välillä on jälleen puhetta Sissin kielilävistyksestä. Siinä Helin esittämä kysymys on retorinen sen fraasimaisuuden ja viittaussuhteen takia. Ensin Heli on viitannut isoisään kutsuen häntä ukiksi, mikä viittaa tuttuun ihmiseen ja sukulaiseen. Sissin vastustaessa Heli vaihtaa sanaa, jolla viittaa isoisään. Sananvaihdon retoriikka perustuu siihen, että viitatusta kohteesta tehtävä konnotaatio muuttuu. ”Vanhan mies” luo isoisästä vieraan ja ikääntyneen, mahdollisesti tämän vuoksi heikon henkilön. Keskustelussa huomionarvoista on myös se, miten Sissi äidilleen vastaa.

Aiemmin analysoin puhujan asennonvaihdosta, jossa Heli totesi Sissille, että ”[o]ma on kielel ja oma on elämäs” (EK, 15). Nyt Sissi vastaa näitä äidin aiempia sanoja mukaillen, mikä on retorista kaiuttamista. Kaiku tuottaa ironiaa, jolloin Helin oma diskurssi kääntyy häntä vastaan (ks. Rahtu 2006, 156). Retorisella kysymyksellä Heli kääntää pois ottamisen syyn jälleen itsestään pois, ikään kuin sanoen, että häntä ei haittaa, mutta konservatiivinen ja heikko henkilö puolestaan järkyttyy.

Toisessa katkelmassa Jarno pohtii huonoa omaatuntoaan, koska tietää Helin olevan naimisissa. Heli katkaisee tämän pohdinnan nopeasti liittämällä Jarnon tunteet menetyksen jälkeisiin tunteisiin viittaamalla ivaillen ”hiljaiseen hetkeen” (EK, 270) sen sijaan, että tarttuisi huonoon omaantuntoon. Liittämällä Jarnon ja petettävän aviomiehen suremisen toisiinsa Heli pyrkii tekemään tilanteesta koomisen (ks. Kinnunen 1994, 70–71), jotta Jarnon mielentila muuttuisi. Tästä lukija voi päätellä, että Heli ei tahdo Jarnon tuntevan huonoa omaatuntoa – joko Heli kokee sen turhaksi tai haluaa olla ajattelematta asiaa.

Kuten edellisessä, myös viimeisessä poimimassani katkelmassa retoriseen kysymykseen on ladattu ironiaa. Siinä ironia aktivoi Helin monesti Matille toistaman ongelman: Matti ei halua seksiä. Kontekstissaan kysymys aktivoi itsellensä kirjaimellisen vastauksen sijaan vastaukseksi sen, että Matti ei pane ketään. ”Ketään” on muoto, joka sulkee kaikki kohteet tässä kontekstissa itsensä ulkopuolelle. Kysymys on näin ollen hyökkäävä ja syyttävä. Tulkitsen, että Helin tavoite on kysymyksellä sekä loukata että oikeuttaa omat tunteensa. Palaan hyökkäävän ja puolustavan retoriikan teoriaan ja analysointiin luvussa 3.3.

3.2 Ironia ja luonne dialogin perusteella

Edellä esitin kaksi ristiriidan, jopa ironian paikkaa, jotka dialogi tuo esiin. Ensimmäisessä kertoja itse ironisoituu (ks. Chatman 1978, 229), kun hänen arvonsa kyseenalaistetaan. Toisaalta on hahmon puheesta välittyvä ironia, joka on kohdistettu toiseen henkilöön tarinamaailman sisällä. Seuraavaksi erittelen tarkemmin muutamia kohtia, joissa Heli (ja tätä kautta kertoja) ironisoituu dialogista huomattavien asioiden kautta.

Ironia nostaa esiin arvomaailman, joka poikkeaa Helin toimista. Tämän arvomaailman mielletään kuuluvan implisiittiselle tekijälle, joka tahtoo osoittaa ambivalenssin Helin toimissa. Implisiittisen tekijän kautta paljastuva arvomaailma ironisoi Helin hahmon toimia dialogin avulla kohtauksessa, jossa Heli analysoi Mattia ystävälleen Mannalle. Samassa kohtauksessa kertoja puolestaan välittää tietoja Matista lukijalle.

- Se on kyllä outo sekoitus machoa ja neitiä. Ei puhu mutta itkee liikenneympyrässä. Ei pane mutta kieltäytyy viemästä videoita kierrätyskeskukseen, koska mä pyydän eikä sitä naiset komentele. [--] Vai johtuuko tuo uhittelu siitä turhautumisesta, että se ei voi hallita mua sängyssä niin se hallitsee sitten niin ettei vie meidän videoita sängyn alta kierrätyskeskukseen vaikka mä kuinka rukoilisin? Voiko sääliävämpää vallankäytön muotoa olla? (EK, 219.)

Kun Heli kuvaa Mattia ystävälleen, hän ei ujuta negatiivisuutta positiivisten asioiden sekaan samalla tavalla kuin lukijalle suunnatussa kerronnassa. Tämän vuoksi dialogissa Helin negatiivinen asenne Mattia kohtaan on enemmän havaittavissa. Heli eksplisiittisesti osoittaa ystävälleen Matin omaavan sekä maskuliinisia että feminiinisiä piirteitä ja kokevansa molemmat negatiivisiksi ominaisuuksiksi. Erona kerronnan ja dialogin välillä on yleisö, minkä vuoksi kertojan ja hahmon puhetapa eroaa toisistaan. Parhaalle ystävälleen Heli ei pohjusta tai pehmennä väittämiään, kuten tekee kerronnan yleisölle. Tässä kohden Helin hahmo ei myöskään ole vielä pettänyt Mattia. Helin repliikkien ja kerronnan välillä on kuitenkin havaittavissa myös samankaltaisia retorisia kuvioita. Esimerkiksi kun Heli listaa ja liittää Matin persoonallisia ominaisuuksia toisiinsa, hän toistaa kerronnassaankin käyttämää retorista

keinoa - antiteesiä. Tällöin virkkeessä yhdistyvät kaksi toisistaan eroavaa piirrettä (Kupiainen 1972, 55). Heli kuvaa Mattia persoonana, joka ei toimi heidän avioliittonsa hyväksi suuntaan eikä toiseen.

Heli tulee kuitenkin samalla osoittaneeksi, että on olemassa tapa, jolla Matti pystyy hallitsemaan häntä. Kierrätykseen viemättä jäänyt videonauhuri on yksi *Ei kiitoksessa* toistuvista motiiveista. Se on yksityiskohta, johon Heli on Matissa toistuvasti tyytymätön ja samalla Helille konkreettinen esimerkki siitä, kuinka saamaton ja kyvytön Matti on. Heli kuvaa tätä hallitsemisen tapaa ”sääliittäväksi” ja koettaa vakuuttaa, että videonauhurin merkitys on hänelle pieni. Videonauhuri motiivina kuitenkin ironisoi Helin implisiittisen tekijän tasolla, sillä asialla on merkitystä Helille, vaikka hän puheissaan vähättelee asiaa. Merkitys voidaan havaita siitä, että Heli mainitsee videonauhurin niin kertomassaan kuin hahmojen välisessä dialogissa useita kertoja. Mikäli sillä ei olisi väliä, Heli unohtaisi videonauhurin.

Ironia kärjistyy Helin parhaan ystävän vastarepliikkiin. ”Helvetti, vie se video itse kierrätyskeskukseen. Sä oot jankannut siitä ainakin vuoden!” (EK, 219.) Lukija voi samastua Mannan tuntemuksiin, sillä Heli mainitsee sängyn alla lojuvasta videonauhurista toistuvasti. Tämä on yksi implisiittisen tekijän retorisisista keinoista, jolla osoitetaan Helin todellisia toimia tarinamaailmassa. Repliikistä käy ilmi, että myös Heli on saamaton tai hänellä on muu syy olla viemättä videonauhuria kierrätykseen itse. Heli on aikaisemmin kutsunut itseään ”ratkaisukeskeiseksi ihmiseksi” (EK, 16) ja sanonut, että videonauhurin vieminen on miehen tehtävä. Näiden asioiden välillä syntyvä ristiriita osoittaa, että Helin todellinen ongelma on siinä, että Matti ei tee jotain, mitä hän on pyytänyt. Tämän vuoksi tulkitsemme, että videonauhurin vieminen kierrätykseen on asia, jolla Heli yrittää hallita Mattia. Mikäli Matti tekisi sen, olisi hän yhä Helin käskyttävissä. Tällä perusteella implisiittinen tekijä saattaa viestiä Helin olevan omien sanojensa mukaisesti epätoivoinen tai ”sääliittävä”. Helin sanat osuvat täten häneen itseensä, minkä vuoksi kertoja ironisoituu.

Dialogi avaa lisäksi muitakin ristiriitoja kerrotun ja Helin tarinamaailmassa sanoman välille, mikä on yksi epäluotettavan kertojan ominaisuus. Helin ja Mannan keskustelun lomassa kertoja osoittaa oman suhtautumisensa pettämiseen.

- Entä jos sillä on toinen? Jos se pettää sua?
- Sen kun pettää. Mutta antas välillä mullekin. [--]

- Petä sinä. Hommaa rakastaja.
- Mä en halua pettää!

En haluakaan. Minä haluan nimenomaan Mattia. Haluan pitää tämän liiton kasassa. Säilyttää puhtaina muistot, jotka olen kerännyt varastoon juuri tämän miehen kanssa. (EK, 97.)

Verrattaessa tätä Helin toteutuneeseen suhtautumiseen syntyy toimien ja kerrotun välille ristiriita. Heli ei suhtaudu Matin naispuoliseen ystävään suotuisasti ja muuttaa mielensä pettämisen suhteen liki heti, kun siihen on mahdollisuus. Kertoja kuitenkin antaa tästä viitteitä jo ennen tätä Mannan kanssa käytyä keskustelua.

Vastaaan tulee katutyömaa. Joudun kiertämään auki revityn asfaltin ja kaivinkoneen. Ruskettuneet miehet takovat työkalujaan lihakset kireänä. Heidän katseensa lämmittävät selkääni. Vilkaisen yhtä heistä suoraan silmiin. *Anna minulle viisi minuuttia, niin järjestän sinulta tajun kankaalle.* (EK, 31.)

Olen tutkielmassani tulkinut kerronnan kursivoidut kohdat implisiittisen tekijän korostamiksi kohdiksi. Nämä ovat kohtia, jotka kertoja on paljastanut tunnekuohussaan. Muun muassa tämä tunnekuohu ja ristiriidat kerrotun ja tapahtuneen välillä ironisoivat kertojan hahmon.

Se, miten puhuja suhtautuu dialogissa kuulijaansa ja itseensä viestii asioita puhujan luonteesta. Esimerkiksi *Ei kiitoksessa* Heli miettii, mitä muut hänestä ajattelevat, mikä välittyy hänen repliikeistään.

- Onko samppanjaa?
- Toki, mutta se maksaa seitsemän euroa.

Näytänkö minä naiselta, jolla ei ole seitsemää euroa? Kaivan lompakkoni käsilaukusta ja ojennan hänelle kympin.

- Pidä loput. (EK, 121–122.)

Kohtauksessa Heli odottaa lentokoneessa malttamattomana tarjoiluvaunua. Sen saapuessa Helin kohdalle lennon hintaan sisältyvistä juomista Helin tahtoma siideri ja kuohuviini ovat jo loppu. Kun tarjoilija ilmoittaa mutta-sanan kanssa samppanjan maksavan erikseen, Heli tulkitsee sen väärin. Juomarahan jättäminen on ele, jolla Heli viestii itsestään

vastaanottajalleen. Tulkintaa vahvistaa repliikkien välissä esiintyvä kertojan kommentaari. Sama tapahtuu pienemmässä mittakaavassa, kun Helin Visa-korttia ei hyväksytä kauneusklinikalla. Kun Heli tarjoaa vaihtoehtoista korttia, hän toteaa "[o]ta tosta sitten. Jaksa alkaa tapella." (EK, 301.)

Molemmat kohtaukset tulkitsen niin, että Heli haluaa antaa vastapuolen ymmärtää hänen varallisuutensa olevan hyvä. Kumpikaan tilanne ei kuitenkaan vaatisi Heliltä näitä niin sanottuja saatesanoja. Sen sijaan Heli olisi voinut vastata esimerkiksi tarjoilijalle "kyllä kiitos" ja klinikalla pyytää, että "kokeile tätä korttia". Helin luonteeseen tämän perusteella kuuluu se, että hän miettii millaisen kuvan itsestään sanoillaan antaa. Myöhemmin lukijalle kuitenkin selviää Helin talouden todellinen laita.

Ennen lähtöä käyn nettipankissa katsomassa tilini saldon. Saatana, se on menossa juuri miinukselle. [--] Ja nyt on pakko saada vähän käteistä heti, korttia ei voi käyttää. Haen Sissin säästöpossun hänen kirjahyllystään. Ja vasaran Matin työkalupakista. (EK, 302–303.)

Varastaminen on yhteiskuntamme moraaliperimässä määrittynyt tuomittavaksi teoksi. Vanhemman varastaessa lapselta, toiminnan moraalinen vääräys lisääntyy. Kohtaukseen, jossa Heli ryöstää rahaa tyttäreltään, kiteytyy moni Helin positiivista luonnekuvaa horjuttava asia: aviorikos, valehtelu ja varkaus sekä turhamaisuus. Koska Helillä on tarinamaailmassa taipumusta esittää tilanteensa toisin kuin se todellisuudessa on, ajautuu tämän havaitseva lukija pohtimaan, miksi Heli ei tekisi niin kertoessaankin. Helin turhamaisuuden voi todeta aiheuttavan hänelle sekä moraalisia että taloudellisia ongelmia, mutta ulkonäöllä ja hänestä tehtävällä mielikuvalla Helille enemmän painoarvoa. Ajaisiko sama turhamaisuus ja tarve puolustaa itseään Helin kertomaan yleisölleen tarinaa avioliittonsa ongelmien kärjistyisestä?

3.3 Hyökkäävää ja puolustavaa retoriikkaa

Seuraavaksi käsittelen Matin ja Helin välistä dialogia riitatilanteissa hyökkäävän ja puolustavan retoriikan näkökulmasta, mikä osoittaa heidän välistä suhtautumista toisiinsa näissä kohden. Retorinen puhe voidaan jakaa näihin kahteen tavoitteensa perusteella. Hyökkäävän retoriikan

tavoitteena on vahingoittaa vastapuolta. Puolustava retoriikka puolestaan vahvistaa ja tukee puhujan omaa asemaa tai näkökulmaa suhteessa vastapuoleen. (Jokinen 2016, 342.) Käsiteltyäni Helin ja Matin välistä dialogia vertailen Helin suhtautumista Jarnoon ja Mattiin riitatilanteessa, mikä osoittaa miesten välistä eroa siinä, miten Heli heihin suhtautuu ärsyyntyessään.

Heli ja Matti juhlivat hääpäiväänsä, mutta Helin vihjailut seksistä ovat saaneet Matin ahdistumaan. Tämä on äitynyt riidaksi ravintolassa. Hotellilla Heli yrittää tehdä sovintoa Matin kanssa. Matti on kuitenkin edelleen itseään puolustavassa mielentilassa, minkä vuoksi sovinto ei onnistu.

- Kyllä mäki ajattelin että ehkä tänään vois rakastella mutta nyt kun meille tuli riita niin eihän sitä tietenkään mitään tule, Matti vastaa. [--] Sä oot niin aggressiivinen, ei noin aggressiivista naista voi haluta, mulla menee kaikki fiilikset. [--]
- Mä oon ehkä aggressiivinen siksi että mut pannaan aina odottamaan. [--] Jos sä kerran ajattelit että tänä iltana vois olla jotain nii mikset sä sanonu mulle sitä? Sillon mulle ei olis tullu niin turhautunu olo!
- No en mä voi sellasta mennä lupaamaan koska illalla ei ehkä ookaan semmonen fiilis ja sitte sä syytät mua siitä että mä lupasin enkä pitäny lupaustani. (EK, 189.)

Sekä Matti että Heli osoittavat ongelman olevan kumppanissa, jolloin he pyrkivät vetoamaan kuulijan järkeen omaa teesiään puolustaessaan. Matti luettelee riidan ja Helin aktiivisuuden syiksi sille, miksi hän ei halua rakastella Helin kanssa. Heli puolestaan osoittaa, että hänen hyökkäävyytensä johtuu siitä, että hänelle luvataan seksiä, joka ei toteudu. Heli osoittaa, että ravintolassa käyty riita olisi voitu välttää, jos Matti olisi vastannut hänen vihjailuihinsa myönteisesti. Matti kuitenkin puolustaa myöntymättömyyttään sillä, että ei voi syytösten pelossa luvata Helille asioita. Aviopari esiintyy mielestäni kyseisessä dialogissa tasaväkisinä väittelijöinä, sillä heidän puolustautumistapansa ovat keskenään hyvin samankaltaiset. Molemmat heistä myöntävät vikansa, mutta väittävät niiden perustuvan kumppaniin. Sen lisäksi että he etsivät vikoja ja perusteluita käytökselleen toisistaan, he käyttävät puheessa esimerkiksi passiivia kuten ”pannaan odottamaan” tai ”ei voi haluta”. Käyttämällä passiivia he keventävät syytöksensä sävyä, mikä osoittaa heidän arastelevan väitettään (vrt. Suoninen 2016, 328; Jokinen 2016, 353). Dialogi osoittaa mielestäni Matin olevan keskustelussa samalla tasolla Helin kanssa. Matti ei myöskään kiista vähäistä seksuaalista haluaan, jolloin implisiittisen tekijä ja

kertoja toimivat harmoniassa. Harmonia lisää kertojan uskottavuutta kertojan ja lukijan välillä vuorovaikuttamisen tasolla.

Sekä Helillä että Matilla on se käsitys, että Heli on riitatilanteessa Mattia taitavampi kielenkäyttäjä. Helin asenne näkyy esimerkiksi siinä, että hän yllättyy Matin puolustaessaan itseään. ”Viinini on vähällä mennä väärään kurkkuun. Tuollaista verbaalista pikku nyanssia en olisi häneltä odottanut.” (EK, 186–187.) Matti puolestaan sanoo sen keskustelujen yhteydessä. ”Sä oot tollanen jyrä, ei sun kanssa voi puhua. Sä oot verbaalisesti niin ylivoimainen.” (EK, 186.) Kun Matin puolustus yllättää Helin, ottavat hänen tunteensa vallan dialogissa.

Ilahduttaa. Vituttaa. Itkettää. [--]

- Mä en jaksa tätä enää sekuntiakaan. Jos sä et anna mulle tänään niin mä meen myymään itteeni tonne bussiasemalle. (EK, 187.)

Tunnetila, jossa kertojan hahmo dialogia käy, näkyy tunteiden kuvauksessa. Tunteidensa vallassa Heli ei arastele sanomisiaan, vaan esittää vaatimuksensa ja siihen liittyvän uhkauksensa Matille suoraan. Nämä tunteet aiheuttavat muutoksen Helin diskurssissa: Heli ei esimerkiksi enää kaunistele valitsemiaan sanoja ja käyttää tästä eteenpäin tavallista enemmän kirosanoja puhuessaan Matin kanssa.²⁴ Helin uhkaus on absurdi, minkä vuoksi se voitaisiin tulkita jo ironiseksi. Liioiteltu uhkaus kätkee sisäänsä kuitenkin totuusperän: Heli on valmis toimimaan Matin odotusten vastaisesti ja Mattia loukaten, mikäli Matin käytös ei muutu. Aikaisemmin tämä on toistunut, kun Heli hakee Matin huomiota pyytämällä toista miestä levittämään aurinkorasvaa selkäänsä. Kiristys ja muutokset Helin puhetavassa saavat Matin luovuttamaan ja lähettämään hotellille, mikä ei tässä kohtaa ole ollut Helin tavoite.

Seuraavaksi analysoimassani katkelmassa Matti tunnustaa Helille, että hänellä on peli- ja sähköpostiystävä ulkomailla. Loukkaantuessaan Heli hyökkää retorisella puheellaan Mattia vastaan ja samalla puolustaa tätä kautta itseään sen sijaan, että tunnustaisi katuen pettäneensä aviomiestään.

- Kerroit meidän asioista toiselle naiselle. [--]
- On sekin kertonut omista ongelmistaan. Meidän on helppo ymmärtää toisiamme.

²⁴ Käsittelen muutosta Helin diskurssissa lisää luvussa 5.2.

- Totta kai, kun olette eri puolella Eurooppaa.
- Helenellä on ollut tosi vaikeeta. Sen isä kuoli kuukausi sitten. [--]
- Entä minä? Eikö mulla ole muka ollut vaikeeta? Sä oot raukkamainen pelle.
- Mä haluan nyt painottaa, että meillä ei ollut seksisuhdetta, hän sanoo. – Me ei olla edes tavattu.
- Mitä eroa? Se sai sun ajatuksesi! Se sai sinu huomios ja tuntees ja aikas ja kaiken mikä olis kuulunu mulle! (EK, 330.)

Läpi keskustelun Heli kysyy Matilta kysymyksiä, joiden kautta hän saa haluamaansa lisätietoa tapahtuneesta. Heli kääntää saamansa lisätiedot maalitauluiksi, joiden kautta hän pyrkii heikentämään Matin puolustautumista, mikä on osa Helin retorista diskurssia. Helin hyökkäävä asenne Mattia kohtaan näkyy Helin sanavalinnoissa, joilla hän ilmaisee asioiden välillä vallitsevia suhteita. Ensinnäkin Heli määrittää itsensä tietojen toiseksi omistajaksi huomauttaessaan Matin puhuneen ”meidän asioista”. Toiseksi Heli puhuu Helenistä toisena naisena, vaikka tietää tämän nimen. Tällä Heli identifioi Helenen avioliiton ulkopuoleiseksi petolliseksi suhteeksi. Sama toistuu, kun Heli viittaa Heleneen se-pronominilla.

Helin itsellensä ja Matille asettamat oikeudet näyttäytyvät lukijalle ristiriitaisena, minkä kertoja tiedostaa. ”Olen itse puinut meidän asioitamme Mannan kanssa tolkkottomasti. [--] Minulla ei ole varaa raivostua.” (EK, 330.) Heli ei kuitenkaan toimi kertomansa logiikan mukaisesti, vaan toimii enemmän tunteidensa vallassa ja jatkaa hyökkäystä Mattia vastaan.

Matti selittää kertovansa asiasta nyt, koska haluaa Helin ymmärtävän Matilla olevan ystäviä. Matti ei kertonut suhteestaan aikaisemmin, koska hän pelkäsi Helin suuttuvan. Heli puolestaan kieltää sen, että olisi suuttunut. ”[M]ä olisin ollut niin helvetin onnellinen jos sinu suusta olis tullu ulos edes jotain informaatiota, että se ois ollut aivan yhdentekevää, millaista se olisi ollut” (EK, 331.) Kieltäminen on Helin tapa puolustaa itseään. Samaan Heli liittyy hyökkäävän asteen osoittaessaan, että Matti olisi tehnyt hänet onnelliseksi kertomalla aikaisemmin edes jostain. ”Edes jotain” on Helin puheessa ääri-ilmaus, mikä lukeutuu retoristen keinojen joukkoon. Ääri-ilmaus korostaa sanotun ehdottomuutta (Jokinen 2016, 363), jolla Heli viittaa siihen, että Matti ei ole puhunut mitään, vaikka hänelle olisi kelvannut mikä tahansa tieto. Tällä hän puolestaan luo kontrastia toistensa välille, mikä viestii siitä, että Matti ei ymmärrä häntä.

Heli luo lisää kontrastia Matin ja hänen välille kertomalla omasta suhteestaan. Tunnustukseen liittyy hyökkäävä sävy. Konteksti toimii puolustuksena, jolloin puolustava ja hyökkäävä retoriikka kietoutuvat yhteen.

- Painu helvettiin mun elämästä, minä sanon. – Tämä oli siis se syy, miksei susta saanu mitään otetta, tämän takia sä et tarvinnu mua etkä halunnu selvittää mitään, huuhailit ihan muissa maailmoissa. Mä voin kertoa sulle että mulla on kans toinen ja mä haluan painottaa että meillä on seksisuhde. [--] Mut sä et tietenkään huomannu mitään koska sua ei kiinnostanu. (EK, 332.)

Helin mielestä Matti on korvannut hänet ja avioliiton Internet-ystävällä, mikä puolestaan on ajanut hänet pettämään. Tämä toistaa asetelmaa, jonka aiemmin liitin Helin uhkaukseen itsensä myymisestä bussipysäkillä. Nyt Helin sanoissa on mukana tarkoitettua ironiaa, kun Heli toistaa Matin sanoja ”mä haluan painottaa” (EK, 332). Ironia välittyy, kun viesti huomataan asenteelliseksi variaatioksi aiemmasta (ks. Rahtu 2006, 155). Tämän on tarkoitus loukata Mattia. Se, mitä Matti on tehnyt, on aiheuttanut Helin sanojen mukaan sen, että hänen on täytynyt pettää Mattia. Samalla Heli pyrkii osoittamaan sen, että he ovat molemmat käytännössä samassa asemassa. Molemmat ovat petettyjä sekä saaneet täytettyä tarpeensa, henkisen tai fyysisen läheisyyden kaipuun, muualla.

Heli kääntää pettämisensä ja siihen liittyvät lieveilmiöt (kuten kauneuskirurgian) Mattia vastaan. Ensinnäkin Heli osoittaa, että Mattilla ei ole oikeutta suuttua hänelle pettämisestä, koska Matti on itse syyllistynyt teoriassa samaan. Lisäksi hän sanoo, että Matti ei ole huomannut muutosta Helissä tai hänen käytöksessään. Tarkkaavainen lukija kuitenkin voi havaita ristiriidan syytösten ja kerrotun välillä. Heli esimerkiksi syyttää Matin kaksi vuotta kestänyttä Internet-ystävyyttä ongelmista, jotka ovat kestäneet kyseistä suhdetta pidempään. ”[E]t oo koskenu kunnolla kymmeneen vuoteen” (EK, 334). Helissä tapahtunut muutos ei myöskään ole mennyt Matilta täysin ohitse, vaikka Heli onkin saanut toimia melko vapaasti. ”Sä oot kaunis, hän sanoo vilpittömästi hämmästyksensä äänessään. [--] Jotenkin hehkuva, Matti jatkaa.” (EK, 306.) Myös kertoja itse on huomannut, että Matti on muuttanut käytöstään häntä kohtaan tai ainakin kokee käytöksen muuttuneen. ”Matti on ruvennut yhä mukavammaksi. [--] Ehkä hän lopultakin vaistoa jotain, vaikka teeskentelee huoletonta ja rentoa?” (EK, 316.)

Helin ja Jarnon välillä riitatilanteita on vähemmän, mikä selittyy osittain sillä, että Jarno on kerrotussa mukana vain viimeisessä kolmanneksessa. Alkuun Heli ei odota Jarnolta muuta kuin seksuaalista tyydytystä, mikä on toinen riitatilanteiden vähyyttä selittävä tekijä. Heli menettää kuitenkin hermonsa, kun Jarno ei vastaa hänen lähettämäänsä viestiin.

Tällä kertaa näppäilen hänelle vähemmän rakentavan tekstiviestin. ”Saatanan Kittilän intiaani. Epäluotettava tuulella käyvä huithapeli. Mä vihaan sua.” Kohta kännykkäni piipittää. ”Mitä helvettiä?” hän kirjoittaa. Nyt minä soitan. (EK, 290–291.)

Helin hyökkää tapansa mukaisesti myös Jarnoa kohtaan nimittelemällä ja liittämällä häneen nimitystensä kautta negatiivisia konnotaatioita. Heli esimerkiksi käyttää Jarnosta nimitystä ”Kittilän intiaani”, mikä erottaa Jarnon sivilisaatiosta ja järkevästä toiminnasta. Nimityksellä on historiassa kuvattu ryhmää Kittilän seudulle asettuneita eurooppalaisia, jotka ovat halunneet palata intiaaniheimojen kaltaiseen luonnonmukaiseen elämiseen. Hanke kuitenkin epäonnistui, sillä intiaaniryhmän toiminta oli kyseenalaista. Helin Jarnosta käyttämä nimitys ”tuulella käyvä huithapeli” korostaa metaforisesti nimitykseen liittyvää kevytmielisyyttä sekä viestii Jarnon ottavan häneen yhteyttä sattumanvaraisesti. ”Mä vihaan sua” -virkkeen edellä nämä asiat edustavat myös Helin syitä vihata Jarnoa, kun hän antaa ymmärtää mieltävänsä Jarnon epävakaaksi persoonaksi. Rakastumisen tunteet ovat muuttuneet nopeasti vihan tunteiksi.

Vastoin alkuperäistä suunnitelmaansa, Helillä on odotuksia Jarnoa kohtaan. Jarno sen sijaan ei koe velvollisuudekseen toteuttaa näitä toiveita. Se, että Heli kokee Jarnon tai Matin kiinnostuksen häntä kohtaan muuttuneen tai olevan satunnaista, saa hänessä aikaan defenssimekanismin, joka toistuvuudessaan voidaan tulkita puhujan persoonallisuuden piirteeksi. Heli toisin sanoen puolustautuu esimerkiksi hylätyksi tulemisen tunteelta, mikä näkyy kielen karskimpana käyttönä ja vahvana tunneilmaisuna. Nämä piirteet ilmenevät Helin puheessa ja toimissa silloin, kun miehet eivät ole täyttäneet hänen toiveitaan.

Soiton jälkeen Heli lähtee käymään Jarnon luona, missä selviää Helin lähettäneen tekstiviestin väärään numeroon. Helin suuttumus ei kuitenkaan heti laannu, vaan hän on yhä riidanhakuisen. Riidanhakuisuuden voi päätellä siitä, että hän perustelee suuttumistaan melko epäloogisilla argumenteilla.

Myös semmosiin viesteihin voi vastata joita ei oo saanu, jos löytyy asennetta! minä huudan.

– Älä kulta kilju. Mulla on kauhee olo.

Kulta. Hän sanoi kulta. Olen äkkiä täysin aseeton, täysin sula ja rauhallinen. (EK, 292.)

Helin mieliala vaihtelee laidasta laitaan. Epälooginen argumentti kertoo Helin syyttävän Jarno tunnekuohunsa vallassa. Heli kuitenkin lopettaa senhetkisen riitelyn saadessaan Jarnolta mitä haluaa. Tätä ennen hän kuitenkin esittää kaikki mahdolliset syyt suuttumukselleen, mikä on mahdollisesti yhteistä molempien miehien kohdalla. Matilta Heli haluaa huomiota ja läheisyyttä sekä ennen kaikkea seksiä. Jarnolle hän haluaa olla kaiken tämän lisäksi ”kulta”. Molempiin miehiin hän on tyytyväinen silloin, kun kaikki nämä ehdot täyttyvät. Pelkkä sana, lupaus toiveen täyttämisestä ei kuitenkaan riitä, sillä myöhemmin se, että Jarno kutsuu Heliä kullaksi, ei enää lepytä Heliä. Helin vaatimukset kasvavat Jarnonkin kanssa.

Heli ja Jarno käyvät tilanteessa keskustelua, joka osoittaa Helin olevan mustasukkainen, koska Jarnolla on muitakin seksikumppaneita. Jarno puolustaa keskustelussa toimiaan sillä, että Heli on naimisissa. Koska Jarno on oikeassa, Heli ohjaa suuttumuksensa Jarnon tietokoneeseen. ”Vie helvettiin se läppäri” (EK, 314). Heti tämän jälkeen Heli samastaa Jarnon ja Matin käytöksen toisiinsa, mikä palauttaa hänen suuttumuksensa molempia kohtaan.

– Että vie helvettiin se läppäri. Mä en kestä noita. Mua vituttaa se että te kommunikoitte noitten avulla, heti kun tulee vaikee paikka niin pitää näyttää joku videoklippi. (EK, 314)

Kertoja on aikaisemmin kuvannut Matin näyttämässä hänelle hauskoja videokatkelmia Internetistä. Tällöin kertoja on halveksinut videoista huvittuvaa miestänsä. Samastaminen näkyy Helin käyttämästä monikon toisesta persoonasta ”te”. Heli ei pelkästään teitittele Jarno, vaan sisällyttää siihen myös samalla tavalla toimineen Matin – ja mahdollisesti myös muut miehet. Heli esittää myös kertojana miehet yhtenäisenä joukkona, joka kantaa tiettyjä ominaisuuksia. ”Miehet ja heidän poistuvat selkänsä. Aina he lähtevät kesken kaiken pois, aina he hylkäävät.” (EK, 164.) Tilanteessa Matti on poistunut Helin seurasta riidan seurauksena. Heli kuitenkin projisoi Mattiin ja koko miesryhmään hylätyksitulemisen tunteensa, jonka oletettavasti isän lähtö lapsuudessa on aiheuttanut.

Sen sijaan että katkelmien erittely olisi osoittanut Matin ja Jarnon olevan Helin näkökulmasta erilaisessa asemassa, riitatilanteiden analysointi osoittaa Helin hermostuvan silloin, kun ei saa haluamaansa. Näin on sekä Matin että Jarnon kanssa etenkin silloin, kun Heli tuntee olonsa hylätyksi. Osa Helin käyttämisestä argumenteista ja vaikuttamisen keinoista ovat kyseenalaistettavissa. Tapahtumien välillä voidaan nähdä syy-seuraus-suhde, joka muokkaa oleellisesti miehe-likuvaa kertojan persoonasta ja mielentilasta. Analysoimani dialogikatkelmat suhteessa kerrottuihin ja näytettyihin tapahtumiin osoittavat kertojan luonteeseen kuuluvan arveluttavia luonteenpiirteitä kuten turhamaisuus ja tekopyhyys sekä traumojen aiheuttamat ajattelutavat. Hänen puhumansa ja kertomansa välillä voidaan myös havaita joitain ristiriitoja, vaikka kerrotut tapahtumat pitäisivätkin paikkansa.

Kertojana toimiva Heli suhtautuu omiin tarpeisiinsa ja haluihinsa intohimoisesti. Kun lukija ei hyväksy kertojan toimia intohimon motivoimana, kertojan välittämät arvot ja mielipiteet ironisoituvat. Dialogikatkelmien perusteella Heli käyttää verbaalisia lahjojaan aktiivisesti ollessaan tunnekuohun vallassa, minkä on todettu pätevän myös kerrontaan esimerkiksi tutkielmani luvussa ”Tekstuaalisia tehokeinoja”. Seuraavassa luvussa tarkastelen voimasanoja retorisenä keinona *Ei kiitoksessa* ja miten voimasanojen kautta tehtävä tulkinta vaikuttaa kertojan luotettavuuteen.

4 Voimasanat retorisena keinona

Käsitellessäni kerronnan ja dialogin vaikuttamisen keinoja olen jättänyt yhden *Ei kiitoksessa* monin paikoin vaikuttavan kielenpiirteen huomiotta - voimasanat. Tässä luvussa käsittelen *Ei kiitoksen* osia, joissa käytetään manaamista, kiroilua ja muita voimasanoja puheen tehokeinona. Olen kiinnostunut siitä, millä osa-alueilla voimasanat vaikuttavat retorisesta näkökulmasta ja siitä, miten voimasanojen analysointi vaikuttaa tilanteiden ja hahmojen persoonallisuuden tulkintaan.

Suomessa kirosanoja tutkittaessa on usein kiinnostuttu kirosanojen historiallisesta käytöstä ja sanojen etymologiasta, kirosanojen kääntämisestä televisiosarjoissa ja kirosanojen terapeuttisuudesta sekä yhteiskunnallisesta suhtautumisesta kirosanoihin. Kirjallisuudessa voimasanat ovat yksi puhekieltä jäljittelevän tekstin piirre (Tiittula ja Nuolijärvi 2013, 84–85). *Kotimaisten kielten keskuksen sanakirjassa* (2016) kirosana määritellään karkeaksi ja ilmaisua tehostavaksi sanaksi, voimasanaksi. Vaikka jo käsite *voimasana* antaa osviittaa puheen tehostamisesta, ei kirosanojen käytöstä suoraan retorisena keinona ole julkaistu laajempaa kirjallisuustieteellistä tutkimusta.

2000-luvulla kiroilua kaunokirjallisuudessa on sivunnut Suomessa esimerkiksi Heino Ylikoski, joka on käsitellyt puhutun kielen funktioita *Tuntemattomassa sotilaassa*²⁵. Niin kutsuttuja päivittelylisiä²⁶ kaunokirjallisuudessa puolestaan on käsitellyt Eliisa Pitkäsalo²⁷. Lähimpänä samankaltaista tutkimusta lienee tehnyt kirosanoista väitöskirjaa tekevä Minna Hjort tutkiesaan voimasanankäyttöä Rimmisen *Pussikaljaromaanissa*²⁸. Hjortin tutkimuksessa voimasanoja ei kuitenkaan tarkastella vaikuttamisen näkökulmasta, vaan voimasanojen syntaktisen paikan ja niille määritettävän funktion kautta.

²⁵ Ylikoski, Heino 2008 Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan puhutun kielen funktioita. Jyväskylän yliopisto.

²⁶ Esimerkkinä päivittelylisästä *hitto soikoon*.

²⁷ Pitkäsalo, Eliisa 2013. Suomalaisen kaunokirjallisuuden päivittelylisät ja niiden unkarinnokset. Tampereen yliopisto.

²⁸ Hjort, Minna 2007. ”Nyt mun täytyy kyllä vaihtaa rekisteriä, eli siis vittu” – Voimasanankäytöstä Mikko Rimmisen *Pussikaljaromaanissa*. *Sananjalka* 49/2007.

4.1 Voimasanat puheessa

Voimasanan ja kiroisanan merkityksestä sekä niiden mahdollisista eroista on ollut paljon keskustelua eri tieteenaloilla. Kiro- ja voimasanojen terminologiasta hyvä suomenkielinen esitys on kielentutkija Minna Hjortin artikkeli ”Kirosana vai voimasana ja muita karkeita terminologisia pohdintoja” (2007). Voimasana on yläkäsite, joka pitää sisällään kiro sanat, lievemmat karkeudet ja kiertoilmaukset eli kirosanaeufemismit²⁹ (Mt, 73). Tässä luvussa tulen käyttämään paikoin kiro- ja voimasanojen käsitteitä Hjortin tavoin liki synonyymisesti, sillä aina käsitteiden tarkemmalla erittelyllä ei nähdäkseni ole oleellista osuutta lopputulokseen suhteutettuna. Paikoin erittely kuitenkin auttaa tulkitsemaan tilannetta ja tilanteessa vallitsevan tunteen intensiivisyyttä. Luvussa käyttämäni mallit voimasanojen ja kiro sanojen eroista ovat peräisin yllä mainitsemaistani Hjortin artikkelista.

Keskityn ensin kiro sanoihin dialogissa ja niiden kanssa vaikuttamiseen tarinamaailman sisällä, vaikka sitä, kuinka kohdat vaikuttavat lukijan tulkintoihin, ei voi mielestäni täysin poissulkea. Tutkielman alussa esitin, että romaanin voi jakaa kolmeen osaan: perheen arkeen, Matin ja Helin lomamatkaan sekä Helin seksisuhteeseen Jarnon kanssa. Analyysini painottuu näistä osista kahteen ensimmäiseen, sillä niissä kiro sanojen esiintyvyys on tiheämpää.

Ensimmäiseksi haluan selvittää, miten *Ei kiitoksen* henkilöhahmot suhtautuvat kiroiluun ja missä tilanteissa kiro sanoja käytetään. Mielenkiintoista on, muuttuuko Helin toiminta ja vuorovaikutus verrattaessa Helin käyttäytymistä tapahtumien välillä toisiinsa. Aloitan erittelemällä kiroilua ja siihen suhtautumista Valkosten perheen sisällä.

- Herätys!
- Vittu sä oot kone, kuuluu peiton alta.
- Älä viitti kirota, se ei sovi sulle.
- Kiroilethan säki.
- Joo mut mä oon aikuinen. (EK, 67.)

²⁹ Esimerkkeinä kiro sanoista *vittu*, *perkele*, karkeista ilmaisuista *paska* ja kirosanaeufemismista *herranjumala*.

Ensivaikutelma Helin suhtautuminen kiroiluun on dialogin perusteella kielteinen, vaikka tyttären kommentti pitää sisältää huumoria. Esimerkissä Heli ojentaa tyttärtään kiroilusta. Itselensä ja muille aikuisilla hän sen kuitenkin sallii. Tyttären repliikistä voidaan päätellä Helin käyttävän puheessaan kiro sanoja, vaikka niitä ei kyseisessä dialogissa esiinny hänen puheessaan. Muutkin romaanin alkuvaiheessa käydyt dialogit noudattelevat Helin osalta asiallisen keskustelun konventioita.

Ainoastaan hermostuessaan tyttärensä kielilävistyksestä Heli huudahtaa voimasanan omaisesti, mutta ei kuitenkaan käytä varsinaisia kiro sanoja. ”Voi herrajumala mitä mä sun kanssa teen?” (EK, 14). Tällaiset ”kiro sanoja lievemmit ilmaukset” ovat huudahduspartikkeliin eli interjektioon liitettyjä päivittelysanoja, joilla on perinteinen huudahdusrakenne. Interjektio ”voi” muodostaa rakenteen sanaliiton ”herrajumala” kanssa. (Hjort 2007, 66.) Voimasanojen joukkoon tämä lasketaan tabuisuuden, toissijaisen tulkintansa ja asenteellisen ilmaisuvuoksa vuoksi. Nämä kolme ominaisuutta on määritelty kiro sanan kriteereiksi. Toisin sanoen ilmaisua ei tule tulkita kirjaimellisesti, ja manauksena se rikkoo uskonnon kulttuurillista normia. (Andersson & Trudgill 1990, 53; Hjort 2007, 69.) Sen sijaan Heli pyrkii voimasanan kaltaisen sanaliiton ja retorisen kysymyksen yhdistelmällä tietoisesti osoittamaan oman suhtautumisensa tyttärensä lävistystä kohtaan. Välittömästä reaktiosta, esimerkiksi huudahduksesta, joka pääsee ihmiseltä automaattisesti hänen säikähtäessään, tulkitsen Helin huudahduksen eroavan muun muassa siksi, että tyttärellä on lävistyksiä jo ennestään. Tällöin muoto liittyy verbaaliseen vallankäyttöön, kuten myös aiempi kohta, jossa Heli kieltää tyttärtään kiroilemasta. Heli siis kontrolloi sekä tyttären kiroilua että itse kiroten. Tämä tulkinta vahvistuu myöhemmin luvussa esiintyvien esimerkkien perusteella.

Poikkeuksena perheen keskinäisestä kiroamisesta on Matin monologimainen purkaus, kun hän ajaa vaaditun liittymän ohitse liikenteessä perheen ostosreissulla. Helillä ei ole ajokorttia, minkä vuoksi Matin täytyy lähteä Helille kuljettajaksi vasten tahtoaan. Se, että mies toimii kuljettajana, viittaa perinteiseen asetelmaan miehen ja naisen välillä.

- Helvetti mä en muista yhtään mistä pitää kääntyä. [--]
- Voi perkele, siinä se liittymä meni! [--]
- Saatana mun pitää mennä pois tältä moottoritieltä, tulee hirvee mutka! (EK, 74.)

Tällöin kolme *Matin* peräkkäistä puheenvuoroa alkaa kirosanoin, mikä voidaan lukea maskuliiniseksi piirteeksi (ks. Karhunen 2015; Huotari 2016, 20). *Helvetti*, *perkele* ja *saatana* ovat kaikki vanhoja ja vakiintuneita uskonnollissävytteisiä kiro sanoja, joiden merkitykseksi voidaan tiivistää 'paha henki'. Nämä kiro sanat kantavat mukanaan vahvaa negatiivissävytteistä stigmaa. (Kulonen 1990.) Kaikki kolme esiintyvät katkelmassa *Matin* puheessa, mikä implikoi mielikuvaa huonosta kielenkäytöstä. Persoonaa, joka toistuvasti kiroaa auton ratissa, voi herättää lukijassa negatiivisen tunteen, affektin, *Mattia* ja tilannetta kohtaan.

Virkkeissä kiro sana on asetettu virkkeen alkuun, ja niiden tilalle voisi sijoittaa yksisanaisen tunteen ilmaisevan päälauseen ("harmittaa/ahdistaa, että"). Mikäli tämä huomataan, negatiivinen affekti ei synny lukijassa yhtä vahvana. Monologimaisuudesta ja repliikin sisällöstä voidaan päätellä, että niissä tiedon lisäksi viestitään kiro sanojen avulla puhujan mielentilaa. Vaikka sosiokulttuurisesti kiroilu voidaan katsoa miestapaiseksi puheeksi, lukijalle *Matin* kiroaminen näkyy voimakkaana tunnereaktiona. Tunnereaktio eli hermostuneisuus liikenteessä voidaan puolestaan nähdä feminiinisenä piirteenä *Matissa*. Tämä toisintaa asetelmaa, jossa miehellä on seksistä kieltäytyessään naistapaiseksi katsottu rooli.

Vaikka virkkeet tuntuvat tahattomilta ja harmittomilta, on niillä tarkoituksensa tarinamaailman sisäisessä vuorovaikutuksessa retoriikan näkökulmasta. Ensimmäinen virke ennakoi, että *Mattia* hermostuttaa mahdollinen epäonnistuminen eikä hän haluaisi tehdä virhettä. Hyvissä ajoin ilmaistu itsekritiikki on klassinen puolustuskeino (Aristoteles 2012, 128). Ennakoimalla ja antamalla tämän jälkeenkin omat tunteensa ilmi kuulijalle (*Heli*), hän saa kanssamatkustajilta lievemmän reaktion epäonnistumiseensa. Tavoitellessaan vaikuttumista, tässä tapauksessa tuomitsemattomuutta, vaikuttava puhuja voi saattaa kuulijansa haluttuun mielentilaan, kuten tuntemaan sääliä tai myötätuntoa (*Mt*, 155).

Tarkasteltaessa *Helin* ja *Matin* välistä vuorovaikutusta dialogissa, voidaan tulkita *Matin* saavuttaneen voimakkaalla tunneilmaisulla tavoitteensa, sillä *Heli* päätyy lohduttamaan järkytynyttä ja ahdistunutta aviomiestään. "Ei se mitään kulta. Meillä on koko päivä aikaa löytää oikea tie." (*EK*, 74.) Toisin kuin tyttärensä kiroilua, *Matin* kiroilua *Heli* ei kommentoi, mikä vahvistaa käsitystä *Matin* puolustautumisen onnistuneisuudesta sekä *Helin* ajatusta siitä, että aikuiset saavat puheessaan kirot. Lisäksi vaikka itkevä ja hermostunut mies ei kerronnan mukaan herätä *Helissä* ymmärtäviä tunteita, ei *Heli* kuitenkaan ala sättimään miestänsä.

Helin repliikit eli se, mitä esitetään, näyttää siltä, että kertojan hahmo ymmärtäisi Mattia. Kertoja kuitenkin sanoo tuntevansa Mattia kohtaan ”hämmennystä ja inhoa” ja lohdutus tuntuu velvollisuudelta (EK, 74). Kertojan suhtautuminen kerrottuun eroaa dialogista, mikä puolestaan on kertojan viesti lukijalle siitä, että Matti ei täytä hänen odotuksiaan eikä miehisyyden kriteereitä. Helin sympatia on näyteltä, sillä inho tunteena estää myötäelämisen (Ngai 2005, 340). Inho tunteena on lisäksi halun vastakohta (mt, 332), mikä riitauttaa Helin kuvaamat seksuaalisen halun tunteet Mattia kohtaan. On siis ristiriitaista, että Heli sanoo tuntevansa sekä halua että inhoa samaa kohdetta kohtaan, mistä päättelen Helin tuntevan himoa ennemmin kuviteltua kuin todellista Mattia kohtaan. Inho puolestaan syntyy, kun Matti ei noudata kuvitelmasta syntyneitä odotuksia.

Romaanin ensimmäisen kolmanneksen lähestyessä loppuaan Helin puheessa on havaittavissa muutos avioparin välillä käydystä dialogista. Kun Matti on torjunut vaimonsa viettely- ja keskusteluyritykset, hermostunut edellä mainitusti perheen ostosreissulla ja vastaa tämän mielestä väärin kysymykseen ”Mikä sun on?” (EK, 82), Heli kiroaa.

- Saatana, onko mulla liian iso pillu? minä kysyn.
Hän katsoo minua aidosti hämmentyneenä.
- Ei tietenkään. Älä nyt oo naurettava. Tässä ei oo kysymys sinusta.
- Kyllä on. Jos mua jatkuvasti torjutaan, niin siinä on kyse minusta vähän helvetisti. (EK, 82.)

Kiroaminen on yksi merkki Helin itsehillinnän pettämisestä. Katkelmassa Helillä voidaan nähdä olevan kaksi tavoitetta. Primaaritavoite on selvittää, miksi aviomies kaihtaa häntä, kun kyse on seksistä. Kiro sanojen ”saatana” ja ”vähän helvetisti” kanssa tavoitteena voi kuitenkin nähdä olevan tunteen välitys, sillä kiro sanat eivät ole lauseissa pakollisia lauseenjäseniä. Sen sijaan kyse on jälleen sanojen tuomasta lisätunteesta, tunteen välittämisestä tarinamaailman sisällä. Matin on huomattava, kuinka aggressiiviseksi turhautuminen on Helin saanut, mikä mahdollisesti synnyttää Matissa myötäilevän affektin. Ilman kiro sanoja vuorosanojen niin kutsuttu hyökkäävyystaso jäisi nähdäkseni huomattavasti vähäisemmäksi.

Taivutettu muoto ”helvetisti” määrittää kvanttoriadverbina tavan intensiteettiä (VISK 2008, § 657) eli tässä yhteydessä sitä, kuinka paljon tai voimakkaasti asia Helille kuuluu. Irrallisina toisistaan ”helvetisti” ja ”vähän” merkitsisivät eri ääripäitä, mutta näiden ääripäiden yhdistelmä

korottaa sanotun maksimiinsa. Heli painottaa puheessa omaa osallisuuttaan siinä, miten Matti häntä kohtelee. Ilmaisun tapa on kaikin puolin karkea ja aggressiivinen. Aviomiehen tulisi tämän perusteella huomata vaimonsa tyytymättömyys parisuhteen ja sen seksielämän tilaan. Lopputuloksena on kuitenkin Matin sulkeutuminen ja kiristyneet välit. Seuraavan päivän aamuna Heli kohtaa perhekeskustelussa miehensä ironian ja masentuneisuuden rajamaastoon sijoittuvan kommentin, kun hän toteaa tälle päivästä olevan tulossa hyvä. ”Niin, ellei ydinsota tule ennen sitä” (EK, 84). Matti rinnastaa riidan ja ydinsodan toisiinsa, mistä voidaan päätellä Matin pitävän Helin reaktioita liioiteltuina. Helin tavoitteen pelastaa parisuhde voi tulkita epäonnistuneen.

Kohtausta seuraavat keskustelunsa Heli käy ystävänsä Mannan ja äitinsä kanssa. Niissä esiintyy Helille tyypillisiä tapoja kirotta: turhautumista ja määrää ilmaisten. Näistä esimerkkeinä ”[e]n minä jaksa saatana [--]” (EK, 96) ja ”[v]äsyttää aivan helvetisti” (EK, 102), jotka ovat kaijuja Matin kanssa käydystä yhteenotosta. Tunteet ovat tästä päätellen Helillä yhä pinnassa. Matin seurassa Heli yrittää aluksi hillitä itseään, kun pari kyseisen yhteenoton jälkeen lähtee juhlimaan häidensä vuosipäivää ulkomaille. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka Heliä hermostuttaa, hän toteaa miehelleen vain ”[n]o voi hitto” (EK, 153) mikä voidaan kategorisoida kiro sanoja lievempiin ilmauksiin (ks. Hjort 2007, 65).

Heli ei kuitenkaan enää pidättele itseään, kun Matti neuvoo häntä valokuvan ottamisessa. Heli mahdollisesti Matin kokee neuvomisen kritiikkinä häntä kohtaan, mikä saa hänet menettämään itsehillintänsä.

- Valokuvan pääkohteen pitää olla keskiössä, hän opettaa.
- Minkä helvetin pääkohteen? Mä haluan kuvata ton merimaiseman kokonaisuudessaan. En mä tartte mitään pääkohdetta.
- Onhan siellä tuo purjevene. Ota se keskiöön.
- En ota.
- Anna mä katon, että sulla on kaikki säädöt oikein. [--]
- Kamera tänne! minä sähähdän. [--]
- Et sä saa sitä kuitenkaan onnistumaan.
- Mitä vittua siitä? Se on meidän yhteinen kamera! [--] (EK, 162–163)

Molemmat kiro sanat Heli sijoittaa kysymyksen keskelle, mikä ilmentää halveksuntaa Matin oppeja kohtaan. Kerronta myös paljastaa, että Heli ei halua näihin kysymyksiin vastauksia. ”Kunpa Matti maltaisi olla nyt hiljaa! Mutta hän ei malta.” (EK, 162.) Jälleen Heli käyttää tilanteessa negatiivisesti latautuneita kiro sanoja. Niitä ei käytetä keventämään tilannetta tai ilmaisemaan määrää. Sen sijaan kiro sanat on taivutettu pääsanansa mukaan genetiiviin ja partitiiviin, mikä painottaa kysymyksiä karkeudellaan. Molemmissa kohdissa Heli jatkaa repliikkiään vielä kysymysten jälkeen, jolloin hän ilmaisee oman kantansa Matin mielipidettä tärkeämmäksi. Virkkeiden ja koko repliikkien muoto noudattaa samankaltaista linjaa. Toistuvuus on yksi vaikuttamisen keinoista (Kupiainen 1972, 56).

Heli käyttää kiro sanoja nyt puheessaan tiheämmin ja voimakkaammin aikaisempaan puhetaapaansa nähden. Kontrasti aikaisempaan, miestänsä viettelevään, mutta hillittyyn Heliin on suuri.

- Mä olen pahoillani siitä etten mä pysty tukemaan sua tossa sun keski-ien kriisissä.
 - En mä halua, että sä tuet mua, mä haluan että sä panet mua! Tajuatko sä saatana!
- [--] Helvetin pihtari. [--] Vitun salaperäinen oman alueen vartijakapo. (EK, 187.)

Hääpäivän ilta ja matkan toiseksi viimeinen päivä päättyy tähän keskusteluun, jossa Heli toivoi, mutta Matti ei onnistu taaskaan onnistu täyttämään Helin odotuksia yrityksestään huolimatta. Jälleen Helin kiro sanat kohdistuvat Mattiin. Heli yhdistää Matin pahaan henkeen, alamaailmaan ja tabuihin. Lauseessa ”[t]ajuatko sä saatana!” (EK, 187) voisi kiro sanan tulkita vain lauseen lopun ja sanoman painotukseksi. Sen sijaan tulkitseen tämän niin, että Heli puhuu miehestään metaforisesti tai ainakin tuo pahan liitettäväksi häneen. Saatanalle on nykyisellään annettu primaarimerkitys ’paholainen’ tai ’riivaaja’ (Kielitoimiston sanakirja 2016, haku sana *saatana*). Samoin tapahtuu kohdissa ”helvetin pihtari” ja ”vitun vartijakapo” (EK, 187), joissa lausekkeet toimivat solvauksina. Näissä kiro sanat toimivat pääsanansa määritteenä, jolloin huomio kiinnittyy pääsanoihin. Andersson ja Trudgill (1990, 59) linjaavat kiro sanojen olevan varsinaisen ja johdetun merkityksen kautta luotuja metaforia. Tällöin kohtien voidaan tulkita selittävän sitä, millaisena Heli Matin näkee. On mielenkiintoista, että Heli vertaa miestänsä keskitysleirin vartijaan yhdistäen sen sukupuolielintä tarkoittavaa määritteeseen. Tekeekö Matin seksistä kieltäytyminen miehestä tappajaan ja kiduttajaan rinnastettavan henkilön?

Tämän kohtausten jälkeen Helin ja Matin välinen dialogi matkalla on vähäistä. Helin puheessaan käyttämät kiro sanat noudattelevat voimasanojen tavallista länsimaista linjaa. Euroopassa kiro sanat liittyvät aiheiltaan muun muassa seksiin, uskontoon ja ruumiintoimintoihin (Andersson & Trudgill 1990, 55), mitkä näkyvät esimerkiksi suomen kielen viidessä pääkirosanassa. Näitä usein käytettyjä kiro sanoja ovat helvetti, jumalauta, perkele, saatana ja vittu. (Tammi 2002, 11.)

Heli suhtautuu tyttärensä kiroiluun samalla tavalla, kuin hän suhtautui tyttären kielen lävistämiseen – huolehtien ja äidin roolia toteuttaen. Matti kiroilee tai käyttää muutoin vahvoja ilmaisuja puolustaessaan itseään joko ennakolta tai riidan aikana, jolloin kertoja kertoo tuntevansa hämmennystä ja ärtymystä. Tilanteet ovat usein sellaisia, joissa Matti ei käyttäydy Helin odotusten tai toiveiden mukaisesti. Heli itse käyttää voimasanoja dialogissa silloin, kun hän hermostuu Mattiin. Kiro sanat korostavat viestiä ja muovaavat Helin puheen sävyä tiedottavasta solvaavaksi. Riitatilanteessa Helin voimasanojen käyttö yltyy, mikä liittyy tunteiden hallitsemiseen.

4.2 Puhujan luonne kiroilutilanteiden perusteella

Johdannossa esittelin vaikuttamisen muodostuvan puhujan luonteesta, vastaanottajan tunnetilasta ja kommunikaation muodosta. Olen edellä tarkastellut Matin ja Helin puheessa esiintyneitä kiro sanoja ja tilanteita, joissa niitä käytetään. Se, miten ja missä tilanteessa kiro sanoja käytetään, vaikuttaa mielikuvaan puhujasta ja puhujan luonteesta. Kiroilu, siihen suhtautuminen ja voimasanojen käyttö ovat huomioon arvoinen osa tämän mielikuvan muodostumista, sillä ne vahvistavat aikaisemmin tutkielmassani tekemää tulkintaa Helin luonteesta ja luonteen mukaisesta toiminnasta.

Ei kiitoksen ensimmäisessä kolmanneksessa käydyn dialogin perusteella Heli ei juuri käytä kiro sanoja puheessaan, etenkin perheensä kesken, ja tämän lisäksi paheksuu niiden käyttöä. Tulkintaa vahvistaa kohtaus, jossa Heli kommentoi tyttärensä kiroilua. Samana päivänä Heli myös kieltää tyttäreltään *Kiroileva siili* -sarjakuvan³⁰ ja osoittaa, että ei opettajana pidä sitä

³⁰Milla Paloniemen ”siili, joka kiroilee puolestasi”: www.kiroilevasiili.fi/siilista (27.10.2016)

kunnollisena kirjallisuutena tai ajattele kiroilua osana suomen kieltä. ”Tästähän puhuttiin jo aamulla. Sitä paitsi, jos lukee pelkkiä sarjakuvia niin ei opi koskaan puhumaan kunnan suomea.” (EK, 70.) Myöhemmin Heli jälleen puuttuu tyttärensä puheeseen, tosin vasta siinä vaiheessa, kun ilmaus ”[s]enki räkäkala!” (EK, 107) noudattaa voimasanan konventioita. Tätä ennen tyttären vastaukset ovat sisältäneet muun muassa esitykset ”[n]o jou, välii [?]”, ”[n]o haloo” ja ”[ä]itis oli”. (EK, 106–107.) Kirosanon käyttö on Helille aluksi vain satunnaista puheen tehostamista, aggression ja turhautumisen ilmaisua.

Siistitty kieli implikoi järjestystä elämässä (Andersson & Trudgill 1990, 64). Tarinamaailmassa aluksi käytetyn kielen perusteella mielikuva Helistä muotoutuu kunnollisena persoonana, jolla on melkoinen kyky kontrolloida arkisiakin asioita. Tällaiseen puhujaan ihminen luottaa (Aristoteles 2012, 33). Romaanin alussa Heli näyttäytyy voimasanojen valossa hillittynä ja järjestystä arvostavana persoonana, minkä Helin intentiolle myötämielinen lukija tulkitsee positiivisina luonteenpiirteinä. Jälkikäteen havaitseva lukija voi tulkita nämäkin ominaisuudet liittyväksi tarpeeseen hallita ja järjestää omaa elämäänsä.

Matti puolestaan aloittaa puheenvuoronsa kiroilmauksella Heliä useammin, mikä voi asettaa hänet persoonana huonoon valoon ulkopuolisen tarkkailijan silmin. Liialliset koristelut tai tehosteet (tässä yhteydessä kiroilmaukset) luovat kuulijalleen negatiivisen mielikuvan puhujasta (Aristoteles 2012, 119). On kuitenkin huomattava, että Matin käyttämät kiro sanat eivät juuri kohdistu kehenkään tai niitä ei osoiteta kenellekään negatiivisessa mielessä. Sen sijaan ne voitaisiin korvata ”minua harmittaa, että” -ilmauksella. Mielikuva Matista puhujana on tämän perusteella voi siis jakautua kahteen eri suuntaan, kun puhe on tehostamista enemmän tulkittavissa tunneilmaisuksi.

Matti käyttää voimakkaita ilmaisuja puheessaan muutoinkin silloin, kun puolustaa itseään. Tilanteessa, jota seuraavaksi erittelen, Matti kieltäytyy puhumasta parisuhteen seksielämästä ravintolassa. Kun Heli ei jätä asiaa sikseen, Matti tuohtuu ja viittaa Helin odotusten olevan luonnottomia: ”[s]ä itse olet pervo tossa avoimuudessas, [--] selvität silmät suurina kaikille joka ikisen pillun poimun” (EK, 186). Matin virkkeistä jälkimmäinen on kielikuva, joka ilmaisee Helin tahtovan tietää ja jakaa yksityisasioita yksityiskohtaisesti. ”Pillu” on alatyylinen sana naisen sukupuolielimistä, mikä herättää vastaanottajassaan eli sekä Helissä että lukijassa inhon tunteen (vrt. Lyytikäinen 2016, 37). Kun dialogiin yhdistetään kertojan Mattiin kohdistuvat

ivalliset kommentit, työnnetään lukijan tulkintaa miehestä negatiiviseen suuntaan. Kertoja esimerkiksi vastaa Matin käyttämään voimakkaaseen kielikuvaan, että "[t]uollaista verbaalista pikku nyanssia en olisi häneltä odottanut" (EK, 186). Kertojan mielestä Matin ei pitäisi pystyä edes siihen. Kertoja esittää Matin persoonana, joka käyttää inhoa herättävää kieltä, ei tyydytä vaimoan eikä kykene sosiaaliseen kanssakäymiseen. Tällöin lukijan on helppo olla pitämättä Matista, mikä on tulkintani mukaan yksi kertojan retoriikan tavoite. Kerronnan primaaritavoitteenahan on vakuuttaa yleisö siitä, että kertojalla oli oikeus syrjähyppyyn.

Luvussa 2 tulkitsin Helin toimivan tunteidensa vallassa ja perustellen toimiaan epäloogisilla argumenteilla. Tunnekuuhu näkyy myös niissä tilanteissa, joissa Heli käyttää voimasanoja. Kuten aiemmin tutkielmassani olen esittänyt, Helin puheessa kirosanoja esiintyy runsaasti solvausten yhteydessä, jolloin niiden tarkoitus on loukata kohdettaan. Tämä voidaan lisätä Helin hyökkäävän retoriikan piirteisiin. Sen sijaan, että Heli perustelisi toiveitaan ja odotuksiaan vedoten järkeen, lataa hän puheeseensa kirosanoin paljon tunnetta. Tällöin tunne toimii Helin toimien pääperusteena.

Kuvaillessaan aviomiestänsä ja suhteensa nykytilaa parhaalle ystävälleen Heli käyttää kirosanoja vapaammin, vaikka lause ei kieliopillisesti kirosanaa vaadi. Kohta herättää mielenkiintoni, koska Heli on muutoin käyttänyt kirosanoja puheessaan tätä ennen vähän. "Matti on ihan vetämätön. Se ei vaan saatana saa vietyä sitä videota kierrätyskeskukseen." (EK, 29.) Virke on osoitettu ystävän kuultavaksi, mutta siihen ladattu negatiivisuus ei kohdistu häneen, vaan on osa Helin tunneilmaisua. Kohta osoittaa, että tunteet vaikuttavat siihen, millaista kieltä Heli käyttää ja kuinka hän asioista kertoo.

Helin käyttämästä sitä-pronominista voidaan päätellä, että ystävykset ovat puhuneet videonauhurin poisviemisestä ennenkin. Lausuman sävy kontekstissaan ei ole huolehtiva, vaan pikemminkin turhautunut, minkä vuoksi viestiä on vahvistettu voimasanalla. Turhautumista on korostettu myös puhekielisellä muodolla vain-adverbista, jolloin Heli vähättelee suoritettavaksi annetun tehtävän suuruutta. Näiden yhdistelmällä Heli pyrkii välittämään turhautumiskokemuksensa ystävälleen ja saamaan hänet ymmärtämään, kuinka suuri hänen turhautumisensa määrä on. Heli on antanut aviomiehelleen käskyn hävittää vanha videonauhuri, mutta tehtävä on vielä toteuttamatta.

Jukka Sahlberg (2009 ,311) tulkitsee videonauhurin symboloivan pariskunnan epäonnistunutta sukupuolielämää. Tätä tulkintaa on kuitenkin mahdollista laajentaa koskemaan parisuhdetta muutoinkin. Videonauhuri ja sen poisvienti symboloivat katkelmassa mielestäni Helin toiveita ja odotuksia, jolloin katkelma voidaan tulkita synekdokeeksi parisuhteen tilasta: Matti ei Helin pyynnöistä huolimatta täytä vaimonsa odotuksia. Heli kertoo ystävälleen tällöin suuremmasta kokonaisuudesta kuin videonauhurin pois viemisen odottelusta.

Synekdokeen avulla kuulijalle osoitetaan yksityiskohta, jonka avulla on mahdollista ymmärtää laajempaa merkityskokonaisuutta (Burke 1945, 507). Tämä kytkeytyy teoksen sukupuoliodotuksia käsittelevään tematiikkaan. Etenkin Heli nähdään tätä kautta persoonana, jolla on avio- liittoa ja miestänsä kohtaan paljon odotuksia. Samanaikaisesti hän kuitenkin yllättyy silloin, kun Matti onnistuu täyttämään hänen odotuksensa esimerkiksi kertomalla oman mielipiteensä naisista.

- Te hyökkäätte meidän kimppuun heti kun me tullaan töistä; korjaa tuo, nosta tuolta ylhäältä tämä, meili ei toimi, kaukosäädin meni rikki, mikset sä vieny taaskaan aamulla roskia [--].

Tuijotan häntä lumoutuneena. Hän puhui taas! Ja noin pitkän lauseen, melkein monologin. Miten helvetin piristävää. (EK, 213.)

Kerronta, joka kehystää dialogin, luo lukijalle illuusion kertojan ajatusten seuraamisesta. Esimerkiksi yllä kommentaari kuvastaa Helin olevan vain yllättynyt siitä, että mies puhuu ja puolustaa itseään. Kertova minä eli Heli pystyy kertoessaan selittämään ja puolustamaan omia toimimaan sekä esittämään asioita hänelle suopeassa valossa. Esimerkiksi Matin esittämää kuvaa naisista Heli ei jää pohtimaan, jolloin miehen näkökulma jätetään dialogin ja kertojan kommentaarin varaan. Kun Matin ääni vaiennetaan ja toimet esitetään Helin näkökulman kautta, lukijan on helppo samastua Helin turhautumisen tunteisiin. Mikäli lukija samastuu kertojan tunteisiin, ei kertojan persoonaan tai luotettavuuteen välttämättä kiinnitetä huomiota. Hyväksyvä lukija näkee Helin rakastavana, mutta turhautuneena vaimona, jolle syrjähyppy on seuraus miehen tekemistä virheistä.

Tunteen avulla voidaan välittää mielikuvaa puhujasta kuin johdattaa kuulijaa tiettyyn tunnetilaan. Vastaanottaja voi näistä kohdista havaita puhujan turhautumisen ja kiihtymyksen, kun tunneladatut kiro sanat painottavat lauseen merkitystä. Lauseiden painotusta korostaa se,

että kirosanoja on esiintynyt Helin puheessa aikaisemmin vain harvakseltaan. Sopivassa suhteessa vieraannuttava kieli herättää vastaanottajan huomion (Aristoteles 2012, 119), minkä vuoksi uskon kirosanoja sisältävien kohtien olevan merkityksellisiä *Ei kiitoksen* tulkinnan kannalta.

Kirosanojen käytön analysointi kuitenkin osoittaa, että Heli vahvistaa ja välittää sanomaansa kirosein. Vaikka Heli paheksuu tyttärensä kielenkäyttöä, käyttää hän voimakkaita ilmaisuja, etenkin kiroksanoja, hermostuessaan. Voimakas kiihtyminen ja argumentointi kiroksanoilla vähentävät kertojan rationaalisuutta, mikä puolestaan heikentää kertojan uskottavuutta. Heli tahtoo hallita elämäänsä, mutta tunteet järjestyvät hänen itsehillintäänsä ja elämänsä hallitsemista. Avoimesti seksuaalinen, riitatilanteessa kiroileva ja miestänsä halveksuva nainen omaa vahvasti naistapaiseksi mielletyn piirteen: hänen voi tulkita olevan tunteidensa ohjaama.

Helistä puheessa esiintyvän kiroilun perusteella tehtävä mielikuva muuttuu jonkin verran *Ei kiitoksen* kahden ensimmäisen osan välillä, kun hahmon itsehillintä rakoilee. Helin kirotessa pariskunnan matkalla aiempaa hallitsevammin voidaan tulkita hahmon olevan entistä ahdistuneempi, katkerampi ja turhautuneempi. Jopa lukija saattaa paikoin turhautua yhdessä Helin kanssa. Helin toimiessa kertojana tätä kiroksanojen käytön muutosta ei kuitenkaan tapahdu näin selvästi.

4.3 Kerronnan kiroilun suhde dialogin kiroiluun

Ei kiitos muodostuu ensimmäisen persoonan kerronnan ja dialogin vaihteluista. Koska Heli toimii romaanin minäkertojana, dialogin ja kerronnan rajat ovat joissain dialogien osissa häilyvät. Aina dialogin ja kertojan ajatuksia imitoivan kerronnan välistä rajaa ei voida tunnistaa. Samanaikaisesti saadaan kuitenkin mahdollisuus tarkastella Helin henkilöhahmon käyttäytymistä tarinamaailmassa verrattuna hänen toimintaansa ja ajatuksiinsa kertojana. Erittelemällä kiroksanoja yksityiskohtana Helin kerronnassa vahvistuu mielikuva negatiivisesta suhtautumisesta Mattiin.

Dialogin perusteella tehdyn tulkinnan mukaan Heli käyttää kiro sanoja perheen kesken vähäisesti ja suhtautuu niihin paheksuvasti, etenkin romaanin alussa. Matin kanssa käytyjen riitojen aikana Heli kuitenkin kiroaa. Kerronnassa kiro sanat ja voimailmaisut ovat kertojalla huomattavasti herkemmissä romaanin alusta saakka, vaikka eivät muodostakaan pääosaa kerronnallisessa ilmaisussa. Tarinamaailmassa hillitty nainen onkin kertojana tottunut kiro sanojen käyttäjä ja suhtautuu asioihin kiihkeästi, jopa aggressiivisesti. Tyttärensä syntymää kuvaavassa kertomuksessa Heli nimittää elämää metaforisesti ”paskaläveksi” (EK, 9), salaattia hän ei ”jumalauta” (EK, 10) jaksa tehdä ja Matin verensokerin laskiessa hän ajattelee ”[v]ittuun sun verensokeris” (EK, 15). Sen sijaan, että Heli olisi huutanut tämän miehelleen ääneen, hän kehoittaa miestä syömään. Helin suhde aviomieheensä ja elämäänsä tuntuu tämän kaltaisten ilmausten nojalla melko tunteettomalta ja kyyniseltä. Helin dialogissa esittämä empatia ei ulotu kertojan näkökulmaan saakka. Kerronta ja toiminta tarinamaailman sisällä toimivat täten *Ei kiitoksessa* usein ristiriidassa toisiinsa nähden. Kun kertoja kommentoi miehen seksistä kieltäytymistä kärkeästi, esimerkiksi ”saatanan tasa-arvo” (EK, 23), vastaa Helin hahmo dialogissa neutraalisti ”ok” (EK, 23). Tällöin kiro sana osoittaa Helin tuntevan turhautumisesta johtuvaa ärtymystä, jonka kohteeksi hän kiteyttää tasa-arvon miehen ja naisen välillä. Helin mielestä oikeus kieltäytyä seksistä ei kuulu miehelle.

Samalla tavoin ristiriita Helin puheen ja kertojan ajatusten välillä vallitsee myös ystäväperheiden illanistujaisissa. Seurueen keskusteluissa esiintyy kiroilua, mutta Heli ei tästä huolimatta lähde kiroamaan ääneen. Sen sijaan Heli vetää kiroilussa pisimmän korren kommentoidessaan muiden puheita mielessään.

”Pälä pälä pälä. Miten tämä paskapää kehtaa olla uskomatta inspiraatioon? Miten hän kehtaa syöttää meille kuukausipalkkalaisille kitujille tuollaista soopaa?” (EK, 49.)

”Paskat ihaillet. Helvetin suomenruotsalainen, joka leikkii olevansa työväenluokkaa. Mutta vähän kun raaputtaa niin Eira tulee esiin.” (EK, 50.)

Näissä kohdissa kertoja halveksuu muiden mielipiteitä ja ajatuksia. Ilman voimasanoja kommentit olisivat vain lievästi epäileviä tai kieltäviä. Heli ei kuitenkaan näytä asennettaan tarinamaailman sisäisessä tilanteessa, minkä vuoksi tulkitsem, että ajatukset voimasanoineen on tarkoitettu kertojan yleisölle. Niiden kautta lukija tekee tulkintoja niin Helin hahmosta kuin hänen kanssakeskustelijoistaan. Ensimmäiseksi tulkinta dialogissa esitetyistä vastauksista ja toimista

saa ensisijaisesta merkityksestään eriäviä sävyjä. Helin tarinamaailmassa esittämästä puheesta voidaan kerronnan kautta tunnistaa esimerkiksi ironiaa, jota henkilöt tarinamaailman sisällä eivät voi havaita.

Lukijalle tarjotaan tapahtumien tarkasteluun näkökulma, jonka kautta on mahdollista kyseenalaistaa ensisijainen puhe ja toiminta. Mahdollisuus näkökulmien vaihtumiseen ja näkökulmien suhteiden vertailu ovat vaikuttamisen perustana Burken (1945, 503) esittelemissä troopeissa. Näin ollen lukijan on mahdollista samastua kertojan kuvaamiin tunteisiin eli identifioitua kertojan kanssa. Tuntiessaan yhteenkuuluvuutta minäkertojan kanssa lukija asettuu niin sanotusti samalle puolelle kertojan kanssa. (ks. Burke 1969, 20–21.) Samanaikaisesti kertoja pyrkii kertomaan ironialla lukijalleen, ettei kuulu halveksuntansa kohteen kanssa samaan ryhmään. Tämä värittää sen, kuinka muiden henkilöhahmojen toimet ymmärretään. Se, mikä oli tarkoitettu Helin ystävän virkkeessä ”[m]ä ihailen yli kaiken ihmisiä, joilla on käden taitoja” (EK, 50) nöyräksi ja kehuvaaksi kommentiksi, värittäyty ironisen ja halveksuvan näkökulman myötä valehteluksi. Vaikka Heli hillitsee tarinamaailman sisäisessä tilanteessa kielensä, mieli rakoilee ennakoiden tulevaa.

Romaanin alussa kertoja sanoo olevansa epätoivoisesti rakastunut aviomieheensä ja kuvailee miestänsä kunnolliseksi ja hyvännäköiseksi. Kertoja suhtautuu aviomies-Mattiin ensivaikutelmalta positiivisesti. Kuvaamalla rakkauttaan miestänsä kohtaan, esittämällä kiillotettuja dialogisia kohtauksia, jotka luovat hänestä positiivista mielikuvaa, ja tarjoamalla selityksiä kokemilleen negatiivisille tuntemuksille kertoja pyrkii saamaan lukijan puolelleen. Tunteiden luominen on välittäjänä lukijan ja puhujan välillä (Hekanaho 2011, 35). Kiro sanojen avulla tekstiin tuodaan tunteen lisäksi puheenomaisuutta (Heikkinen, 2016), johon on mahdollista liittää arkisen ajattelun ja keskustelun konventiot. Tällöin kertoja saatetaan kokea tarinamaailman hahmoa inhimillisempänä toimijana.

Riitaisan loman jälkeen Heli tapaa tulevan rakastajansa, Jarnon, jääden tämän kanssa jumiin työpaikkansa hissiin. Kahdenkeskinen aika Jarnon kanssa päättyy suudelmiin, ja he päättävät ryhtyä seksisuhteeseen. Tilannetta edeltäneet tavat puhua Matista ja suhtautua kiroiluun sekä kiro sanojen kautta huomioidut kohdat ovat ennakoineet Helin tavallisesti tuomittavaa tilannetta. Jos lukija pystyy samastumaan Helin kokemaan ahdistukseen ja tunnustaa tämän inhi-

millisyyden, hän hyväksyy paremmin Helin huonon käytöksen ja hermostumisen. Samoin Matista saa entistä negatiivisemman mielikuvan, kun tämä paljastaa Helillä hänellä olevan ystävyyssuhde Internetissä tavattuun naiseen.

Voimasanoja ja niiden käyttökohteita suhteessa kerrottuun analysoimalla voi tulkintani mukaan ymmärtää kertojan olevan turhautunut kaikkeen Matin toimintaan ja pitävän miestä ja tämän ajatuksia pilkkanaan. Tämä tuo tekstiin toisen ironisen ulottuvuuden, jos lukija kykenee epäilemään kertojan luotettavuutta. Mikäli keinot, joilla on pyritty voittamaan yleisön luottamus ja saattaa hänet myötäilevään ja empaattiseen tunnetilaan, havaitaan, murentavat ne puhujan uskottavuutta. Dialogin ja kerronnan suhdetta tarkastellessa Helin hahmon voidaan tulkita olevan niin sanotusti tekopyhä, mikä etäännyttää lukijan kertojaan identifioitumisesta.

Se saa havahtumaan vertailuun Helin ja Matin avioliiton ulkopuolisista suhteista. Vaikka Heli halveksuu Mattia ja tämän tekoja sekä kertoja antanut ymmärtää Matin olevan alun perin parisuhteen pettänyt osapuoli, on Matti se, joka kertoo suhteesta korjatakseen suhdettaan Helin kanssa. Tulkintaa kertojan puolueellisesta näyttämisestä vahvistavat romaanin ensimmäiset virkkeet, joissa paljastuu, että kerronta ja dialogi eivät tapahdu nykyhetkessä sekä ne hetket, joissa kertoja on puhutellut yleisöään. Näistä päättelin, että se mitä lukijalle kerrotaan ja näytetään, on jo tapahtunut. Kertojalla on tällöin ollut mahdollisuus valita, mitä paljastaa ja miten asiat esittää. Kertomukset ja yksityiskohtaiset kuvaukset ovat itsessään retorinen keino, jonka avulla tuotetaan autenttinen vaikutelma. Kertomuksellisuus johtaa siihen, että kertojan sanomasta vakuuttuva yleisö päätyy teesin mukaiseen lopputulokseen myös itse. (Jokinen 2016, 356.) *Ei kiitoksen* rakenne kertomuksena, jossa Heli kertoo yleisölleen tarinaa hänen ja Matin avioliitosta ja avioliiton ulkopuolisista suhteista, korostuu retorisen kerrostuneisuuden analyysin myötä.

5 Intertekstuaalisuus aktivoi merkityksiä

Edellä olen analysoinut katkelmia, joiden perusteella *Ei kiitoksen* teemoiksi nousevat aviokriisi, vallankäyttö ja odotukset parisuhteessa sekä seksuaalisuus ja sukupuolittuneisuus. Luettelemieni teemojen yhteiseksi nimittäjäksi nousee kahden osapuolen suhde toisiinsa. Esimerkiksi se, että miestä ja naista kuvataan ja tulkitaan rinnakkain, voidaan katsoa tavalliseksi asetelmaksi niin kirjallisuudessa kuin muussakin taiteessa vuosikymmenestä riippumatta. Asetelma kytkee *Ei kiitoksen* osaksi muita tekstejä.

Tekstienvälisyyttä kutsutaan intertekstuaalisuudeksi. Käsitteen merkitystä ei voi kuitenkaan pitää tarkkarajaisena. (Makkonen 1991, 10; Keskinen 2001, 109.) Käsitteen laajimman määritelmän (esimerkiksi Barthes 1970, 16) mukaan kaikki tekstit ovat yhteydessä toisiinsa. Tekstianalyysin välineeksi intertekstuaalisuuden laaja määritelmä ei kuitenkaan sovellu, minkä vuoksi rajaan intertekstuaalisuutta käsittelevän analyysini osoitettaviin viittauksiin *Ei kiitoksen* ja aikaisempien kaunokirjallisten teosten välillä. Käsitellessäni intertekstuaalisuutta osana *Ei kiitoksen* retoriikkaa herää kysymys siitä, mikä on jäljitettävän viittauksen välittämä tai tukema teesi ja minkä teostason toimijan näkemystä teesi kulloinkin edustaa.

Tekstiä, joka selittää toisen teoksen merkitystä, voidaan kutsua subtekstiksi (Tammi 1991, 63). Lähden liikkeelle kunkin subtekstin ja *Ei kiitoksen* välillä vallitsevan kytköksen todentavalla analyysillä ja siirryn osa kerrallaan tulkitsemaan subtekstin *Ei kiitokseen* tuottamaa merkitystä. Kun tekstien välille voidaan osoittaa uskottava ja merkitystä rakentava kytkös, viittaus muuttuu ”tekstiin koodatuksi lukuohjeksi”. Tämä lukuohje tai lukemisen malli puolestaan toimii tekijästä luotavan mielikuvan osana. (Mt, 91–92.) Kytkös tekstien välillä antaa tulkintamallin, jota vasten lukija voi peilata tarinan tapahtumia ja henkilöhahmojen toimia, minkä seurauksena on mahdollista syventää tai muuttaa käsitystä esimerkiksi kertojan tai hahmon luonteesta. Tätä kautta myös intertekstuaalisuutta voidaan pitää osana tutkimuskohteeni retorista rakentumista.

5.1 Intertekstuaaliset tunteet ja affektiivisuus retorisena keinona

Monet *Ei kiitoksessa* esiintyvät intertekstuaaliset viittaukset voidaan tulkita vain maininnoiksi aikaisemmista teoksista, jotka asettavat henkilöhahmoja aikaan tai tuovat vain pientä merkityssisältöä tulkintaan. Esimerkiksi Helin ja tyttärensä Sissin välisessä dialogissa esimerkkeinä hyvästä kirjallisuudesta Heli mainitsee tyttärelleen suomalaisten kansalliseepoksen *Kalevalan* sekä *Villin lännen Katin*. Samoin Helin ja Jarnon välisessä hissikohtauksessa he luettelevat useita eri elokuvia tutustuaan toistensa mieltymyksiin. Näiden viittausten avulla kuvataan henkilöiden välistä eroa iässä ja arvoissa. Äidin ja tyttären välillä näkyy sukupolviero esimerkiksi siinä, että toinen arvostaa vanhoja klassikoita ja toinen nuoremman sukupolven kirjallisuutta. Helin lempielokuvia ovat erilaisista ihmiskohtaloista kertovat draamat, joiden ilmestymisvuodet sijoittuvat 1970–1980-lukujen taitteeseen. Jarno puolestaan arvostaa enemmän kauhua ja fantasiaa eri vuosikymmeniltä.

Intertekstuaalisuus määrittää *Ei kiitoksen* tapahtumia ja hahmoja myös laajemmassa viitekehysessä. Kertomuksen ympärillä aktivoituu esimerkiksi joukko samoja teemoja käsitteleviä tekstejä, joiden kautta tarina saa merkityksensä (vrt. Makkonen 1991, 10), vaikka niitä ei eksplisiittisesti *Ei kiitoksessa* mainita. Sen sijaan *Ei kiitoksen* tarina kytkeytyy yhteisten teemojen kautta muihin teoksiin, joissa edustuu aviorikokseen taipuvainen nainen, minkä voidaan ajatella edustavan omaa kertomustyyppiään³¹. Luen *Ei kiitoksen* uskottomuuskertomusten joukkoon. Samaa joukkoa edustaa myös D.H. Lawrencen klassikkoromaani *Lady Chatterleyn rakastaja* (1928,=LCR, eng. *Lady Chatterley's lover*), jossa *Ei kiitoksen* tavoin nainen hakee rakastajalta tyydytystä, jota ei aviomieheltä saa.

Seuraavaksi tulkiten tarinaa *Lady Chatterleystä* ja rakastajasta *Ei kiitoksen* yhtenä subteksitinä. Mielenkiintoista on, millaisen lukumallin *Ei kiitoksen* peilaaminen *Lady Chatterleyn rakastajaan* antaa ja nouseeko tällöin esiin uusia havaintoja kertojan luonteesta tai intentiosta. Naisen uskottomuus ei ole ainoa tekijä, joka kytkee *Ei kiitoksen* ja *Lady Chatterleyn rakastajan* toisiinsa. *Lady Chatterleyn rakastajassa* pääosassa olevan avioparin seksielämä päättyy, kun

³¹ Uskottomuuskertomuksia ja petollisen naisen tekstuaalista tajunnankuvausta analysoi Maria Mäkelä väitöskirjassaan *Uskon mieli ja tekstuaaliset petokset. Kirjallisen tajunnankuvauksen konventiot narratologisena haasteena* (2011). Tampere: Tampereen yliopisto.

aviomies haavoittuu sodassa halvaantuen vyötäröstä alaspäin. Halvaantumisen vuoksi Clifford Chatterley on fyysisesti kyvytön rakastelemaan vaimonsa Connie Chatterleyn kanssa. *Ei kiitoksessa* kertoja olettaa miehensä olevan seksuaalisesti kyvytön Internetin ja masennuksen vuoksi. Tulkintaani siitä, että miehen seksuaalinen kyvyttömyys on yksi teoksia yhdistävä tekijä, vahvistuu tarkasteltaessa kyvyttömyyden syitä. Heli toteaa romaanin alussa Mattia kuvaillaan, että ”ennen miehet vei oikea sota, nyt heidät vie internet” (EK, 12). *Ei kiitoksen* kertoja liittää Internetin sodan nykyaikaiseksi vastineeksi. *Lady Chatterleyn rakastajassa* puolestaan mainitaan myös miehen masennuksesta, sillä Clifford kärsii sodan seurausten aiheuttamasta ”sielun haavasta” (LCR, 82). Masentuneen miehen kokemusta ei kuitenkaan nosteta kummassakaan teoksessa keskiöön, vaikka se tuodaan molemmissa ilmi.

Lady Chatterleyn rakastajan erottaa *Ei kiitoksesta* kerronnallisesti se, että siinä on tapahtumiin itse osallistumaton, kolmannen persoonan, kertoja. *Ei kiitoksessa* kertova minä kietoutuu Heliin hahmoon ja näkökulmaan. *Lady Chatterleyn rakastajassa* Connien ääni edustuu hahmon ulkopuoleisen, kolmannen persoonan kertojan kautta ja kertoja kuvaa tapahtumia paikoin myös miesten näkökulmasta. Molemmissa teoksissa käytetään kuitenkin vapaata epäsuoraa kerrontaa, joka johdattaa kertojan yleisön suoraan kokevan hahmon mieleen (ks. Cohn 2006, 269).

Cliffordin masentuneisuutta käsittelevästä yhteydestä on havaittavissa Lady Chatterleyn suhtautuminen aviomiehensä masennukseen, mikä jättää miestä kohtaan tunnettavan ymmärryksen tai säälin varjoonsa.

Pahinta oli, että Clifford tämän tästä muuttui epämääräiseksi, poissaolevaksi, ja herposi unteloihin masennuksenpuuskiin. [...] Connien se sai kirkumisen partaalle. Hyvä Luoja, jos itsensä tietoisuuden mekanismit olivat menossa epäkuuntoon, mihin ryhtyä? Hän lempo vieköön hoiti osuutensa! Pitikö hänet jättää *kokonaan* pulaan? (LCR, 82.)

Näkemykseni mukaan kiljuminen liittyy tunteenilmaisuuhan ahdistavassa tai pelottavassa tilanteessa. Tunteita ilmaistaessa huutaminen puolestaan usein liittyy vihaan. Kirkuminen toimii tulkintani mukaan näiden kahden välitilassa, jolloin kielikuva kuvastaa Connien tuntevan ahdistusta ja vihaa, mahdollisesti turhautumista. Aviomiehen masennuksen hoitamisesta Connie ei puhu mitään. *Ei kiitoksessa* Heli suhtautuu Matin masennusoireisiin yhtä huolettomasti.

- Mikä sun on?
- Mä olen jotenkin jakautunut kahtia, hän [Matti] sanoo.

Alapää mulle, alapää mulle, alapää mulle! (EK, 80.)

Väsyny. Sen taakse on myös niin helppo paeta. Miksei hän anna minulle edes jotain itseltään? Vaikka löisi, silloin hänen panssariinsa tulisi edes jonkinlainen murtuma. Olisin mieluummin lyöty kuin laiminlyöty. (EK, 81.)

Sen sijaan, että he olisivat huolissaan aviomiehensä hyvinvoinnista, ovat vaimot enemmän kiinnostuneita siitä, mikä on masennuksesta johtuvien oireiden myötä heiltä itseltään pois. Kun mies ei täytä vaimon asettamia kriteereitä masennuksen takia, on vaimo kertojan kuvauksen perusteella ongelmassa tai laiminlyöty. Tulkitsen, että vaimon asenne aviomiehen mielen ongelmiin on kyyninen.

Seksuaalisesta tyytymättömyydestä huolimatta kummankaan teoksen vaimo ei ole valmis jättämään miestänsä rakastajasta huolimatta. Sekä *Lady Chatterleyn rakastajan* että *Ei kiitoksen* päähenkilönä toimii vaimo, joka ei voi jättää miestänsä, koska uskoo, että aviomiehen psyyke ei kestäisi eroa.

Miksi en tee sitä [kerro Matille suhteesta]? Koska en halua hänen romahtavan. [--] Kaikki ilo tästä suhteesta katoaisi johonkin, jos jaloissani ulvoisi lyöty aviomies ja niistäisi nenäänsä hameeni helmoihin. (EK, 266.)

Hän [Lady Chatterley] ei ollut edes vapaa, sillä Cliffordilla oli oltava hänet siinä. Hän näytti hermostuneen kauhuun saakka että Connie jättäisi hänet. [--] Muutoin hän olisi hukassa kuin idiootti nummella. (*Lady Chatterleyn rakastaja*, 144.)

Tieto suhteesta ja tästä seuraava ero *Ei kiitoksen* kertojan mukaan ”romahduttaisi” Matin. Clifford puolestaan olisi ”hukassa”. Kertoja esittää vaimon tällöin aviomiehen elämän tukirakenteena tai kiintopisteenä, mikä masentuneen osalta saattaa pitää osittain paikkansa. Kerrota esittää aviomiehen tällöin riippuvaisena toimijana, joka ei pärjäisi ilman vaimon tuomaa tukea ja turvaa. Heli esittää olevansa Matille tärkeä, minkä vuoksi suhde toiseen mieheen tulee pitää salassa.

Molemmissa romaaneissa avioliiton ulkopuolinen mies herättää naisissa ennen kokemattomia fyysisiä himoja ja nainen kokee tämän intohimon syventyvän rakastumiseksi.

Jumalauta. Minä rakastan häntä. [--] Tätä ei pitänyt tapahtua. (EK, 304.)

Ja hänen sydämensä sulii eräänlaiseen suureen ihmetykseen. [--] Kun tietoisuus ulkopuolesta alkoi palailla, Connie takertui hänen povelleen supisten: ”Oma rakkaani! Oma rakkaani!” (*Lady Chatterleyn rakastaja*, 230.)

Sekä *Ei kiitoksen* Heli että *Lady Chatterleyn rakastajan* Connie tunnustavat rakkautensa hetkellä, johon liittyy seksuaalinen akti: *Lady Chatterleyn rakastajassa* välittömästi orgasmin jälkeen, *Ei kiitoksessa* Jarnon pyytäessä eroottista tapaamista. Lisäksi *Ei kiitoksessa* Matti toteaa Helille ”[s]ä sanot aina sen jälkeen että sä rakastat mua, kun mä olen täyttänyt niin sanotut seksuaaliset velvollisuuteni” (EK, 172). Näistä teen johtopäätöksen, että naisten rakastamisen kokemus on seurausta kiihkosta ja hekumoinnista syvän kiintymyksen sijaan.

Lady Chatterleyn rakastajassa vaimo ei hae ulkopuolisesta suhteesta ainoastaan seksuaalista tyydytystä. ”Nyt Connielle oli tullut pakkomielteeksi vauva. Pelkästään siksi että se olisi oleva Connien oma, kokonaan hänen omansa, eikä Cliffordin!” (*LCR*, 182.) Suhde antaa Connielle mahdollisuuden lapseen, jota hän Cliffordin kanssa ei voi tai halua saada. Connien lapsihaavetta vasten havaitsen viitteitä Helin toiveista saada lapsi, vaikka kertoja kieltää ne.

Näen viereisessä pöydässä vauvan, joka juo tuttipullosta ihan itse maitoa, puristaa pulloa kaksin käsin. Haluan lapsen Jarnon kanssa. Juuri tuollaisen. Nyt heti. Se lapsi pärjäisi tässä maailmassa. [--] Ei helvetissä. Tuttipullofantasia kuuluu niihin fantasioihin, joita ei kannata toteuttaa. Siinä ei ole turvasanaa. [--] Paitsi että jossain päin Afrikkaa oli joku nainen synnyttänyt viisikymppisenä terveen lapsen. (EK, 252–253.)

[S]isään tulee äiti pientä poikaa taluttaen. [--] Lapsenkaipuu iskee minuun taas. Haluaisin nyt heti syliini lapsen. (EK, 265.)

Haave olla jälleen pienen lapsen äiti perustelisi sitä, miksi Heli palaa kerronnassaan usein Sissin lapsuuteen ja siihen ajatukseen, millaista oli olla äiti. Oma tulkintani kuitenkin on, että syy lapsihaaveille ei ole äitiyden ihanuudessa.

Kun minä olen sairas, en saa samanlaista hoivaa häneltä. [--] Paitsi silloin kun olin raskaana, silloin sain kaiken mahdollisen hoivan minkä ikinä keksin. Minä rakastin raskaana olemista. Minut oli viimeinkin täytetty, en kaivannut mitään. [--] Halusin rakastella loppuun asti, vaikka Matti varoi jo vatsaani. Koskaan en ole tuntenut olevani enemmän nainen kuin silloin. (EK, 35–36.)

Matti kantoi kaupasta vichyä ja karuselliaakkosia. Hieroi joka ilta selkäni Johnssonin vauvaöljyllä. Oli maailman ihanin odottavan vaimon aviomies. (EK, 36.)

Heli muistaa Matin olleen raskausaikana mitä parhain aviomies ja tuntenut olonsa silloin naiselliseksi ja tyytyväiseksi. Tällä perustein tulkitsen Helin haluavan jälleen kokea sitä hoivaa ja huomiota, jota hän on raskausaikanaan saanut mutta jota Matti ei nykyisessä olotilassaan jaksa antaa. Muistossa yhdistyy eroottinen ja romanttinen rakkaus avioparin välillä, minkä toiveen Heli tuntuu siirtäneen avioliitostaan suhteeseensa Jarnon kanssa. Kertoja kuitenkin esittää tapahtuneen syrjähyppynä, joka on saanut alkunsa vain fyysisestä kaipuusta.

Luvussa tähän asti analysoimani katkelmat ovat tarinaa eteenpäin vieviä elementtejä kerronnassa, jos niitä tarkastelee paikallisesti ja erillään toisistaan. Kummankin teoksen kertoja kuvaa ja selittää naisen tunteita, kun he ovat tietyssä tilanteessa. Kerronta suostuttelee lukijaa myötäelämään turhautuneen ja rakastuneen naisen kokemuksia, mikä lisää kertojan uskottavuutta (ks. Jokinen 2016, 356).

Lady Chatterleyn ja Helin vertailu yllä tekemälläni tavalla korostaa kuitenkin naisten luonteen minäkeskeisyyttä, mikä tuottaa vaihtoehtoisen tavan tulkita kutakin kohtausta. Historiallisesta perinteestä poiketen naisen roolina ei ole olla siveä ja aviomiestään tukeva persoona. Sen sijaan kerronta esittää naisen omaa etuaan tavoittelevana toimijana. Esimerkiksi Heli sanoo olevansa Matin elämää ylläpitävä toimija, mutta haluaa tästä huolimatta todisteita Matin rakkaudesta häntä kohtaan. Rakkautta Heli kokee silloin, kun hänen seksuaalinen tai muutoin fyysisen tarpeensa täytetään. Helille ei riitä seksi viikon tai kahden välein ja keskustelu perheestä tai Matin ja Helin suunnittelemasta yhteisestä tulevaisuudesta. Molempien teosten naiset odottavat omaa oloaan kohentavia toimia masentuneelta tai vammautuneelta mieheltä, minkä lukija voi havaita moraalisenä ongelmana. Se, mikä aikaisemmin on saanut lukijan turhautumaan yhdessä kertojan kanssa, muuttuu epäilemisen kanssa kertojan näkökulmaa hyl-

kiväksi tunteeksi (vrt. Hekanaho 2011, 38). Koska Helin hahmo toimii myös *Ei kiitoksen* kertojana, lukija, joka havaitsee naisen oman edun tavoittelun, epäilee molempien moraalia ja uskottavuutta.

On vaikea uskoa, että *Ei kiitoksen* kertoja haluaisi tuntea ja toimia tarkoituksella Lady Chatterleyn tavoin. Tämän vuoksi syntyy mielikuva implisiittisestä tekijästä, joka käyttää aikaisempaa kirjallisuutta, esimerkiksi *Lady Chatterleyn rakastajaa*, osoittaakseen kertojan toimivan väärin perustein tai tekijän moraalin vastaisesti. Lukija, joka epäilee kertojaa, samastuu implisiittiseen moraalinäkemykseen. Miellän intertekstuaalisuuden tällöin implisiittisen tekijän intentiota välittäväksi retoriseksi troopiksi. Seuraavaksi analysoin viitteitä toisiin teksteihin, joita kertoja esittää kerronnassaan suorasti.

5.2 Kertojan eksplisiittiset viittaukset

Intertekstuaalisen viittauksen esittäminen teoksessa voi siis aikaisemmin esittämäni mukaisesti antaa mahdollisuuden havaita ja tulkita hahmojen kokemia tunteita. Viittauksen kautta puhuja voi lisäksi pyrkiä aktivoimaan tunteita yleisössään. Siteeraaminen on nimeämisen rinnalla ekspliitti kytkös subtekstiin (Tammi 1991, 78). Otan esimerkiksi kohtauksen, jossa Helin paras ystävä Manna laulaa haudattavalle hieromasauvalleen Aulikki Oksasen kappaleen *Hyvästi* (1968) säkeitä. ”Tule vielä kerran kuin ilta omenapuuhun, ja varista minusta kaikki tuoksuvat kukat” (EK, 217). Viittauksella on monitulkintainen tehtävä, sillä sen tarkoitus on erilainen Mannan puheessa ja Helin kerronnassa. Tarinamaailmassa Manna osoittaa säkeillä tuntevansa hieromasauvaansa kohtaan kiihkoa ja haikeutta, joka luopumisesta seuraa. Säkeet ovat kuitenkin kertojan esiin tuoma yksityiskohta, jolla ei tarinan etenemisen kannalta ole merkitystä. Tämän vuoksi tulkitson kohtauksen osaksi kertojan retoriikkaa, jolla hän tahtoo osoittaa kokevansa hautauksen naurettavaksi tapahtumaksi. Tapahtumassa huvittavaa on sen mielettömyys. Mikäli kohtaaminen herättää myös lukijassa huvittuneisuutta, kertojan väite havaitaan todelliseksi. Kyse ei ole pelkästä hauskaaksi havaitsemisesta, vaan myös affektiivisuuteen perustuvasta vaikuttamisen prosessista, jossa lukija kokee kertojankin kokeman tilanteen subjektiivisesti (Kurikka 2011, 87).

Suora nimeäminen eli teoksen tai hahmon nimen käyttäminen, on eksplisiittinen viittaus subtekstiin. Tekstien suhde toisiinsa on metonyminen, sillä maininta aktivoi joukon subtekstin ominaisuuksia, mikä puolestaan ohjaa lukemaan teosta subtekstin kautta. (Tammi 1991, 76–77.) Näkökulmana metonymia on reduktio eli laajempaa asiaa tarkastellaan supistetun määritelmän kautta. Laajan ja abstraktin asian ymmärtäminen helpottuu tai ainakin tuntuu helpommalta, jos asia esitetään konkreettisen käsitteen kautta³². (Burke 1945, 503, 506). Metonymia toteutuu vain, jos suhde reduktion ja laajan kokonaisuuden välillä on lukijalle tuttu (Kesonen 2007,167), mikä pätee myös tekstien väliseen merkitystenvaihtoon.

Kertoja käyttääkin puheessa tunnettuja ja eksplisiittisiä subtekstejä sekä huvittamaan että todentamaan väitteitään. Ennen kuin Mannan hieromasauvan hautajaiset ovat alkaneet, kertoja vertaa hieromasauvaa ja sen kohtaloa Lumikkiin. ”Siinä se makaa kuin lumikki lasiarkussa” (*EK*, 216). Lumikki lasiarkussa viittaa hahmon nimeä kantavaan kansansatuun *Lumikki* ja sen tiettyyn kohtaukseen. Sadussa Lumikki joutuu kauneutensa vuoksi kateellisen kuningattaren myrkyttämäksi. Lumikin tukijoukko eli kääpiöt eivät tohdi haudata Lumikkia tämän kauneuden vuoksi. Kääpiöt eivät ole valmiita luopumaan Lumikista.

Siinä he aikoivat haudata hänet, mutta hän näytti yhä terveeltä kuin elävä ihminen ja hänen poskensa olivat yhtä kauniin punaiset kuin ennenkin. Kääpiöt sanoivat: ”Mustaan multaan emme voi häntä haudata”. Ja niin he teettivät lasista läpinäkyvän arkun, jotta Lumikin voisi nähdä joka puolelta. (*Grimmin sadut 3: Lumikki* 2012, 92.)

Vertauksen kautta korostetaan Mannan hieromasauvaa kohtaan tuntemaa ihailua ja siitä luopumiseen liittyvää kaihoa, vaikka molempien kuolemassa on kyse valekuolemassa. Lumikin siksi, että hän herää sadussa jälleen henkiin, ja hieromasauvan siksi, että eloton esine ei voi kuolla. Hieromasauvan haudaus on kuin Lumikin kohtalo – tavallista elämän päättämisen meno juhlavampi. Kertoja onnistuu selittämään hieromasauvan hautaamisen saamia mittasuhteista viittaamalla *Lumikkiin*, mikä korostaa Mannan toimien mielettömyyttä.³³ Kertojan mielestä hieromasauvan ei kuulu saada näin inhimillistä kohtelua. Tähän ajatukseen kertojan yleisön on helppo samastua, sillä pienielektrooniikkaa ei normaalisti haudata maahan. Kertoja on

³² Puhuja esimerkiksi puhuu sydäimestä puhuessaan tunteista (Burke 1945, 506).

uskottava, koska hän ymmärtää hieromasauvan hautaamisen olevan järjetöntä ja tuntuu suhtautuvan siihen kuin vitsiin.

Heli osallistuu hieromasauvan hautajaisiin taloyhtiönsä pihamaalla, vaikka halveksii Mannan toimintaa. ”Olen kuolemankyllästynyt tähän Mannan hieromasauvahysteriaan” (EK, 216). Kertoja antaa lukijan tällöin ymmärtää toimivansa oman tahtonsa vastaisesti ja häpeävänsä ystävänsä liioiteltua toimintaa. ”Toivottavasti naapurit eivät kuule tätä” (EK, 217). Nähdäänkö kertoja ystävänä, joka tukee Mannaa tämän surussa? Vai onko kohtaaminen esimerkki kerronnasta, jossa kertoja pyrkii saamaan itsensä nähtäväksi alkuperäistä tilannetta paremmassa valossa? Helin lojaalius ei kuitenkaan ole kääpiöiden lojaaliuden kaltainen, sillä hän on valmis hautaamaan niin hieromasauvan kuin ystävänsä tunteet sitä kohtaan.

Kertoja saattaa kokea Mallan hieromasauvaa kohtaan tunteman innon ja kaihon mielettömänä, koska pitää Mallan parisuhdetta tyydyttävänä (ks. 88–89 tässä tutkielmassa). Kertoja itse pitää hieromasauvaa muovisena miehen korvikkeena, jolla paikataan miehen roolia tarvittaessa. Kertojan suhtautuminen muuttuu, kun Jarno haluaa hieromasauvan osaksi heidän yhteistä seksuaalista aktia. Silloin ”[s]auva osaa asiansa” (EK, 269).

Kirjailijan tai muun teoksen tuottamiseen osallistuneen fyysisen toimijan nimeäminen, erityisesti kontekstoituna, voi tuottaa metonymisen merkitysten siirtämisen (Tammi 1991, 78). *Ei kiitoksen* kertoja nimeää yhden subtekstin fyysisen toimijan romaanin loppukohtauksessa, jossa Heli ja Matti pohtivat avioliittonsa jatkoa: erotako vai ollako yhdessä? Sama kohtaaminen voidaan liittää teoksen tuotantoon liittyvän henkilön lisäksi myös tiettyyn elokuvaan ja kohtaukseen elokuvassa. Kertoja ei kohtauksessa paljasta, mihin päätökseen Heli ja Matti lopulta tulevat, vaikka kertoja itse on tapahtumahetkellä paikalla.

Matti tarttuu minua huterasti kädestä kiinni. Tulee mieleen Leif Wager, vanhat mustavalkoiset elokuvat. Puisto ja kaksi ihmistä täysin pihalla. [--] Hän vetää hiljaa henkeä ja avaa suunsa. Sanoakseen sen tai sanoakseen jotain muuta. Juuri silloin kirkonkellot puhkeavat soimaan jossain hyvin lähellä. (EK, 350–351.)

Viittaus kytkee tapahtuman ja Helin odotukset vanhoihin romanttisiin draamoihin, joista *Katariina ja munkkiniemen kreivi* (1943) edustuu päälimmäisenä elokuvassa miespääosaa näy-

telleen Leif Wagerin ja puistokohtauksen mainitsemisen kautta. Wager on 1900-luvun puolivälin miesnäyttelijä, joka teki tunnetuimman roolinsa juuri *Katariina ja munkkiniemen kreivi* -elokuvassa. Hänet tunnetaan yhä elokuvan tunnuslappaleena toimineen ”Romanssin” laulajana. Kappaleen on sanoittanut Reino Palmroth, ja sen puhujan rakkautta vannovat sanat³⁴ kuvaavat hyvin elokuvan yltiöromanttista tunnelmaa (ks. Honkala 2013, 28). Mikäli romaanin loppuratkaisua tulkitaan tämän viittauksen perusteella, on merkittävää, kumpi teoksista aktivoituu lukijan mielessä ja millä tavalla.

Kaarina Viitapohjan romaaniin perustuvassa elokuvassa sen sijaan kaksi kielletysti rakastunut nuorta päätyvät eroon toisistaan ja tämän myötä järkiavioliittoihin. Järkiavioliittojen päätyttyä vuosikymmenten kuluttua rakastavaiset löytävät takaisin toistensa luokse. Ovatko Heli ja Matti nämä yhteen palaavat rakastuneet vai pian romuttuvan järkiavioliiton osapuolia? Viittaavatko taustalla soivat kirkonkellot metonymisesti Matin ja Helin parisuhteen häihin vai hautajaisiin eli alkuun vai päätepisteeseen?

Puisto on *Katariina ja munkkiniemen kreivi* -elokuvassa paikka, joka toimii rakastavaisten suhteen alkulähteenä ja paikkana, jossa he kohtaavat toisensa uudelleen. Viitatus kohtauksen, elokuvan onnellisen lopun ja sanoitusten perusteella päättelen kertojan haluavan Matin tunustavan hänelle romanttista rakkautta romanttisten elokuvien tapaan. Se, että hän kuvaa ihmisten olevan täysin pihalla, kuitenkin poikkeaa mainitsemiäni subtekstien asetelmasta.

Se, että kertoja kuvaa ajatuksiaan ja tunteitaan suoralla intertekstuaalisella viittauksella, ei ole kerronnassa ainutkertaista. Kertoja välittää tuntemuksiaan esimerkiksi päätöksenteon vaikeudesta varioidessaan William Shakespearen *Hamlet*-näytelmästä repliikkiä ”[o]llako vai eikö olla, siinä pulma” (Shakespeare 1923 [suom. Paavo Cajander], 64). Subtekstin kohtauksessa Hamlet epäröi, onko parempi tuntea kärsimystä vai kuolla. Tämä *Hamletin* kohtaaminen on yksi viitatuimmista kohtauksista taiteissa, kun halutaan välittää vaikeiden ratkaisujen tunnetilaa (Vartiainen 2009, 239). Tällä perusteella voidaan olettaa lukijan tunnistavan kohteen, jolloin vedotaan vaikuttaessa selvästi tekstin itsensä lisäksi ulkopuolisen lähteestä aktivoituun tietoon.

³⁴ Reino Palmrothin ”Romanssin” (alkuperäinen 1943, tässä tutkielmassa 2005) ensimmäinen säkeistö: Sua vain yli kaiken mä rakastan/ sinä taivaani päällä maan/ minä maiset murheeni unohdan/ sinisilmiis kun katsoa saan.

Siteeraamalla ja varioimalla *Hamletia* kertoja ilmaisee toiveisiinsa ja haluihinsa liittyvää dilemmaa.

Tässä on jälleen ongelmanratkaisun paikka. [--]

Ollako vai eikö olla? Ollaan vaan! Ollaanhan? (EK, 156–157.)

Kertoja laajentaa sitaattia esittämällä siitä eri versioita. Virkkeiden välinen merkityssuhde on itsessään asioiden välillä puntaroivaa pohdintaa, mikä korostaa kertojan kokemaa valinnanvaikeutta. Lähimpänä alkuperäistä repliikkiä oleva ”Ollako vai eikö olla?” (EK, 157) punnitsee vaihtoehtoja: Kävisikö Heli ”suoraan kaluun kiinni” (EK, 157) vai antaisiko hän asioiden edetä omalla painollaan? Entä jos Matti ei silloin kiinnostu hänestä? Keskimmäinen ja huutomerkillä varustettu repliikin variointi on suurempi ilmaus siitä, että kertoja uskoo aviomiehen haluavan häntä. Viimeisen virkkeen propositionaalinen sävyartikkeli *–han* aktivoi kuitenkin epävarmuuden lausumassa (VISK 2008, §820) yhdessä kysymysmerkin kanssa. Liittämällä omaan epävarmuutensa paljon siteerattuun, banaalistuneeseen kohtaan kirjallisuudessa, kertoja liittää komiikan huoleensa.

Suora Hamlet-sitaatti esiintyy *Ei kiitoksessa* vain kerran, mutta ilmentää Helin tuntemuksia avioliittoaan ja erityisesti seksielämänsä kohtaan laajemminkin, sillä Heli tuntuu punnitsevan vaihtoehtojaan läpi teoksen. Kuten Hamlet-sitaatti, parisuhteen tilan punnitseminen on Helille arkipäivää. Heli toivoo ja tahtoo seksiä kiihkeästi, minkä ilmaiseminen saa Matin usein perään-tymään. ”Tässä me olemme; hän suojaamassa sukuelimiään kaksin käsin ja minä repimässä niitä kaksin käsin pois tieltä. Tämä on meidän avioliittomme kuva.” (EK, 117.) Helin on kuitenkin pakko yrittää, koska Matti ei tee aloitteita seksiin itsenäisesti. Heli puntaroi kielikuvallisesti kärsimyksen ja itsemurhan välillä. Heli vertaa yrittämistä itsemurhaan, koska yrittää vietellä Mattia, vaikka tietää sen päättyvän Matin torjuntaan. Tyydyttämättömän halun kanssa eläminen on Helille kuitenkin kärsimys.

5.3 Intertekstien Matti

Luvun neljä lopuksi esitin, että kertojalla on ollut mahdollisuus valita, mitä paljastaa ja miten asian esittää (vrt. Phelan 2005, 112). Kerrottua epäilemätön lukija luo mielikuvaa Matista kertojan perspektiivistä esitetyn kautta. Se, että Matti on seksuaalisesti haluton, on yksi kertojan

teeseistä. Koska kertojan oma seksuaalivietti on korkea, Matin matala libido korostuu. Syiksi Matin haluttomuudelle Heli epäilee muun muassa masennusta, tietokoneriippuvuutta, parempaa palkkatasoaan ja Matin kurinalaista lapsuutta.

Kertojan kyseenalaistava lukija etsii kuitenkin vaihtoehtoisia tapoja tulkita teosta. Kertojan tunneimpulssit eivät ole ainoa syy epäillä kertojaa. Seksi tuntuu olevan kertojalle pakkomielle, sillä kertomus Helin ja Matin avioliitosta keskittyy pitkälti Helin seksiin liittyvien haaveiden, odotusten ja tapahtumien kuvaukseen. Kertoja myös määrittää usein sekä Mattia että heidän avioliittoaan seksin määrän perusteella. Herää kysymys siitä, mitä tekijä haluaa *Ei kiitoksella* sanoa. Toinen teos voidaan olettaa tekijän lähteeksi (Tammi 1991, 70), jonka tavoittaminen saattaa avata tulkittavan teoksen piilomerkityksiä. Millaisena lukija tulkitsee Mattia ja koko teosta subtekstien kautta?

Palaan tarkastelemaan *Lady Chatterleyn rakastajaa*, sillä siinä kerronnan fokalisaatio vaihtelee. Cliffordin, eli Connie Chatterleyn aviomiehen, oma näkökulma tulee tällöin julki. Mikäli Cliffordin ja Matin olettaa olevan vastineita toisilleen, voi Matin käyttäytymistä tulkita Cliffordin tuntemusten kautta.

Connien seurassa hän oli hieman jäykkä. Hän tunsu olevansa Connielle kiitoksen velkaa kaikesta ja osoitti Connielle äärimmäistä kunnioitusta ja huomaavaisuutta, kunhan Connie vain soi hänelle ulkoista kunnioitusta. Mutta oli ilmeistä että hän salassa tunsu Connieta kohtaan kammoa. Uudellakin Akhilleuksella hänessä oli kantapää, ja tämän kantapään teitse nainen, sellainen nainen kuin Connie, hänen aviovaimonsa, saattoi kohtalokkaasti lamauttaa hänet. Hän vaelsi tietynlaisessa puolittain alamaisessa kammossa ja oli Connielle erittäin miellyttävä. Mutta kun hän puhutteli Connieta, hänen äänensä oli hieman kireä ja hän alkoi vaieta aina kun Connie oli läsnä. Ainoastaan ollessaan kahden rouva Boltonin kanssa hän tunsu olevansa herra ja isäntä. (LCR, 140.)

Vaimo esiintyy Cliffordin näkökulmasta kunnoitettavana, mutta pelottavana. Clifford näkee vaimonsa henkilönä, joka lamauttaa hänen toimintakykynsä. Matin sulkeutuneisuus on mahdollista selittää samalla tavoin.

Matti on hyvällä tuulella, viini on kiivennyt päähän yllättävän nopeasti. Hän jopa puhuu, osallistuu keskusteluun yllättävän aktiivisesti. Tämä on ikuinen ilmiö: sairaalaklovni on kotioloissa tosikko despootti. Kunpa hän olisi useammin humalassa. Alkoholi sopii hänelle. (EK, 44)

Illanistujaisissa Matti esiintyy sosiaalisesti aktiivisena, minkä Heli laittaa osin alkoholin piikkiin. Hän ei tiedä todellista syytä Matin vetäytymiselle kotona. Kertoja kuitenkin olettaa, että Matti pyrkii sulkeutumalla hallitsemaan häntä. Lukija voi tulkita eroa Matin olemuksessa kotona ja illanistujaisissa toisin käyttämällä Cliffordin tuntemuksia lukuohjeena. *Lady Chatterleyn rakastajan* perusteella jokin Helin ominaisuus – mahdollisesti hänen asenteensa Mattia kohtaan – saa Matin vetäytymään.

Heli huomaa muutoksen Matissa silloinkin, kun tämä keskustelee Internet-ystäviensä kanssa. Tällöin Matti ei ole nauttinut alkoholia, mikä kumoo kertojan väitteen siitä, että Matti on sosiaalinen vain humalatilansa vuoksi. ”Matti meilaa nyt pelikavereidensa kanssa. Silloin hänen hartiansa eivät ole jännittyneet eikä katse lasittunut.” (EK, 60.) Keskustellessaan muiden kanssa, Matin kehonkieli on avoimempi. Implisiittisesti kertojan kuvauksesta päättelen, että puhuessaan Helin kanssa Matin kehonkieli on jännittynyt, mikä viestii Matin jännittävän Helin seurassa olemista. Kuten Clifford rentoutuu avustajansa rouva Boltonin seurassa, Matti rentoutuu keskustellessaan Internetissä toisen naisen kanssa. Jokin naisessa saa Matin avautumaan ja tuntemaan olonsa hyväksi.

Intertekstuaalisuus auttaa tulkitsemaan *Ei kiitoksen* syvärakennetta, kun Valkosten perheen hahmojen nimet³⁵ assosioituvat sukunimeä myöten Kari Hotakaisen *Juoksuhaudantie*-romaaniiin (2002). *Juoksuhaudantie* kertoo tarinaa Matti Virtasesta, joka tekee kaikkensa saadakseen takaisin vaimonsa Helenan ja tyttärensä Sinin. Matti Virtanen päättää hylätä niin sanotun kotia ylläpitävän roolinsa ja ryhtyä miehiseksi mieheksi, jolla on vaimon unelmien mukainen rintamamiestalo. Ideasta tulee Matille pakkomielle, mikä vie miehen hulluuden partaalle.

Hotakaisen *Juoksuhaudantien* mies, Matti Virtanen, edustaa yhdellä yleisimmistä suomalaisista miehen nimistä suomalaista miestä itsessään (kts. Laakso 2014, 269–270). Tämä yhdistää

³⁵ Matti, Heli ja Sissi Valkonen.

Ei kiitoksen Matin muihin kirjallisuudessa esitettyihin Matteihin ja tätä kautta suomalaiseen mieheen yleensä.³⁶ Zacharias Topeliuksen *Maamme kirjan* (1875) ”Matti” antaa uuden näkökulman *Ei kiitoksen* Matin todelliseen luonteeseen. Siinä Mattia kuvataan suomalaisen miehen perikuvana omine vikoine ja ansioineen. Tarkastelen ensin Mattia suhteessa *Maamme kirjan* Mattiin, minkä jälkeen palaan *Juoksuhaudantiestä* tehtyihin tulkintoihin.

Maamme kirjassa Matin kuvataan olevan kiireetön, ”jäykkä ja juro”, ”tavallisesti harvapuheinen ja hiljainen” sekä ”rehellinen” (Topelius 1875, 149–150). *Ei kiitoksessa* Heli puolestaan kuvaa Mattia esimerkiksi näin:

Hän on pedantti, tunnollinen ja luotettava. [...] [H]än mumisee lauseensa niin epäselvästi, että toisinaan vain tyttäreemme osaa tulkata hänen puhettaan. Monet niistä lauseista saisivat jäädä kääntämättä. (EK, 8.)

Molemmat teokset kuvaavat Mattia luotettavaksi, epäsosiaaliseksi ja työnsä hiljalleen valmistavaksi. Sen sijaan vain Heli puhuu Matin luonteenpiirteistä lopuksi halveksivaan sävyyn, vaikka kuvaa Matissa olevan myös positiiviseksi katsottavia ominaisuuksia. Siinä missä *Maamme kirjan* Matti jättää kääntämättä pienimmät kivet, jättää *Ei kiitoksen* Matti vanhan videonauhurin viemättä kierrätykseen. Tällaisena suomalainen mies näyttäytyy toisaalta kertojan ja toisaalta implisiittisen tekijän näkökulmasta tarkasteltuna.

Ei kiitoksen kertoja korostaa miehen huonoja piirteitä ja omaa tuskaansa. Kertojan miestä kohtaan kohdistamat odotukset, itsellensä katsomansa etuoikeudet ja nykymiehen kritiikki todentavat implisiittisesti syntynyttä väittämää, että nyky-yhteiskunnassa mieheen kohdistuu moninaisten odotusten verkko.

[M]iehellä on oikeus kieltäytyä seksistä. Nykyaikana myös miehet saavat näyttää tunteensa. He saavat jopa itkeä. Saatanan tasa-arvo. (EK, 23)

Miehiin kohdistettujen odotusten täyttämistä ei helpota se, että nainen kieltää miehen omaamat feminiiniset piirteet, jos ne nähdään enemmän haittana kuin hyötynä. *Ei kiitos* osoittaa, että nainen odottaa miehen olevan samanaikaisesti sekä seksuaalisesti aktiivinen että rakas-

³⁶ Stereotyyppien edustaminen nimen kautta ei ole kirjallisuudessa harvinaista. Mattia suomalaisen miehen stereotyyppinä hyödynnetään esimerkiksi Karoliina Korhosen Finnish Nightmares -sarjakuvissa.

tava ja huolehtiva. Se kääntää vanhan naismyytin pääläelle, sillä rakkaus, hoiva ja seksuaalisuus, ovat perinteisesti äitiyteen ja tätä kautta naiseuteen liitettyjä ominaisuuksia (ks. Koivunen 1995).

Juoksuhaudantien tematiikka käsittelee myös tätä miehen ja sukupolven kriisiä, jossa miehen tehtävä on jakautunut. Yhteiskunta olettaa miehen olevan sekä miehinen mies että kodinhoitaja. Samanaikaisesti ihmissuhteet ovat muuttuneet yhteisöllisistä suhteista hyötysuhteiksi. (Turunen 2013, 124.) *Ei kiitoksen* ja *Juoksuhaudantien* miesten tavoitteet ja perheasetelmat eivät ole täysin yhtenevät. Sen sijaan teosten välillä voi havaita olevan temaattista samankaltaisuutta esimerkiksi aviokriisin ja miehen mielen ongelmien kautta. Lisäksi molemmissa teoksissa miehelle asetetaan samoja odotuksia, joskin *Juoksuhaudantiessa* sukupolvien väliset odotukset korostuvat.

He olivat vapauttaneet maan, naisen vapauttaminen ja kotirintaman huolto olivat jääneet minun sukupolvelleni. Ei heiltä herunut ymmärrystä minun sodalleni enkä sitä koskaan ollut varsinaisesti pyytänytkään. Ensimmäiset rintamamiehet väittivät, että meille maailma oli helppo. He palasivat rintamalta mieli palasina eivätkä voineet käsittää, miten kukaan sodan jälkeen syntynyt saattoi vakavissaan puhua ongelmista. (*Juoksuhaudantie*, 22.)

- Haluatsä että mä hieron sun niskaa niin tuo ”päänsärky” vai mikä se sitten ikinä onkin lähtee?
- Ei kiitos.
Älä sitten piipitä siinä kun kukkopilli! Nouse ylös ja ole mies! Kävele! Elä! Ole saatana olemassa! (EK, 194.)

Ei kiitos puolestaan kytkee *Juoksuhaudantien* kuvaamaan miehen kriisiin sen, mitä ”vapautettu nainen” mieheltä odottaa. Miehen ei tällöin suoda tuntevan väsymystä tai kipua, vaan hänen odotetaan ”olevan mies”. *Ei kiitoksessa* Heli edustaa naista, josta *Juoksuhaudantien* Matti puhuu. Naista, joka pärjää työelämässä, on luopunut siveellisen naisen vaateesta ja joka odottaa miehen hoitavan miehelle kuuluvien töiden lisäksi myös kotityöt kanssaan. Tämä kytkeytyy luvun 5.1 lopussa tekemääni tulkintaan historiallisen naisroolin rikkoutumisesta ja naisesta omaa etuaan tavoittelevana toimijana. Rooli yksinään ei murra kertojan uskottavuutta, mutta on osa sitä, koska kertoja sanoo olevansa rakastava ja huolehtiva puoliso.

Esimerkiksi mielen ongelmiin, merkkiin miehen heikkoudesta, *Ei kiitoksen* naiset suhtautuvat turhautuneesti.

Ilkalla on paniikkihäiriö. Hänen täytyy olla aina välillä omissa oloissaan.

- No just, Tipi tuhahtaa. [--] Siellä se saatanan paniikkihäiriöinen istuu!
En saa oltua hymyilemättä.
- Siis mä en jaksa ton kanssa! Aikunen mies ja tärisee tuolla omenapuun alla! [--]
Kuulostaa tutulta. Katson Mattia. Tunnistaako hän itsensä? Ei tietenkään. Hyvä jos nimensä muistaa. (EK, 46–47.)

Kertoja tyytyy aluksi selittämään tilannetta neutraalisti. Hymystä mainitseminen kuitenkin paljastaa, että Tipin turhautuminen herättää kertojassa samastamisen tuntemuksen. Tipin puhe herättää tällöin kertojan hahmossa myötämielisen affektin, kun ystävän mieheensä luoma iva huvittaa häntä. ”Aikunen mies ja [--]” repliikki viittaa siihen, että paniikkikohtauksesta johtuva käytös rikkoo täysi-ikäiselle miehelle asetettuja normeja.

Tipi kertoo ystävilleen, että Ilkka ei halua syödä lääkkeitä, koska pelkää niiden aiheuttavan riippuvuutta. Tällöin Heli kertojana ilmaisee tunnistavansa Tipin kuvauksen. Se, että kertoja hakee Matin katsetta, kertoo siitä, että Tipin sanoma koskee Helin mielestä myös Mattia. Vaikka ystävysten puhe kohdistuu tiettyyn ihmiseen, tuntuu ruokapöydässä olevan käynnissä keskustelu miehisyydestä yleisesti. Kertoja tulkitsee miesten paheksuvan naisten puheita, vaikka kertojan ajatusten ulkopuolisia viitteitä asiasta ei ole, sillä miesten puolustuspyrkimykset Tipi katkaisee nopeasti. ”Tipi kääntyy suoraan häneen [Roope] päin silmät raivoa pulputen.
– Mikä siinä on teille niin vaikeeta, siinä avun hakemisessa?” (EK, 48.) Miehen näkökulmaa asiaan ei tällöin esitetä, vaan se esitetään ainoastaan naisten, Tipin ja Helin, kautta.

Ystävysten illalliskeskustelun asetelma voidaan nähdä metonymisenä rakenteena. Naiset puhuvat miehistä ja tulkitsevat sitä, mitä miehet tuntevat ja mitä heidän kuuluisi tuntea. Keskustelu kuvastaa kuitenkin enemmän naisen omia tunteita ja sitä, mitä miesten tulisi naisten mielestä tehdä. Asetelma läpäisee koko *Ei kiitoksen*: Nainen pohtimassa ja esittämässä sitä, miten mies toimii ja tuntee. Esiin nousee kuitenkin se, mitä juuri nainen mieheltä odottaa ja missä mies naisen mielestä epäonnistuu. Tästä puheesta yleisö voi tehdä tulkintoja ja päätelmiä naisen omien tunteiden ja toimien välisestä ristiriitaisuudesta, mikä nostaa esiin implisiittisen tekijän intention. Se, mikä sisällöllisesti kuvaa miestä, korostaakin naisen tuntoa.

Matti ja Ilkka edustavat nykymiehen niin sanottua pehmoa puolta. Seksuaalisesti aktiivisia, Helin maailmassa miehisiä miehiä, edustavat *Ei kiitoksessa* Jarno ja Mannan aviomies Speedy.

Speedy on Mannan mies. Hän on muusikko. Ei sen niminen mies voi mitään muuta ollakaan.

- Se haluais seksiä joka viikko. Ei musta riitä sille! [--]
- Olisit iloinen. Mua vaan silitellään ku jotain keuhkotautipotilasta. Älä torju sitä. Älä aja sitä pois sun luota.

En haluaisi puhua tästä. Minulta ei oikein riitä myötätuntoa. Mannalla on mies, joka haluaa häntä ja sen mukana koko maailmankaikkeus. (EK, 28.)

Mattimeikäläisistä Speedy eroaa ensinnäkin harvinaisen nimensä ja halukkuutensa perusteella, jolloin hänet voi nähdä Mattien vastakohtana. Miehen nimenä toimiva Speedy on myös slangisana amfetamiinille eli keskushermostoa kiihdyttävälle huumausaineelle. Amfetamiinin vaikutus lisää voimakkuuden, seksuaalisuuden ja euforian tuntemuksia. Speedyn käytön haittavaikutuksina on kuitenkin käyttäjän sekavuus ja ärtyneisyys. (Päihdelinkki 2017.) Assosiaatio amfetamiinin ja Speedyn edustaman miestyypin välillä näyttäytyy metaforana. Miestyyppiin kuin huumeeseen mieltyvä nainen tuntee mielihyvää, ja hänen seksuaalisuutensa voimistuu. Riippuvuus voi kuitenkin aiheuttaa naisessa aggressiota ja kognition vääristymiä. Metaforan rinnalla Heli kertojana näyttäytyy entistä epäluotettavammalta kertojalta ja puhujalta, mikäli hänen ymmärryksensä koetaan vääristyneen (ks. Phelan 2005, 51).

Helin edustama ”vapautunut nainen” ei hyväksy naista, joka haluaisi rinnalleen mieluummin Matin kaltaisen perhettä ja kotia hoitavan miehen. Oletan, että Speedy ei osallistu kotitöihin, sillä Heli on tullut auttamaan ystäväänsä lastenhoidossa, jotta Manna pääsee suihkuun. Mannan kotona on lisäksi kertojan mukaan siivottu viimeksi kolme kuukautta sitten, ja silloinkin Mannan toimesta. *Ei kiitos* esittää naisen roolin ja rintaman olevan jakautunut miehen roolin rinnalla, mikä puoltaa tulkintaani siitä, että *Ei kiitos* esittää naiseuden kriisiä, vaikka kertoja itse pyrkii kuvaamaan miehisyyden murtuneisuutta ja sen seurauksia.

Ei kiitos on teos, jonka kertomistilanne rakentuu minäkertojan kuvaamista tapahtumista, joihin kertoja on itse ollut osallisena. Tapahtumat eksplisiittisesti kuvaavat Helin ja Matin avio-kriisiä, jonka syitä ja seurauksia kertoja esittää. Päälimmäiseksi syyksi avioelämän epäonneen

kertoja esittää aviomiehen käyttäytymisen, minkä seurauksena hän on päätenyt avioliiton ulkopuoleiseen suhteeseen. Kokevan minän mieli kietoutuu osaksi kerrontaa, minkä vuoksi tapahtumahetkeen liitetty tunteet voidaan havaita. Tunteitaan ja toiveitaan kertoja kuvaa suoraan ja esimerkiksi intertekstuaalisten viittausten kautta. Osa kerronnasta havaittavista piirteistä välittää näitä kertojan tiedostamatta, mikä etenkin intertekstuaalisuuden kautta rakentaa implisiittisen tekijän intentiosta tehtävää mielikuvaa.

Asetelma, joka teoksesta välittyy implisiittisemmin, on seuraava: Kertojana toimiva nainen koettaa esittää miehen epäonnistumista ja tätä kautta selittää omia kyseenalaisia ratkaisujaan. Kerronta paljastaa kuitenkin naisen, joka tulee puhuessaan osoittaa omien toimiensa mielettömyyden. Miehen kriisiä kuvaava puhuja näyttää olevansa kriisissä itsekkin, mikä ironisoi kertojan ja vähentää kertojan luotettavuutta puhujana, sillä samanaikaisesti kertoja tulee kritisoineeksi omaa tilaansa. Avoin loppuratkaisu, jossa on ehdotettu pariterapiaa, saa jatkoa siitä, että kertojan yhdeksi yleisöksi voidaan mieltää terapeutti. Nainen, joka on ensin toivonut miehensä menevän ammattiauttajalle, osallistuu terapiaistuntoon itse. Kertomiensa tapahtumien keskellä kertoja liittyy tilanteeseen ja Mattiin kysymyksiä, joiden alkuperä voisi olla terapiaistunnosta. Kertoja esimerkiksi pohtii, mitä miehessä rakastaa, mitä onnellisuuteen vaaditaan ja kuinka rakastaa ihmistä, jolle mikään ei riitä. Jokainen kysymys voisi olla terapeutin Helille esittämä tilanteessa, jossa pyritään muuttamaan Helin ajattelutapoja. Tarve tiettyjen ajattelutapojen muuttamiselle esittää, että kertojan omaama arvomaailma on yhteisöllisestä näkökulmasta näiltä osin vääristynyt.

Kertoja sanoo kaipaavansa seksuaalista rakkautta, mutta analyysi osoittaa kuitenkin naisen odottavan myös romanttista ja henkistä yhteyttä. Kerronnasta välittyy erilaiset tunteisiin perustuvat epärationaaliset toimintatavat. Tunteikkuus näkyy myös siinä, että kertoja ei pysty hillitsemään itseään, vaan kerrontaa ohjaa myös kokevan minän tunteet.

6 Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen analysoinut Anna-Leena Härkösen *Ei kiitos* -romaanissa käytettyjä retorisia keinoja ja tarkastellut kertojan luotettavuutta retorisena puhujana. Kiinnostuksen kohteena tutkielmassani on ollut se, millaisilla keinoilla kertoja pyrkii vaikuttamaan vastaanottaansa niin tarinamaailmassa kuin kerronnassa. Tavoitteeni oli analysoida, kuinka retoristen keinojen analyysi ohjaa kertojasta tehtävää ja tätä kautta koko teoksesta tehtävää tulkintaa sekä tavoittaa kertojan intention lisäksi implisiittisen tekijän intentio. Tässä yhteydessä haluan sanoa, että *Ei kiitoksen* retoriset keinot eivät nouse päällimmäisenä esiin teosta lukiessa. Näkökulma kuitenkin mahdollistaa lukuisten retoristen keinojen analysoinnin teoksesta ja vaikuttanut etenkin siihen, millaista mielikuvaa henkilöahmoista lukija mielessään rakentaa.

Hypoteesini mukaisesti Helissä voidaan havaita epäluotettavan kertojan piirteitä, mutta retoristen keinojen analyysi saa tukea implisiittisen tekijän ja epäluotettavuuden tapoja jaottelevalta teoriasta. *Ei kiitoksen* kertojaa ei kuitenkaan voida tulkita kauttaaltaan epäluotettavaksi, vaan kertojan epäluottamusta lukijassa herättää erityisesti kertojan arvomaailma. Kertojan korostunut tarve perustella näkemystään on ominaisuus, joka lisää kertojan luonteen epäluotettavuutta, koska asiaansa uskovan puhuja ei tarvitse runsaita vakuutteluja, jos hänen teoksensa on helposti mielletävissä oikeaksi. Kertoja suhtautuu ironisesti läheisiinsä käyttäen tätä välillä hyödykseen tarinamaailmassa ja välillä kerronnassa. Huomioitavaa kuitenkin on, että kertoja itse ironisoituu esimerkiksi kritisoidessaan miehen feminiinistä käytöstä, jota kuitenkin oman hyötynsä rajoissa mieheltä samanaikaisesti toivoo. Arkipäivässä ”ei kiitos” on kohtelias vastaus jonkun tarjotessa jotain, mitä vastaanottaja ei halua. *Ei kiitoksen* kertojan esityksessä se edustaa kohteliaan ilmaisun sijaan miehen käyttäytymistä, jota kertoja halveksii. Analysoidessa teoksen retoriikkaa ja kertojaa ”ei kiitos” on havaitsevan lukijan vastaus kertojan primääristi tarjoamalle näkökulmalle, jossa mies on velto ja nainen tämän uhri ja tämän myötä oikeutettu pettämään.

Tutkimusmetodini yhdistää toisiinsa erilaisia retoriikkaan liittyviä teorioita: retoriikan perusteita, erilaisia vaikuttamisen tasoja sekä vaikuttavia yksityiskohtia (samastaminen, ironia, af-

fektiivisuus). Niiden kautta teoksen retoriikkaa voidaan tulkita monelta eri taholta ja eri teorioissa on tutkielmani perusteella osoitettavissa analyttisesti hyödyllisiä risteämäkohtia. Pro gradu -tutkielmani on kuitenkin verrattain lyhyt osoittamaan näiden teorioiden saumattoman yhteensopivuuden, eikä se ole ollut tutkielmani tavoitteena. Retorisen kertomusteorian mukaisesti *Ei kiitoksessa* voidaan nähdä olevan useita vaikuttamaan pyrkiviä tahoja ja sen myötä myös useita vastaanottavia yleisöjä. Näkökulma osoittautui tutkielmassa haastavaksi, mutta tulkinnallisesti merkittäväksi. Esimerkiksi Aristoteleen retoriikanteorian soveltaminen äänettömään, implisiittiseen vaikuttajaan on osin mahdotonta. Olen kuitenkin *Ei kiitoksesta* eritellyt implisiittisen tekijän intentiota rakentavia tekijöitä, mikä puolestaan vaikuttaa mielikuvaan implisiittisen tekijän luonteesta. Intentio ohjaa myös sitä, miten kertojan tarinointia voidaan tulkita.

Tutkielmassa tehdyt huomiot noudattavat James Phelanin (2005, 23) erittelemiä vuorovaikutustasoja, sillä retoriset keinot ja niiden yleisöt jakautuvat hahmojen välille tarinamaailmassa, kertojan ja kerrotun suhteeseen sekä implisiittiseen tekijään ja lukijaan. *Ei kiitoksessa* kertova ja kokeva minä kietoutuvat toisiinsa, minkä vuoksi raja tasojen välillä on paikoin häilyvä. Se, että kertova ja kokeva hahmo on *Ei kiitoksessa* sama, vaikuttaa siten, että kertojan luonteen arviointi korostuu. On myös huomattava, että henkilöhahmojen toimet ovat kertojan tulkinnalle alisteisia, esimerkiksi kun Heli tulkitsee ystävänsä Mannan parisuhdetta oman arvomaailmansa vuoksi väärin.

Olen tutkielmassani painottanut erityisesti *Ei kiitoksen* kertovaa ja kokevaa hahmoa, Heliä. Helin rinnalla tutkielmassani olen tehnyt tulkintoja Helin aviomiehestä Matista ja tälle asetetusta sukupuoliroolista, sillä hän nousee monessa yhteydessä Helin vastinpariksi. *Ei kiitosta* aikaisemmin käsitelleessä tutkimuksessa Jukka Sahlberg tulkitsee Mattia lapsuuden traumojen vuoksi seksiä pakenevana miehenä ja naisen tämän seksuaalisen vallankäytön uhrina. Muutos Matissa on kuitenkin tapahtunut Helin ja Matin avioliiton aikana. Matin sulkeutunut käyttäytyminen korostuu Helin ollessa läsnä mahdollisesti Helin hyökkäävyyden ja jatkuvien odotusten vuoksi. Heli vaatii Mattia avautumaan, mutta harvoin jättää Matin kommentit arvostelunsa ulkopuolelle.

Heli esittää ensisijaisesti avioliittonsa ongelmaksi miehensä matalan libidon. Avioliiton ongelmat eivät kuitenkaan todellisuudessa ratkea seksillä, vaan Heli esimerkiksi intertekstuaalisten

viittausten, raskaushaaveiden ja Jarnoon kohdistamien tunteidensa perusteella tahtoo fyysisen rakkauden ohella romanttista rakkautta. Avioliiton ulkopuoleinen suhde on tunnekuohui- sen kertojan tapa tavoitella tätä kombinaatiota.

Helin intentiona on puolustaa tarinaa kertomalla omia toimiaan. Hän väittää olevansa oikeutettu syrjähyppyyn ja käyttäytymisensä johtuneen aviomiehen ongelmista. Nämä ovat teesejä, joita Heli toistaa sekä tarinamaailmassa että kertojana. Lukija, joka eläytyy kertojan päätöksellä kuvaamiin tilanteisiin ja tunteihin, hyväksyy Helin väittämän. Kerronta synnyttää tällöin myötätuntoisen affektin lukijassa, mihin kertoja onkin pyrkinyt. Tällöin kertojan retoriikka, joka rakentuu etenkin yksityiskohtaisesta tarinankerronnasta ja kertojan epätoivoa välittävien ja osoittavien asioiden toistamisesta, on onnistunutta. Näitä kahta kertoja korostaa erilaisilla retorilla yksityiskohdilla, joita ovat esimerkiksi tehokkaat lausemuodot, luettelot, ironia ja metaforat sekä voimasanat. Esimerkkinä voimasanojen ja voimakkaiden sanavalintojen affektiivisuudesta olkoon kertojan Matista käyttämä nimitys ”vitun vartijakapo”, joka kavahtuttaa ja assosioi Matin osaksi negatiivisia merkityksiä.

Kertojan puheessa ja toimintatavoissa on jotain ristiriitoja sekä ominaisuuksia, jotka murtavat kertojan uskottavuutta puhujana ja luotettavuutta kertojana. Kertojan kolme päätehtävää ovat kertominen, havaitseminen ja tulkinta sekä arviointi. Kertojan toimia ja tapahtumia koskevat tiedot ovat totta tai niiden kyseenalaistaminen ainakin vaikeaa. Siinä, miten *Ei* kiitoksen kertoja osaa tilanteista tulkitsee, voidaan puolestaan nähdä mahdollisuus epäluotettavuuteen. Kuitenkin koska tapahtumiin osallistuvan minäkertojan näkökulma on aina subjektiivinen ja rajoittunut, en näiden kahden päätehtävän perusteella sanoisi kertojaa epäluotettavaksi kuin paikoin. Sen sijaan kertojan arvomaailma ja eettisten periaatteiden osa-alue korostuu kertojan epäluotettavuutta arvioitaessa, jolloin myös kertojan eetos kärsii.

Helin ryhtyminen seksisuhteeseen ei ole ainoa kertojan löyhää moraalaa toteuttava toiminta. Kertoja esimerkiksi sanoo toistuvasti olevansa rakastunut mieheensä, mutta luetteloi Matin negatiivisia ominaisuuksia eri keinoin, mikä ei implikoi pyyteetöntä rakkautta. Heli myös pakottaa, uhkailee ja toimii avioliittonsa pelastamiseksi pitkälti tunneimpulssiensa perusteella. Näistä toimista pettäminen on kärkein teko, jolla kertoja koettaa saada haluamansa. Teot eivät kuitenkaan palvele tarkoitusta, sillä mies esiintyy teoksessa naisen mahdottomien halujen

ristipaineessa, mikä on mielestäni yksi implisiittisen tekijän intentioon liitettävä teesi. Läpi teoksen kantava asetelma, jossa nainen osoittaa miehisyyden raamit, Matin banaali nimi ja intertekstuaalisuus kytkevät Matin kokeman ristipaineen yhteiskunnallisiin paineisiin.

Dialogin tarkastelu osoittaa, että Heli lisää voimasanojen käyttöä hermostuessaan, vaikka paheksu tarinamaailmassa niiden käyttöä. Samoihin hetkiin liittyy voimakkaita toimia ja reaktioita, jotka Heli kohdistaa tarinamaailmassa esiintyvään vastapuoleensa. Henkilöhahmojen ta-soisesta Helistä poiketen kertoja käyttää kerronnassa voimasanoja läpi teoksen, mikä on yksi merkki siitä, että tunteet ohjaavat toimien lisäksi kerrottua. Sama impulssisuus korostuu analysoitaessa tekstin visuaalista kohosteisuutta, kuten kursiiveja. Kursivoituja virkkeitä, joissa kertoja apostrofisesti puhuttelee henkilöä tarinamaailmassa, olen tulkinnut kertojan itsehillinnän rakoiluksi, mitä implisiittinen tekijä haluaa korostaa.

Liiallinen tunteikkuus ja todistelu heikentävät kertojan luotettavuutta, sillä sekä kertojan teot että kertojan argumentit eivät tällöin ole rationaalisia, vaikka kertoja niin väittää. Kun lukija huomaa kertojan olevan epäluotettava tai epäuskottava, voi hän alkaa epäillä kerrottujen kuvausten todenmukaisuutta. Tällöin kertoja-Helin pyrkimys puolustaa toimiaan epäonnistuu ja hänen asianosaisuutensa paljastaa kertojan kritiikittömän suhtautumisen itseensä. Sen sijaan kritiikki kohdistuu aviomieheen ja ystäviin.

Myös se, että kertoja ei tunne syyllisyyttä avioliiton ulkopuoleisesta suhteesta, saa kertojan näkökulmaa hyväksymättömän lukijan tulkitsemaan kertojaa moraalisesti epäluotettavana puhujana. Heli valitsee Matin vasta, kun Jarno ei tarjoa Helille uskollisuutta ja hellyyttä. Kertoja sivuuttaa oman syyllisyysaspektinsa tarinamaailmassa myös silloin, kun tuomitsee Matin ystävättären omista teoistaan huolimatta. Sen sijaan kertoja hyökkää ja ikään kuin rankaisee aviomiestä kertomalla omasta suhteestaan.

Vaikka yleisöön, joista yksi on lukija, on pyritty vaikuttamaan monin tunnetta synnyttävin ja niihin vetoavin keinoin, olen tulkinnut romaanin olevan ensinnäkin pettäneen naisen itseään puolustava esitys enemmän kuin avioliittonsa ongelmista kertova vaimo, jonka aviomies pihtaa seksiä valtaa käyttääkseen. Seksipakolaisen sijaan esimerkiksi implisiittiset intertekstuaaliset kytkökset mahdollistavat tulkinnan, jonka mukaan Matti pakenee seksiä ja avioliittoaan masennuksen vuoksi. Toiseksi kiihkeä, kiroileva ja vanhasta naisroolista irtautunut Heli edustaa

kuvauksensa mukaan modernia ja niin kutsutusti vapautunutta naiseutta, joka samanaikaisesti kritisoi miehisyyden kriisiä. Tällainen mielikuva Helistä välittyy tekstistä eksplisiittisesti. *Ei kiitoksessa* Heli kuitenkin näyttäytyy tässä tutkielmassa tuottamani analyysin kautta tunteidensa ajamana ja romanttista rakkautta erotiikan ohella kaipaavana naisena, mitkä ovat perinteisesti naistapaiseksi miellettyjä piirteitä henkilössä. Tällöin kriisiin ajautuu myös nainen, mikä ironisoi Helin miehen kriisin kuvaajana ja kritisoijana. Sen sijaan että naisella olisi oikeus hakea tyydytyksensä muualla, kohtaa havaitseva lukija myötätunnon Mattia kohtaan. Henkistä yhteyttä kaipaava ja masennusta poteva Matti näyttäytyy fyysisen pettämisen tehneen ja Mattia painostavan Helin rinnalla miehenä, joka kaipaakaan irtiottoa häneen kohdistetusta ristipaineesta. Näin siitäkin huolimatta, että Matti on pidemmän aikaa avautunut Internetissä toiselle naiselle.

Vaikka *Ei kiitos* sisältää seksiä, kiro sanoja ja aviorikostaan puolustavan naisen, en väitä romaanin naisen pelkästään rikkovan normeja. Loppuen lopuksi syrjähyppy on ajanut tulkintani mukaan myös kertojan henkilökohtaisen kriisin huippuunsa. Naisen avioliiton ulkopuolinen seksisuhde ei lopulta tuota naiselle iloa, vaan päättyy hylkäykseen, jota hän on pelännyt. Lisäksi Heli esiintyy loppujen lopuksi perinteistä naistapaa edustavana subjektina vastoin omaa esitystään. Teoksen retoriikka päättyy tällöin vetoamaan vakiintuneisiin käsityksiin moraalisen kentällä, kun tarinan vaihtoehtoinen tulkinta asettuu kertojan näkemystä vastaan ja kannattamaan tasa-arvoa.

Seuraavaksi esitän muutamia mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Johdannossa esitin, että *Ei kiitoksesta* on tehty näytelmä- ja elokuvasovitukset. Yhdistämällä retoriikantutkimukseen adaptaatiotutkimusta voitaisiin selvittää, kuinka *Ei kiitoksen* kirjallisen tason retoriikka sovituu audiovisuaaliseen muotoon? Toimiiko retoriikka samoilla vuorovaikutuksen tasoilla ja keinoilla *Ei kiitoksen* audiovisuaalisessa muodossa? Oletettavasti mediumin muutos kirjallisesta audiovisuaaliseksi pitäytyy klassisen retoriikan peruseräpäteessä ethoksesta, pathoksesta ja logoksesta, mutta esimerkiksi tunteiden välittymiseen pyritään kirjallisesta muodosta poikkeavilla keinoilla.

Intertekstuaalisuutta käsittelevässä luvussa mainitsin *Ei kiitoksen* kytkeytyvän uskottomuuskertomusten vyyhtiin. Tutkielmassani olen tulkinnut *Ei kiitosta* yhden uskottomuuskertomusten genreä edustaneen subtekstin kautta, mikä syvensi teoksen tulkintaa. Tällä perusteella

olisi mielenkiintoista tulkita *Ei kiitosta* myös laveampaa uskottomuuskertomusten otantaa vasten. Esimerkiksi missä tilanteessa muiden subtekstien naiset ovat päätyneet avioliiton ulkopuoleiseen suhteeseen? Esitetäänpö myös heidän olevan ensisijaisesti tilanteessa, jossa ei naisen näkökulmasta katsottuna ollut muuta vaihtoehtoa, vai onko pettäminen tapahtunut täysin himon saattamana? Muuttuuko naisten voimasanojen käyttö heidän kiihtyessään? Millaisina kertomusten aviomiehet edustuvat? Retoriikan johdattama oletukseni on, että naisen näkökulmaa painottavissa teoksissa aviomies kuvataan harvoin positiivisia mielikuvia luovasti.

Analyysini yhtenä huomiona on, että yleisö, jolle kertoja tarinaa kertoo, on lukijan ohella terapeutti. Tämän myötä ehdotin, että *Ei kiitoksen* kertovat osuudet voitaisiin jaotella kuvaukseen, kokevan minän mielen esitykseen vapaan epäsuoran esityksen kautta ja kertojan terapeutin sanoja pohtivaan miljööseen. Mielenkiintoista on, kuinka *Ei kiitosta* voisi tulkita näiden jaotteluiden kautta. Mikä on puhdasta kerrontaa, mikä kokevaa minä ja mikä kaikua terapiasta?

Lähdeluettelo

Kohdeaineisto

Härkönen, Anna-Leena 2008. *Ei kiitos (=EK)*. 3. painos 2009. Keuruu: Otava.

Muu kaunokirjallisuus

Grimm, Jacob ja Grimm Wilhelm 2012. Lumikki. *Grimmin sadut III - Lumikki*. Toimittaneet ja suomentaneet Raija Jänicke ja Olli Suominen. Helsinki: Tammi, 83–94.

Hotakainen, Kari 2002. *Juoksuhaudantie*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Lawrence, David 1989 [alkuperäinen 1928]. *Lady Chatterleyn rakastaja*. Suomentanut Marja Alopaeus. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Palmroth, Reino 2005 (alkuperäinen 1943). Romanssi. *Love. Kun katsoit minuun*. Helsinki: F-kustannus (nuotti julkaistu teoksessa Warner Chappell Music Finland Oyn luvalla), 48.

Shakespeare, William 1923 [alkuperäinen 1601]. *Hamlet - Tanskan prinssi*. Suomennosa Paavo Cajander. Selitykset Viljo Tarkiainen. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura.

Topelius, Zacharias 1876. Matti. *Maamme kirja*. Suomentanut Johan Bäckwall. Helsinki: Hufvudstadsbladetin kirjapaino, 148–152.

Teorialähteet

Andersson, Lars & Trudgill, Peter 1990. Swearing. Bad language. Oxford: Blackwell, 53-66.

Aristoteles 2012 (alkuperäinen suomennos 1997). *Retoriikka. (Rhetorica) Teokset IX*. Suom. Paavo Hohti & Päivi Myllykoski. Selitykset laatinut Juha Sihvola. Toimittaneet Simo Knuuttila, Ilkka Niiniluoto, Juha Sihvola & Holger Thesleff. Helsinki: Gaudeamus, 1–156.

Barthes, Roland 1970. *S/Z*. Pariisi: Seuil.

Booth, Wayne C. 1991 (alkuperäinen 1961). *The Rhetoric of Fiction*. Lontoo: Penguin.

Burke, Kenneth 1945. The Four Master Tropes. *A Grammar of Motives*. New York: Prentice Hal, 503–517.

Burke, Kenneth 1969 (alkuperäinen 1950). Introduction. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley and Los Angeles: University of California press, xiii–xv.

Burke, Kenneth 1969 (alkuperäinen 1950). The Range of Rhetoric. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley and Los Angeles: University of California press, 1–46.

Burke, Kenneth 1969 (alkuperäinen 1950). *Traditional principles of Rhetoric. A Rhetoric of Motives*. Berkeley and Los Angeles: University of California press, 47–180.

Chatman, Seymour 1978. Discourse: covert versus overt narrators. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London: Cornell University Press, 196–260.

Cohn, Dorrit 2006. Lyhyt sanasto. *Fiktio mieli*. Suomentaneet Paula Korhonen, Markku Lehtimäki, Kai Mikkonen ja Sanna Palomäki. Helsinki: Gaudeamus, 267–269.

Griffin, Em 2012. Uncertainty Reduction Theory of Charles Berger. *A First Look at Communication Theory*. New York: McGraw-Hill, 125–137.

Haapanen, Pirkko 1996. Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. *Pelkkää retoriikkaa*. Toimittaneet Kari Palonen ja Hilka Summa. Tampere: Vastapaino, 23–50.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013. Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toimittaneet Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 247–269.

Heikkinen, Anu 2016. Vittu on myöhempi tulokas - kirosanat suomalaisessa kirjallisuudessa. *Ylen kulttuurcocktail*. (<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/10/07/vittu-myohempi-tulokas-kirosanat-suomalaisessa-kirjallisuudessa>, 5.2.2014).

Hekanaho, Pia 2011. Teksti, lukija ja affekti. *Avain* 4/2011, 35–52.

Helle, Anna 2013. Tulkinnallinen horjuvuus ja affektit – Kuolema Monika Fagerholmin Amerikkalaisessa tytössä ja Sähkenäyttämössä. *Avain* 1/2013, 5–22.

Helle, Anna ja Hollsten, Anna 2016. Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten kautta. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 7–34.

Helle, Anna 2016. ”On olemassa kivun alue minne vitsi ei yllä”. Harry Salmenniemen *Texas, sakset* ja väkivaltaiset affektit. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 108–127.

Hjort, Minna 2007. Kirosana vai voimasana ja muita karkeita terminologisia pohdintoja. Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän (VAKKI) julkaisut N:o 34. VAKKI-symposiumi XXVII *Ikä ja kieli*. Toimittaneet N. Niemelä ja E. Lehtinen. Vaasa: Vaasan yliopisto. (http://www.vakki.net/publications/2007/VAKKI2007_Hjort.pdf, 07.10.2016)

Honkala, Satu 2013. Elokuviin esittely ja analyysi. *Viulunsoittaja vanhassa suomalaisessa mustavalkoelokuvassa*. Helsinki: Metropolia, 19–45.

Hosiaislouma, Yrjö 2003. *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Huotari, Lyydia 2016. Kirosojen esiintyvyydet ja numeerinen kieliaineisto. *Havainnointitutkimus Jyväskylän toisen asteen oppilaiden kiroilusta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 16–22.

Härkönen, Anna-Leena 2011. Kirjoita yksi lause. *Miten kirjani ovat syntyneet 5 - Kirjailijoiden studia litteraria 2011–2012*. Toimittanut Markku Turunen. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö, 169–196.

Jokinen, Arja 2016. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Toimittaneet Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino: Tampere, 337–368.

Kantola, Janna 2001. Runoja, metaforia ja symboleja. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toimittaneet Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 272–289.

Karhunen, Maiju 2015. Suomen kieli soveltuu hyvin kiroiluun. *Savon Sanomat* 09.02.2015. (<http://www.savonsanomat.fi/kotimaa/Suomen-kieli-soveltuu-hyvin-kiroiluun/521539>, 10.3.2017)

Karkulehto, Sanna 2013. Sukupuoli, seksuaalisuus ja valta. *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toimittaneet Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 109–123.

Keskinen, Mikko 2001. Teksti ja konteksti. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toimittanut Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 91–116.

Kesonen, Kaisa 2007. Metonymia – metaforaan liittyvä kielikuva. *Lentävä hevonen – välineitä runoanalyysiin*. Toimittaneet Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 167–189.

Kinnunen, Aarne 1994. Huumorin ja koomisen tekemisestä. *Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö, 70–117.

Kielitoimiston ohjepankki 2015. *Kirjainlyhenteet*. Lyhenteet: isot vai pienet kirjaimet? Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/kirjainlyhenteet/ohje/258>, 13.4.2017)

Kielitoimiston ohjepankki 2015. *Tekstin korostuskeinot*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/41>, 04.02.2017)

Kielitoimiston sanakirjan sähköinen versio 2016. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy. (<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi>, 9.10.2016)

Koivunen, Hannele 1995. *Madonna ja huora*. Helsinki: Otava.

Kulonen, Ulla-Maija 1990. Miten suomalaiset kiroilivat ennen kristinuskoo? *Kielikello* 1/1990. (<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=784>, 12.10.2016)

Kupiainen Unto 1972. *Lyhyt runousoppi – Yleisen kirjallisuustieteen alkeet*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Kurikka, Kaisa 2016. Kolmen pisteen tunteet. Irmari Rantamalan *Harhama* ja eksessin affektit. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 85–107.

Laakso, Maria 2014. Henkilönimet komiikan tuottajina. *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Tampere: Tampere University press, 259–275.

Leiwo, Matti; Luukka, Minna-Riitta ja Nikula, Tarja 1992. Pragmatiikka ja vaikuttaminen. *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Viestintätieteiden laitoksen julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 92–101.

Lyytikäinen, Pirjo 2016. Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Johdatusta tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 37–57.

Makkonen, Anna 1991. Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toimittanut Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 9–30.

Mäntynen, Anne ja Sääskilahti Minna 2012. Uusi retoriikka genrejen tutkimuksessa. *Genreanalyysi - tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 194–207.

Ngai, Sianne 2005. Afterword: on disgust. *Ugly feelings*. Cambridge: Harvard university press, 332–354.

Nünning, Ansgar 2005. Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches. *A Companion to narrative theory*. James Phelan and Peter J. Rabinowitz (eds.). Malden MA and Oxford: Blackwell. 89–107.

Nykänen, Elise ja Koivisto, Aino 2013. Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 9–56.

Phelan, James 2005. *Living to Tell about it. Rhetoric and ethics of character narration*. Ithaca and London: Cornell university press.

Puro, Jukka-Pekka 1998. *Puhetaidosta retoriikkaan, vai oliko se päinvastoin*. Tiedotustutkimus 21:3, 82–91. (<https://www15.uta.fi/kirjasto/nelli/verkkoaineistot/yht/puro.pdf>, 06.01.2017)

Rahtu, Toini 2006. Mitä ironia on ja ei ole? *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 37–36.

Rahtu, Toini 2006. Kaikua? *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 155–161.

Ratia, Taina 2007. Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. ”Niin kuin äärimmäistä olisi kutsuttu”. *Lentävä hevonen – välineitä runoanalyysiin*. Toimittaneet Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 121–143.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1991 (alkuperäinen 1983). Kerronta: tasoja ja ääniä. *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 110–134.

Sahlberg, Jukka 2009. Subjekti, identiteetti, minuus. *Hyvin toimeentulevat irralliset. Opettajan representaatioita suomalaisissa romaaneissa*. Tampere: Tampere University press, 49–60.

Sahlberg, Jukka 2009. Härkönen: seksipakolainen Matti. *Hyvin toimeentulevat irralliset. Opettajan representaatioita suomalaisissa romaaneissa*. Tampere: Tampere University press, 309–315.

Salin, Sari 2003. Vaarallinen trooppi. Ironian kaksijakoinen historia. *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta ja retoriikasta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 183–215.

Summa, Hilka 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. *Pelkkää retoriikkaa*. Toimittaneet Kari Palonen & Hilka Summa. Tampere: Vastapaino, 51–83.

Suoninen, Eero 2016. Vuorovaikutuksen mikromaisen analysoiminen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Toimittaneet Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino: Tampere, 313–336.

Tammi, Jari 2002. Suuri kirosanakirja. 2. laitos. Helsinki: Kuippana.

Tammi, Pekka 1991. Tekstistä, subtekstiä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Johdatusta Kiril Taranovskin analyysimetodiin. *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toimittanut Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 59–103.

Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä: Gaudeamus.

Tiittula Liisa ja Nuolijärvi, Pirkko 2013. Puhuttu kieli suomenkielisessä kotimaisessa kirjallisuudessa. *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 77–234.

Turunen, Risto 2013. Matti Virtasen kriisi. *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toimittaneet Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 124–126.

Valkama, Maria 2014. Dionysos maanpaossa. *Niin & näin* 1/2014, 151–153.

Vartiainen, Pekka 2009. *Länsimaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: BTJ Finland Oy.

VISK 2008/2017. *Iso suomen kielioppi* (verkkoversio). Toimikunta: Auli Hakulinen, Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Heinonen ja Irja Alho. (<http://scripta.kotus.fi/visk/> 1.3.2017)

Verkkolähteet, joiden kirjoittajaa tai toimittajaa ei ole mainittu

Otavan kirjasto 2014. *Veijo Meri -palkinto Anna-Leena Härköselälle*. (http://otavankirjasto.fi/wp-content/uploads/Otavan-Kirjas%3%A4%C3%A4ti%C3%B6_Veijo-Meri-_palkinto-2014.docx, 3.2.2017)

Päihdelinkki 2017. *Amfetamiini*. (<http://www.paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/pikatieto/amfetamiini>, 19.2.2017)

Vuoden 2008 myydyimmät kirjat. *Kustantajat*. (<http://www.kustantajat.fi/files/output/699/vuoden+2008+myydyimmat+kirjat.pdf>, 29.9.2016)